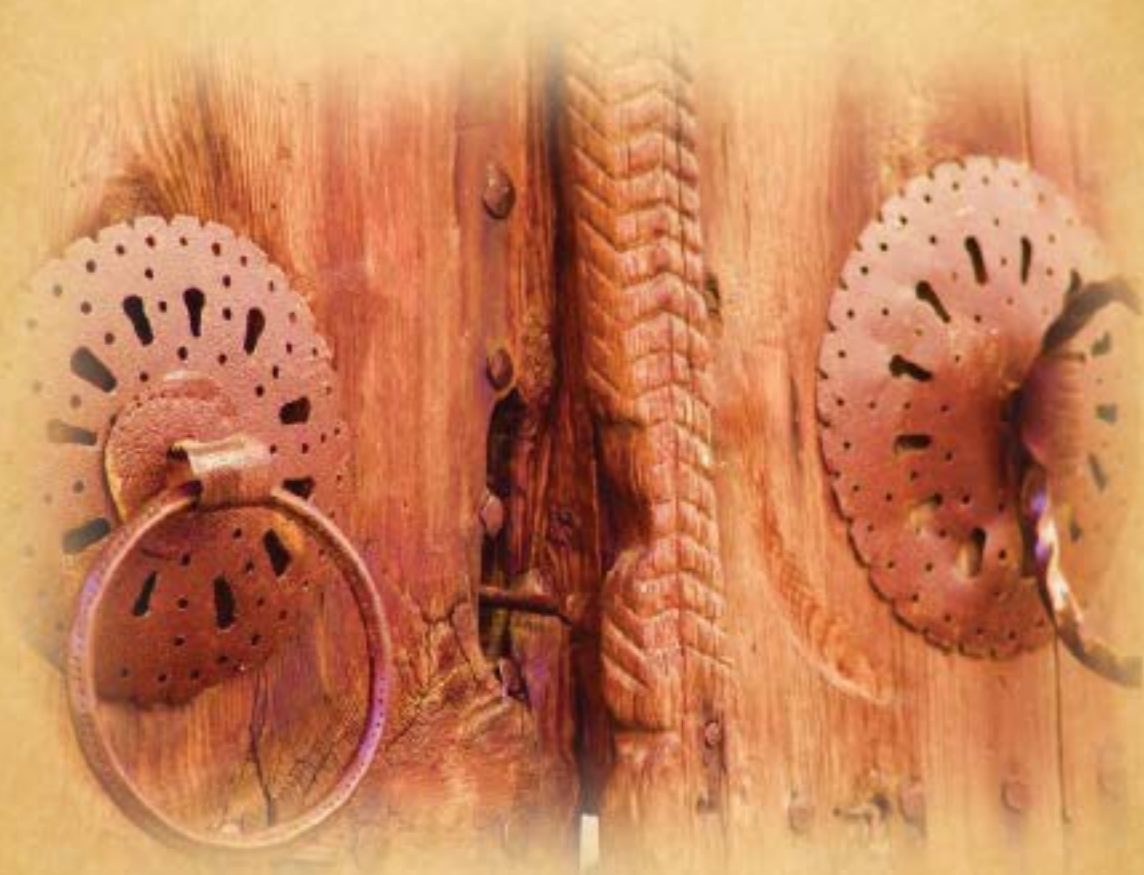

m-r Izeta Babačić-Dazdarević
Ćama Ameti-Kujović
Jusuf Čolović

JEZIK I KULTURA BOŠNJAKA

ZA DEVETI RAZRED
devetogodišnje osnovne škole

2020

Autori:

m-r Izeta Babačić-Dazdarević

Čama Ameti-Kujović

Jusuf Čolović

Recenzentska komisija:

d-r Fehim Husković, univerzitetski profesor - predsjednik

Zilha Biberović, nastavnik - član

Anisa Trpčevska, nastavnik - član

Lektor:

Mehmed Pargan

Dizajn korice: Zoran Avramovski

Grafičko uređenje: Zoran Avramovski

Izdavač: Ministarstvo obrazovanja i nauke Republike Sjeverne
Makedonije

Štampa: Poliesterdej dooel, Skoplje

Tiraž: 91

Odlukom o odobravanju i upotrebi udžbenika iz predmeta Jezik i
kultura Bošnjaka za deveti razred devetogodišnjeg osnovnog
obrazovanja

br. 22-1695/1 od 21.12. 2016. godine donesenom od Nacionalne
komisije za udžbenike

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент
Охридски", Скопје

373.3.016:811.163.4(497.6)(075.2)

BABAČIĆ-Dazdarević, Izeta

Jezik i kultura Bošnjaka za deveti razred devetogodišnje
osnovne škole / Izeta Babačić-Dazdarević, Čama Ameti-Kujović,
Jusuf Čolović. - Skoplje : Ministarstvo obrazovanja i nauke
Republike Sjeverne Makedonije, 2020. - 196 стр. : илустр. ; 30 см
Библиографија: стр. 195

ISBN 978-608-226-842-2

1. Ameti-Kujović, Čama [автор] 2. Čolović, Jusuf [автор]

COBISS.MK-ID 51644933

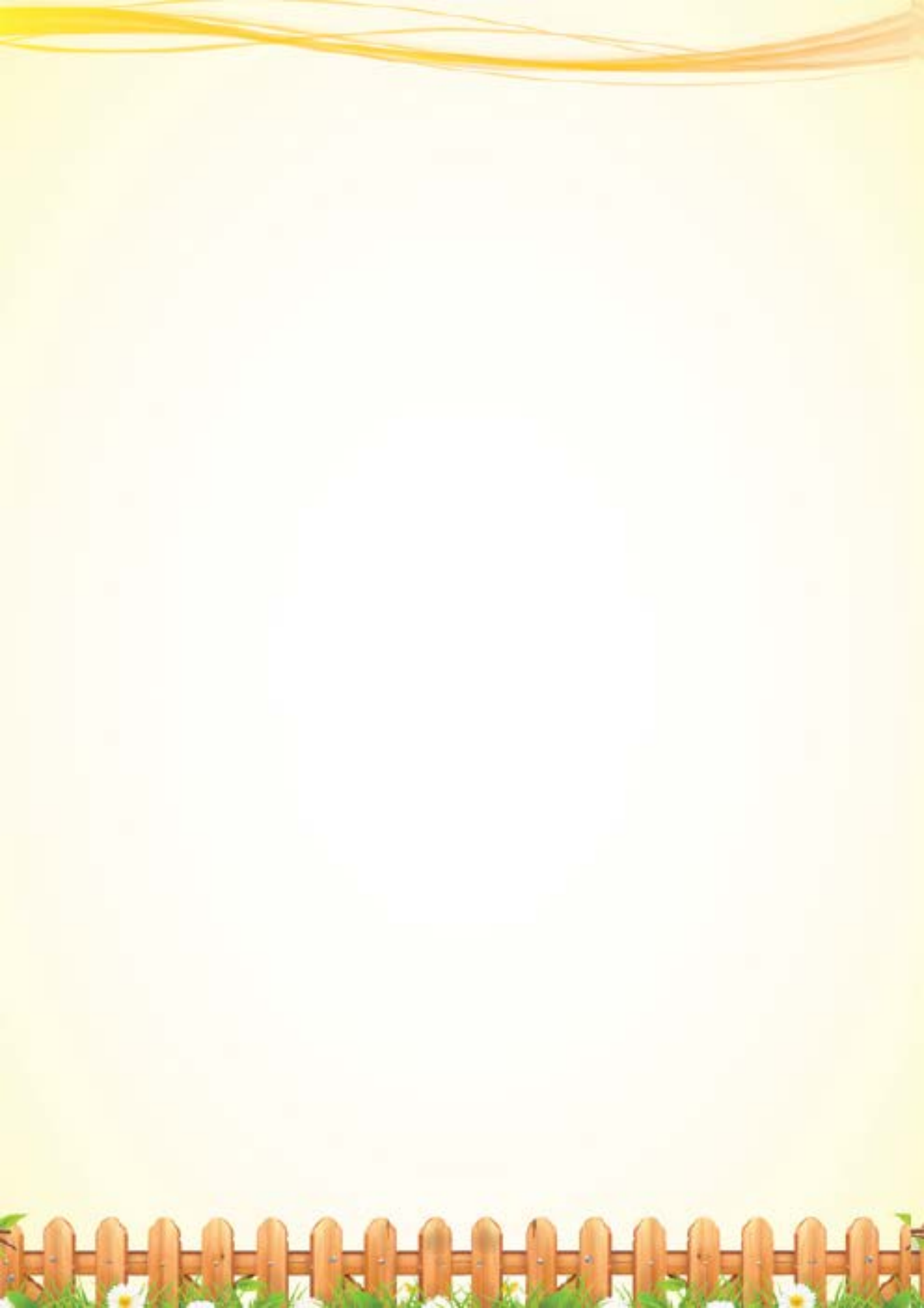
PREDGOVOR

Poštovani učenici/ce,

Sa velikim zadovoljstvom i srećom poklanjamo vam ovaj udžbenik da se njime obogatite i znanjem okoristite kao dobri ljudi. U IX razredu ste već puni znanja o sebi, svojem narodu i svim ostalima oko sebe. Ovaj udžbenik je rađen prema vašim potrebama, da proširite svoje dosadašnje znanje i svakako da dalje samostalno nastavite istraživati, otkrivati i uživati u nebrojenim dobrobitima i djelima bošnjačkog usmenog i pisanog književnog stvaralaštva, u izvornoj materijalnoj i duhovnoj kulturi i svemu onom po čemu jedan narod svi ostali oko njega prepoznaju kao takav. Naučite da poznajete i poštujete sebe, jer samo vas takve i ostali poštuju. Naučite da poštujete druge i tako ćete i sami sebe poštovati. Najljepši način da živite je da sanjate, ali, ako želite da vam se to ispuni morate se probuditi što bi rekao književnik Meša Selimović. Najbolje je da budni sanjate i neka vam snovi budu dobra djela koja ćete ostvariti jer samo dobrim djelima vrijedimo kao ljudi.

SRETNOST!

Autori

SADRŽAJ

I JEZIK

Jezik	11
Historija bosanskog jezika u XX vijeku	13
Dijalekti bosanskog standardnog jezika	15
Sandžački dijalekt i njegovi poddijalekti	17
Morfonologija - akcent bosanskog književnog jezika	20
Leksikologija - rječnik i stil	23
Dijalektizmi	23
Internacionalizmi	23
Turcizmi	23
Posuđenice	23
Neologizmi	24
Morfologija - gramatičke kategorije glagola	25
Prosti glagolski oblici	26
Složeni glagolski oblici	29
Prilozi	31
Komparacija priloga	32
Prijedlozi	32
Veznici	33
Sintaksa	35
Atribut	37
Apozicija	38
Složena rečenica	39
Nezavisno složena rečenica	40
Pravopis	42
Interpunkcijski znaci	42
Pisanje i upotreba posuđenica	44
Genitivni znak	44
Izgovor i pisanje glasova č, ć, dž, đ u glagolskom prilogu	45

II IZRAŽAVANJE I STVARANJE

Izražavanje i stvaranje	48
Opisivanje - Alija Hametak, <i>Upoznavanje</i>	49
Prepričavanje - Edhem Mulabdić, <i>Škola u polju</i>	52
Pričanje - Hasan Kikić, <i>Dova pod carskim trešnjama</i>	55
Pisanje zapisnika	63
Pripremanje govora	65

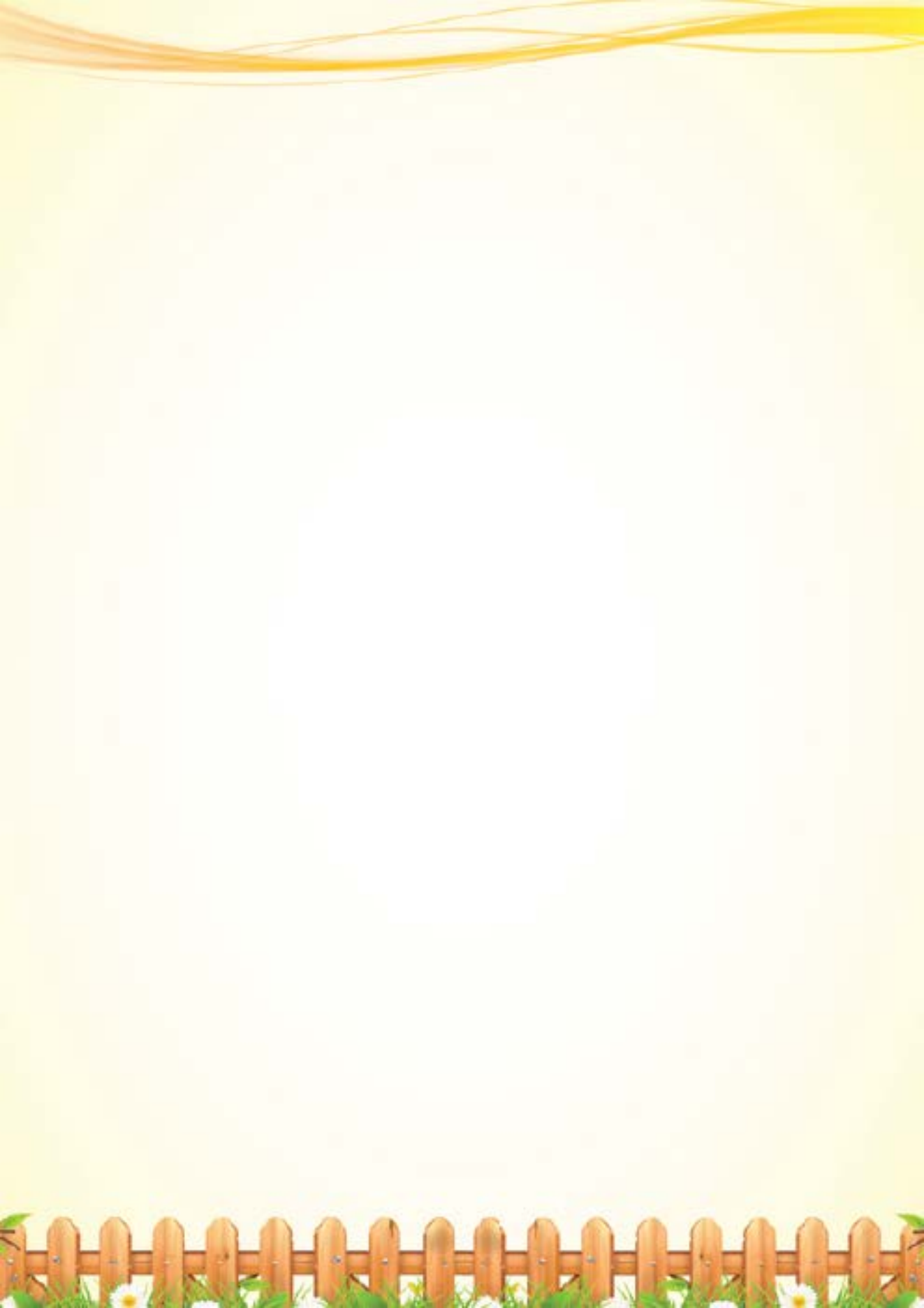
III KNJIŽEVNOST I KULTURA

Književnost i kultura	69
O književnosti	71

Usmena narodna književnost	73
Lirska ljubavna pjesma, <i>Telal viče od jutra do mraka</i>	73
Lirsko-epska pjesma, <i>Razbolje se šećer Salih-aga</i>	75
Epska narodna pjesma, <i>Ali-beg se s ljubom zavadio</i>	77
Sandžački narodni ep, <i>Avdo Mehedović, Ženidba Smailagić Meha</i>	79
Zrno narodne mudrosti	83
Pisana književnost	87
Rasim Čel Ahmetović, <i>Sandžak</i>	87
Skender Kulenović, <i>Stećak</i>	89
Aco Šopov, <i>Obična ulica</i>	91
Mustafa Balje, <i>Elegija Šari</i>	93
Abdulah Sidran, <i>Zašto tone Venecija</i>	96
Ilija Dobardžić, <i>Kad Sandžaklija putuje u svijet</i>	100
Izeta Babačić, <i>Muhadžer</i>	102
Zaim Azemović, <i>Očevi amaneti</i>	104
Refik Ličina, <i>Stambol kapija</i>	105
Zuđdija Hodžić, <i>Gusinska godina</i>	107
Orhan Pamuk, <i>Škola, trenuci dosade i užitka</i>	110
Ana Frank, <i>Dnevnik Ane Frank</i>	115
Husein Bašić, <i>Kaput</i>	118
Ivo Andrić, <i>Knjiga</i>	123
Derviš Sušić, <i>Drama - Veliki vezir</i>	127
Alija Isaković, <i>Drama - Hasanaginica</i>	130
Muhamed Abdagić, <i>Drama - Ramiza</i>	134
KULTURA	
Kultura Bošnjaka	140
Porijeklo Bošnjaka Republike Sjeverne Makedonije	141
Vjerski blagdani	142
Mevlud	143
Ilahije i kaside	147
Hamami, hanovi, sahat-kule, sebilji.....	150
Tradicionalna jela	151
Guslarske narodne pjesme	153
LEKTIRNI KUTAK	155
PRIMJERI ZA OBRADU NASTAVNIH JEDINICA	186
LITERATURA	195

1 DIO
JEZIK

JEZIK

Iz oblasti *Jezika* ove godine imaćete prilike da se upoznate sa važnim podacima iz historije bosanskog jezika od XX vijeka pa nadalje, o dijalektima bosanskog jezika i posebno, za vas možda najvažnije, o sandžačkom dijalektu kojim se služite i vi i vaše porodice. Jedan dio može biti teži za učenje, a to je akcenat, ali vi budite uporni i vježbajte sa nastavnicima. Proširit ćete svoja znanja o glagolima, priložima, veznicima, vrstama nezavisno-složenih rečenica, upotrebi interpunkcijskih znakova, genitivnom znaku (^), o pravilima za pisanje posuđenica i slova č, ć, dž i đ. Vježbajte što više i primjenite ova nova znanja dok govorite, pišete, čitate.

„San je ono što se želi, a život je buđenje“

Meša Selimović

HISTORIJA BOSANSKOG JEZIKA

(XX v. -)

Razvoj bosanskog jezika tokom XX vijeka obilježila je stagnacija, u uslovima nepovoljnih društveno-političkih sistema. Prema važnim događajima u tom razvoju možemo izdvojiti tri faze ili perioda:

1. Bosanski jezik između dva svjetska rata
2. Jugoslavensko doba
3. Bosansko doba

1. Bosanski jezik između dva rata

Za ovaj period karakteristično je da bosanski jezik svoje pisane forme razvija u sklopu srpsko-hrvatskog jezika. Naziv bosanski jezik nestaje iz zvanične upotrebe, ali svijest o njemu ne zamire. Glavni predstavnici ovog perioda su:

Abdurezak Hifzi Bjelevac (1886-1972.), koji se u svojim romanima bavi pitanjem iseljavanja Bošnjaka u Tursku i položajem muslimanske žene u novonastalim prilikama (*Pod drugim suncem*, *Minka*, *Ana Zolotti*, *Melika*, *Rene Logotetides*, *Zidanje srećnog doma*); Hamza Humo, ličar koji koristi za osnovu svoje proze slavensko-bogumilske mitove (pripovijetke *Pod zrvnjem vremena*, *Ljubav na periferiji*, *Hadžijin mač*, romani *Grozdanin kikut*, *Zgrada na ruševinama*, *Adem Čabrić*); Ahmed Muradbegović (1897-1972.), u proznim djelima govori o savremenim zbivanjima, osjeća uticaj ekspresionizma (pripovijetke *Haremske novele*, *Svijet u opancima*, *Nojemova lađa*); Hasan Kikić (1905-1942.), u prozama sa socijalnom tematikom prikazuje život radnika i seljaka izloženih ugnjetavanju i atmosferu zaostale bosanske kasabe, predstavlja ključnu tačku u razvoju bošnjačke međuratne proze (romani *Ho-ruk i Bukve*, pripovijetke *Provincija u pozadini*); Alija Nametak (1906-1987.), pripovjedač u čijim je djelima upečatljiva slika bošnjačkog sela i bošnjačkog društva (pripovijetke *Dobri Bošnjani*, *Za obraz*); Enver Čolaković (1913-1976.), pripovjedač liрске slike prošlog (roman *Legenda o Ali paši*); Zija Dizdarević (1916-1942.), koji je u svojim pripovijetkama dao proživljenu sliku bošnjačke kasabe; Ahmed Muradbegović, poznat po dramskim djelima o savremenom življenju (*Na Božijem putu*, *Majka*, *Bijesno pseto*); Husein Đogo Dubravić (1880-1961.), koji nastavlja komediografsku liniju bošnjačke književnosti iz austrougarskog razdoblja; Rasim Filipović (1909-1983.), koji u ovom razdoblju objavljuje pozorišne „komade s pjevanjem“.

U ovom periodu značajan je rad časopisa *Gajret*, *Novi behar* i *Putokaz* u kojima se objavljivala vrijedna bošnjačka književna građa.

2. Jugoslavensko doba

U ovoj fazi je na razvoj bosanskog jezika posebno negativno uticao takozvani produžetak Bečkog dogovora iz 1850. godine, Novosadski književni dogovor iz 1954. godine i *Pravopis srpsko-hrvatskog jezika* iz 1960. godine u kojima su zanemareni bosanski i crnogorski jezik, a time i kulturni i nacionalni identitet Bošnjaka.

Bošnjački književnici stvarali su svojom originalnom, izvornom bošnjačkom misaonom sposobnošću, ali su se u javnosti publikovali kao sastavni dio srpsko-hrvatske književne cjeline. To nije imalo odraz na kvalitet književnosti koju su stvarali jer su se tada stvorili možda i najveći biseri savremene bošnjačke književnosti. U ovom periodu stvarali su: Skender Kulenović, sa romanom *Ponornica* u kojem je najjača afirmacija govornog bošnjačkog mentaliteta; Mehmedalija Mak Dizdar koji je oblikovao atmosferu srednjovjekovne patarske Bosne i izrazio sav tragizam njezine povijesne sudbine, jezikom koji svoje polazište ima u srednjovjekovnim natpisima na stećcima (*Kameni spavač*); Meša Selimović, umjetnički najautentičnije i najmodernije prikazana bošnjačka jezička tradicija sa romanima *Tvrđava* i *Derviš i smrt*.

Od ovih djela *Kameni spavač* i *Derviš i smrt* su najuvjerljivije potvrdila postojanje bosanskog jezika kao modernog kultiviranog i u književno-izražajnom smislu stabiliziranom jeziku.

Sve do 90 ih godina XX vijeka bosanski jezik se nije priznavao službeno iako su se Bošnjaci tada nacionalno identifikovali kao poseban nacionalni identitet. U to vrijeme štampaju se rječnici koji zvanično nisu imenovani kao bosanski nego srpsko-hrvatski: *Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku* (Abdulah Škaljić, 1973.), *Muslimanska imena u Bosni i Hercegovini* (Ismet Smajlović, 1977.), *Pravopisni priručnik* (Svetozar Marković, Mustafa Ajanović, Zvonimir Diklić 1972. g.)

3. Bosansko doba

Posljednja decenija XX vijeka najvažnija je i najpresudnija u razvoju bosanskog književnog jezika.

U septembru 1998. u Bihaću je održan *Simpozij o bosanskome jeziku*, prvi te vrste u historiji, na kojem su se okupili vodeći bošnjački i bosanskohercegovački filolozi i lingvisti.

Savremeni bošnjački pisci vraćaju se korijenima bosanskoga jezika i njegovim izvornim mogućnostima: Izet Sarajlić, Nedžad Ibrišimović, Abdulah Sidran, Jasmina Musabegović, Dževad Karahasan, Irfan Horozović, Zilhad Ključanin, Hadžem Hajdarević, Husein Bašić, Ferida Duraković, Bisera Alikadić...

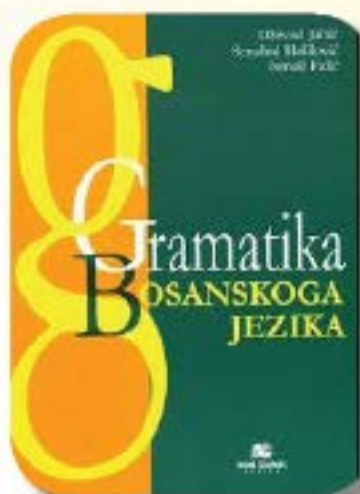
Dramu u užem smislu najuspješnije nastavljaju Skender Kulenović (*Svjetlo na drugom spratu*, *Djelidba*) i Alija Isaković (*To*, *Generalijum*, *Hasanaginica*).

ca), dok komediografsku liniju, jasno izraženu u austrougarskom i u razdoblju između dva svjetska rata, najuvjerljivije slijedi Fadil Hadžić (1922.), pisac brojnih, društveno angažiranih komedija (*Političko vjenčanje*, *Državni lopov*, *Čovjek na položaju* i dr.).

Predstavnici putopisa u ovom razdoblju bošnjačke književnosti su Zulfikar Zuko Džumhur i Alija Isaković. Humorističko-satirički intoniranu prozu najuspješnije je u savremenom razdoblju njegovao Enver Enko Mehmedbašić.

Sa raspadom Jugoslavije i za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu otpočela je konačna standardizacija bosanskog jezika, i to u rječnicima Alije Isakovića, pravopisu Senahida Halilovića i gramatikama Dževada Jahića i Senahida Halilovića. Odlike bosanskog standardnog jezika su, po propisima tih djela, češća upotreba orijentalizama (turcizmi i arabizmi) i očuvanje fonema h i f u izvjesnom broju riječi kao odraz posebnosti govora Bošnjaka.

DIJALEKTI BOSANSKOG JEZIKA

Da bi sljedeći podaci bili vama jasniji, preporučljivo je da radite sa kartama Balkana, BiH i po mogućnosti starom kartom Bosanskog pašaluka. Tako bi se bolje snašli sa geografskim pojmovima koji su vezani za sljedeću nastavnu jedinicu.

Bosanski jezik ima pet dijalekata i to četiri sa teritorije BiH, a jedan je sandžački, kojim govore sandžački Bošnjaci. Današnja podjela dijalekata bosanskog jezika ukazuje nam da su se oblikovali u vrijeme administrativno-političke podjele za vrijeme Osmanske imperije na južnoslavenskom području, odnosno tadašnjeg Bosanskog pašaluka.

Dijalekti bosanskog jezika su: istočnobosanski, zapadnobosanski, istočnohercegovački, zapadnohercegovački i sandžački. U daljem tekstu upoznat ćete se sa osnovnim karakteristikama ovih dijalekata.

1. Istočnobosanski dijalekat je najtipičniji bosanski dijalekat jer ima dosta arhaičnih bosanskih osobina (stara akcentuacija i deklinacija, šćakavizam, nezavršena nova i jekavska jotovanja). Ovim dijalektom govori se u Istočnoj Bosni, prostoru oivičenom Bosnom i Drinom, Fojnicom i Usorom. Karakteristike ovog dijalekta osim šćakavizma su: ijekavizam (*bijelo*, *sijelo*); kratko jat daje je (srjećom, rjepa, smjejat se,); grupa ne- daje nje- (*njeko*, *njekada*); grupa ro daje re (*greb*, *greblje*); vokalne l daje refleks uo (*Postuop*, *sa Stupa*); novo jotovanje vrši se samo u vezi sa sonantima l i n (*robje*, *divji*, *zdravje*, *grmje*, *djaci*, *listje*,

prutje); sonant lj ponekad se zamjenjuje sa j (jubav, boji). Istočnobosanski dija-
lekat dijeli se na sjeverni i južni poddijalekat.

2. Zapadnobosanski dijalekt - dijeli se na: centralnobosanski i zapadno-
bosanski. Centralnobosanski poddijalekat zahvata prostor između rijeke Bosne i
Vrba. Glavne karakteristike su ijekavizam i šćakavizam (*šćap, klišća, možđani,*
zviždi); refleks je (*njeko, nješto, nekada, dječko, ovijem, onijem, našijem, va-*
šijem); redukcija neakcentiranih vokala: (*Zenca, vidla, nosla*); promjena muških
imena (*Muje - Muji, Mehe-Mehi*); dosljedno čuvanje suglasnika h (*hasta, duhan,*
proha, suha);

Zapadnobosanski poddijalekat govori se na terenu zapadno od Bosanske
Kostajnice i Bosanskog Petrovca. Glavne karakteristike su odstupanje od ikaviz-
ma (*njeko, nješta, nekada*); promjena muških imena po tipu promjena imenica
ženskog roda (*Mujo-Muje-Muji, Meho-Mehe-Mehi*); ženska imena sa nominativom
na e (*Hanife, Kadire, Fate, Zlate*) itd.

3. Istočnohercegovački dijalekt - obuhvata prostor istočne Hercegovine i
jugoistočne Bosne sa susjednim sandžačkim krajevima. Ovaj se dijalekat dijeli na
četiri poddijalekta: jugoistočnobosanski, istočnohercegovački, centralnoherce-
govački i sjevernohercegovački. Jugoistočnobosanski poddijalekat ima sljedeće
karakteristike: nerazlikovanje afrikatskih parova č, ć, dž i đ (*đamija, četiri*); ima
dosljednu sonantnu geminaciju, dvojnost suglasnika (*jenna, glanna, zanjnji*); zna
za sekundarno h (*kohci, lihce, puhćaj*)

Istočnohercegovački poddijalekat ima ove osobine: dosljednost ijekavizmu
(*bijelo, bijela, mlijeko, dijete, pijesak*); različiti refleksi za jat u kratkim slog-
ovima (*pjesma, vjera, đeca, gorjela, bregovi, vremena, volio, želio, biljeg*); je-
kavsko jotovanje (*đeca, ćerati, iz'elica*); razlikovanje afrikatskih parova (*četiri,*
džamija); dosljedan šćakavizam (*šćap, ištem, kliješta, daždevnjak*); promjena
muških imena (*Mujo-Muja-Muju; Meho-Meha-Mehu*).

Centralnohercegovački poddijalekat ima sljedeće karakteristike: nedo-
sljedna jekavština u dugim slogovima (*sjeno, bjelo, snjeg*); ikavizmi (*nevist, ni-*
sam, nismo); nerazlikovanje afrikatskih parova (*đamija, četiri*); obezvučavanje
suglasnika na kraju riječi (*druk, Bok, noš/nož*)

Sjevernohercegovački poddijalekt se karakteriše sa dosljednim ijekavizmom;
nerazlikovanjem afrikatskih parova; čuvanjem suglasnika h; šćakavizam (*šćene,*
šćap, ognjišće, možđani) itd.

4. Zapadnohercegovački dijalekt zahvata mali dio zapadne Hercegovine.
Glavne karakteristike su dosljedan ikavizam (*dite, dica, mliko, lipota, vrmena,*
biži); šćakavizam (*šćap, štene, klišća, ognjište, daždenjak*); sažimanje vokalske
grupe -ao u korist prvog samoglasnika (*doša, poša, iša, kaza, bija, vidija*); ču-
vanje suglasnika h (*halva, hamajlija, hajvan, haber*); zamjena sonanata lj i nj
sonantima j i n (*Jubuški, judi, zemja, trešna*); nerazlikovanje afrikata (*četiri,*
ćovik, đamija, daiđa); jotovanje (*snoplje, zdravlje, grmlje*) itd.

SANDŽAČKI DIJALEKT BOSANSKOG JEZIKA

Sandžački dijalekt je peti dijalekt bosanskog jezika koji se govori u Sandžaku. Sandžak (turska riječ - *zastava, bajrak*) je geografska oblast koja predstavlja kulturno jedinstvo sa matičnom državom BiH, a na geografskoj današnjoj karti Balkana pripada dijelom Srbiji, Bosni, Crnoj Gori i Kosovu. U tom kontekstu, data je gotova karta, kako bi vama bilo jasnije da se snađete na geografskom prostoru Balkana.

Etnička karta Sandžaka

Sandžački Bošnjaci koriste poseban dijalekt na prostoru između Bijelog Polja, Novog Pazara, Tutina i dublje dolinom rijeke Lim. To su arhaični govori koji se odlikuju neprenesenom starostokavskom akcentuacijom. Oni su sačuvali starinačke bošnjačke govorne odlike sa krajnjeg jugoistočnog dijela nekadašnjeg Bosanskog pašaluka.

Sandžački dijalekt ima sljedeće karakteristike: akcentuacija je starija što-kavska, (*livāda, bolniča*); vokalska grupa -ao daje - a (*pazva, pošā*); izgovaranje glasova s' i z' (*s'ekira, klas'e*); sonant l ispred velarnih vokala izgovara se velarizirano (*labud, zahlupati*); uprošćavanje konsonantske grupe -st, -zd, -št i svodenja na -s, -z, -š (*žalos, groz, priš*); infinitiv se upotrebljava bez krajnjeg i (*orat, doj, poj*).

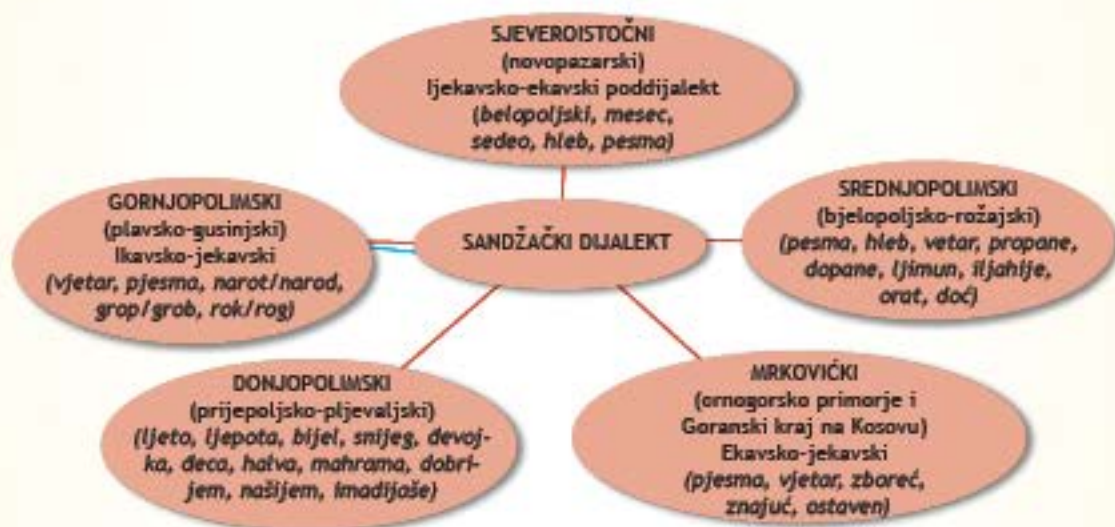
Sandžački dijalekt dijeli se na: sjeveroistočni (novopazarski), gornjopolimski (plavsko-gusinski), srednjopolimski (bjelopoljsko-rožajski) i donjopolimski (prijevoljsko-pljevaljski) poddijalekt.

Sjevernoistočni poddijalekt obuhvata područje sjevernoistočnoga Sandžaka, Novog Pazara, Sjenicu, Tutin. Ima sljedeće karakteristike: u dugim slogovima zamjena jata sa ije a u kratkim sa e (*belopoljski, mesec, sedeo, hleb, vetar, pe-*

sma). To je miješani ijekavsko-ekavski poddijalekt, čuva se suglasnik h; l u položaju ispred vokala e i i (*čulji, peljene*); pojave omekšavanja sonanata l i n pod utjecajem susjednih kosovskih dijalekata albanskog jezika.

Gornjopolimski (plavsko-gusinjski) poddijalekat sadrži ikavsko-jekavske govore. Njegove karakteristike su: čuvanje neprenesenog akcenta u zatvorenom slogu; u dugim slogovima jat daje refleks i (*brig, bilit*); u kratkim slogovima je refleks je (*vjetar, pjesma*); čuvanje suglasnika h; dosljedno obezvučavanje konsonanta na kraju riječi (*narot/narod, grop/grob, rok/rog*). U kontaktu sa albanskim jezikom novopazarski i plavsko-gusinjski poddijalekti razvili su neke slične osobine.

Srednjopolimski poddijalekat je sačuvao staru akcentuaciju; jat u kratkim slogovima daje e (*pesma, hleb, vetar, belopoljski, sedeo*); uprošćavanje grupe dn u n (*propane, dopane*); izgovaranje suglasnika h; razlikovanje afrikatskih parova č, ċ, dž i đ (*četiri, džamija*); zamjena l sa lj (*ljimun, iljahije*).

Donjopolimski poddijalekat ima sljedeće osobine: novoštokavska akcentuacija; standardni refleksi jata (*bijel, snijeg, mlijeko, dijete, vjera, mjera*); jekavsko jotovanje (*devojka, deca, detelina, ćerati, s'ekira*); razlikovanje afrikatskih parova č, ċ, dž i đ (*džamija*); čuvanje suglasnika h (*mahrama, promaha, novijeh, halva*); nastavci starih tvrdih osnova u zamjeničko-pridjevskoj promjeni (*ovijem, dobrijem, novijeh, našijem*); čuvanje imperfekta (*govoraše, imadijaše, stajahu*). Mrkovički poddijalekat ima sljedeće karakteristike: ekavizam u dugim slogovima (*lepo, mleko*); jekavizam u kratkim (*pjesma, vjetar*). Ovo je ekavsko-jekavski govor sa miješanim refleksima jata; neizmjenjena grupa dv kao u pr. *dvignut*; ostaci starog ak. jd. imenica m. r. jednakog nom. kod imenica koje znače živo biće (*lijek za ovi crv*); 3. lice mn. prezenta sa nastavkom -ć (*zboreć, oni znajuć*).

Sandžackom dijalektu pridodaje se i govor Goranaca, sa brdsko-planinskog predjela u jugozapadnom dijelu Kosova. Njihov govor je pod uticaj makedonskog,

albanskog i turskog jezika. Njihov govor, ustvari spaja dijalekte bosanskog jezika sa istočnojužnoslavenskom grupom. (Dževad Jahić)

Dijalekti i poddijalekti su dio govora jednog naroda. Ovo nije lahko naučiti. Pokušajte na početku da poddijalekat kojim govorite u porodičnom okruženju i po porijeklu vaših djedova i nana, odredite i svrstate u jedan poddijalekt od gore navedenih. U tome vam mogu pomoći stariji članovi porodice. Jedna karakteristika vašeg govora je korišćenje, a vjerujem da se slažete, riječi tj. posuđenica iz makedonskog govora. To je normalna pojava kada jedan narod živi van svoje matične zemlje i ne obrazuje se na svom maternjem jeziku. No, to ne znači da vi ne treba da stičete znanja o svom standardnom maternjem jeziku jer imate mogućnost da se makar upoznate sa osnovama svog jezika, a uporedo učite i ostale jezike, jer koliko jezika poznajete, toliko ste bogatiji kao ličnosti.

MORFONOLOGIJA

MORFONOLOGIJA je dio gramatike koji proučava i opisuje glasovni (fonološki) sastav riječi i to šta se dešava sa glasovima u različitim oblicima riječi i u tvorbi riječi.

AKCENT BOSANSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Izgovorite ove riječi:

- *Sunce, grdna, peta, grad*
- *Srce, krava, selo, polje, brat, rosa*

Uporedite razlike koje su se, a možda i nisu, pojavile u načinu izgovora svakog učenika. Možete li da odredite gdje nastaju te promjene, gdje smo neku riječ malo duže izgovarali, a koju smo kraće izgovarali. Ako se sjećaš pravila da se slog ne izgovara jednakom jačinom, u prvom se dijelu sloga glas podiže, da je jači, a u drugom slogu spušta, da je slabiji. Kad se slogovi sastave, formiraju riječi i oni se kao takvi, naglašeni i nenaglašeni, izgovaraju u toj riječi. To je akcent ili naglasak riječi.

AKCENT je isticanje jednog sloga u riječi jačinom i visinom glasa. Ima tri elementa: jačinu, visinu i trajanje.

Akcent po kvalitetu i kvantitetu naglašanih slogova

kratkosilazni	kratkouzlazni	dugosilazni	dugouzlazni
"	'	"	'
ǎ	ǎ	ā	ā
srěća, ũši, djěd, pōšta, kōla, māčka, ljěto, pās, mlādost, lāhko, čārdak	čělo, žěna, snāha, lěkar, matemātika, āvaz, māhala, djevojčica	zūbi, mājka, sūnce, sām, jā, glād, vōz, čālma	rūka, glāva, tūga, sāvjest, nārod, Sēna, pūhati, sūha, bāšča, zīma

- a) kratkosilazni akcent, odnosno naglašeni slog, izgovara se kratko, pri čemu jačina i visina tona naglo i istovremeno padaju:

Djeeco, uđite u kuću!

- b) dugosilazni akcent, odnosno slog koji je pod tim akcentom, izgovara se dugo, pri čemu je ton na početku visok, a zatim se istovremeno sa jačinom izgovora i upadljivo spušta (pada, slabi):

„Nije blaago ni srebro ni zlaato...”

- c) kratkouzlazni akcent, odnosno slog pod kojim je taj akcent, izgovara se kratko, pri čemu visina tona raste, a jačina izgovora opada pri završetku izgovora naglašenog sloga:

Djeeca se igraju.

- d) dugouzlazni akcent, odnosno slog pod tim akcentom, izgovara se dugo, pri čemu visina tona stalno raste, na taj način da ga jačina izgovora gotovo ne može pratiti i da se gotovo gubi:

„Ti ne ljubi Merime djevojke”.

Vježbe

Vježbajte izgovor, dugosilaznih i dugouzlaznih, kratkouzlaznih i kratkouzlaznih akcenata u riječima kako bi lakše i brže razumjeli razlike u akcentu:

zîd - zîdati	nôgu - nôga
sûd - sûditi	vôdu - vòda
đušo - duša	zěmlju - zěmlja
sjâjne - sjâjan	dôbar - dòbra
grâd - grâdu	lâhko - lâhki
pîšem - piši	

Vježbe

Jedna dobra vježba za vas može biti čitanje i slušanje pjesme Emina od pjesnika Alekse Šantića. Možete i na kraju pjevati.

EMINA

Sinôć, kad se vrátih iz tòpla hamáma,
Pródoh pokraj bášte stârôga imóma.
Kad tâmo, u bášti, u hládu jasmína,
S íbrikom ú ruci stâjâše Emina.

Ja kákva je, pústa! Tako mi imóna,
Stîd jě nè bi bilo da je kod sultána!

Pa još kadā se šćē i plēcima krēcē...
- Ni hōdžin mi zápis više pòmoć nēće!...

Jā jōj nāzvah sēlām. Al' mōga mi dina,
Nē šće ni da čūjē lijepa Emína,
No u srēbren ibrik zàhvatila vòdē
Pa po bášti đūle zalívati ódē;

S grána vjētar dūhnu pa niz plēči pūstē
Rāsplete jōj onē pletēnice gūstē,
Zamrísá kósa ko zūmbuli plávi,
A mēni se krēnu burūret u glávi!

Mālo ne posrnuh, mōjega mi dína,
No mēni ne dóđe lijepā Emína.
Samo me je jēdnōm pōgledala mīrko,
Niti hājē, àlčak, što za njóme cīko'!...

Aleksa Šantić, 1903.

Zanimljivosti

Autor Aleksa Šantić, opjevao je u svojoj poznatoj pjesmi *Emina*, mostarku Emínu Sefić. U ime te umjetničke sevdalinke podignut je spomenik u Mostaru.

LEKSIKOLOGIJA

Rječnik i stil

LEKSIKOLOGIJA je dio nauke o jeziku koja se bavi sveukupnim izučavanjem leksike određenog jezika, proučava vanjsku i unutrašnju strukturu riječi i njihovu upotrebu u komunikaciji.

Riječi nam služe za komunikaciju i što više riječi poznamo, to ćemo se bolje izraziti. Bosanski jezik ima bogatstvo riječi koje nam pomažu da se izrazimo, ako ih poznamo, do pojedinosti u komunikaciji. Dosada ste čuli za sinonime, homonime, antonime, paronime, neologizme. Sada nastavljamo sa upoznavanjem novih riječi koje će obogatiti vaš rječnik.

Dijalektizmi su riječi koje se koriste samo na određenom području a nisu u standardnom jeziku. Dijalektizmi se više koriste u govornom jeziku nego u pisanju. Književnici ih koriste kao stilsko sredstvo za bolju karakterizaciju likova i lokalne sredine o kojoj pišu.

Internacionalizmi su riječi koje imaju isti ili slični izraz i isto značenje u više jezika. One su najčešće u stručnoj terminologiji, a vama je sigurno poznato mnogo riječi iz engleskog jezika koji postaje sve više internacionalni jezik. (*bekstejdž, keš, drajver, kompjuter, aplicirati, progress*)

Kul ti je imidž na stejdžu.

Orijentalizmi su riječi posuđene iz turskog, arapskog i perzijskog jezika. Bosanski jezik je bogat turcizmima.

Posuđenice su riječi koje su nastale u historijskom razvoju jezika i kulture ili su preuzete iz drugih jezika. U odnosu na jezik iz kojeg su preuzete, razlikujemo: anglicizme, germanizme, latinizme, germanizme, romanizme itd.

Neologizmi su riječi koje nastaju kao nove riječi na osnovu jezičkih elemenata koji su već postojali. U standardnom jeziku prihvataju se samo oni neologizmi koji su izvedeni prema gramatičkim i leksičkim zakonitostima jezika.

Dijalektizmi	Internacionalizmi	Turcizmi	Posuđenice	Neologizmi
<i>poso došo mlogo pahče hlopta čerati name vami mlogo našijem lećeti (letjeti) hoj ovamo</i>	<i>automobil radio, televizija, humanizam, demokratija, renesansa, filozofija, poetika, komparativ, medicina, politika,</i>	<i>musafir džezva, buregdžija boja čamac bakar tobdžija ačik - otvoren, jasno, slobodno, drsko ad - pakao adet - navika, običaj alas - ribar beričet - rod prirod, izobilje terzija - krojač basamak- stepenica nafaka - imanje, opskrba</i>	<i>nacija literatura doktor opera balkon nivo bife bulevar avenija alarm balkon koncert makaron sopran tenor žirant alegro kapara kasa kolona konto kupola saldo</i>	<i>softver, hardver, robotika, menadžment, resursi</i>

Vježbe

Pronađite i vi što više ovih riječi u svom svakodnevnom govoru. Dovoljno je da jedan dan približite govor svoje porodice. Nabavite rječnik bosanskog jezika.

Rječnik ili vokabular je knjiga koja sadržava sistematski zapisane riječi (lekseme) jednog jezika, njihov oblik, značenje, gramatičke i semantičke osobine.

MORFOLOGIJA

MORFOLOGIJA je dio nauke o jeziku koja proučava vrste riječi i oblike tih riječi. (grč. *morphe* - oblik; *logos* - nauka, riječ, govor)

GRAMATIČKE KATEGORIJE GLAGOLA

Koje su gramatičke kategorije glagola? Podsjetite se prošlogodišnjih lekcija.

Glagoli se odlikuju gramatičkim kategorijama vida, prijelaznosti i stanja. Gramatičke osobine glagola su glagolsko lice, vrijeme i način, rod i broj.

U zavisnosti od oblika u kojem se glagoli pojavljuju u rečenici, razlikujemo sljedeće glagolske oblike:

1. Glagolsko vrijeme
2. Glagolski način
3. Glagolski pridjev
4. Glagolski prilog

Prema tipu tvorbe glagolske oblike dijelimo na:

- proste glagolske oblike
- složene glagolske oblike

Glagolske oblike možemo podijeliti na osnovu prisutnosti, odnosno odsutnosti lica uz glagole:

- lične glagolske oblike
- nelične glagolske oblike

PROSTI GLAGOLSKI OBLICI

Prosti glagolski oblici sastoje se od jedne riječi. Ovdje spadaju: infinitiv, prezent, aorist, imperfekt, imperativ, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni, glagolski prilog sadašnji i glagolski prilog prošli.

Infinitiv je osnovni oblik glagola. Infinitiv se tvori od infinitivne osnove i obličkog nastavka -ti i -ći:

hoda-ti, gradi-ti, vidje-ti, brinu-ti, vu-ći, stri-ći.

Prezent ima ulogu obilježavanja radnje u sadašnjosti: *Plovimo prema Dubrovniku.* Može se koristiti i za:

- radnju koja se desila u prošlosti: *Jučer kupim novu košulju.* (historijski prezent)
- radnja koja će se desiti u budućnosti: *Sutra odlazimo na Popovu Šapku.* (futurski prezent)
- radnja koja se odnosi na svako vrijeme: *Nikad ne doručkujem.* (svevre-menski prezent)

Historijski i futurski prezent uglavnom se susreću u pripovijedanju (pripovjedački prezent).

	Jednina	Množina
1. lice	vučem	vučemo
2. lice	vučeš	vučete
3. lice	vuče	vuku

Aorist ima ulogu obilježavanja doživljene radnje koja je ograničeno trajala u prošlosti.

Padah naglavačke.

Dolaziše ovdje svaki dan.

Uhvatih u putu jednog trgovca, pa mu uzeh sve što je imao.

Nesta blaga, nesta prijatelja.

Evo oblika aorista glagola pjevati:

	Jednina	Množina
1. lice	pjeva-h	pjeva-smo
2. lice	pjeva	pjeva-ste
3. lice	pjeva	pjeva-še

Imperfekt je oblik za označavanje prošle radnje neograničenog trajanja.

Proljeća su dolazila kasno.

Imperfekt se tvori od nesvršenih glagola od infinitivne i prezentske osnove.

a) Od infinitivne osnove imperfekt tvore glagoli čija osnova završava na a:

	Jednina	Množina
1. lice	pjev-ah	pjev-asmo
2. lice	pjev-aše	pjev-aste
3. lice	pjeva-aše	pjev-ahu

b) Od prezentske osnove imperfekt tvore svi drugi glagoli, a nastavci su dvojaki.

	Jednina	Množina
1. lice	grad-ah	grad-asmo
2. lice	grad-aše	grad-aste
3. lice	grad-aše	grad-ahu

c) Na prezentsku osnovu glagola čija se infinitivna osnova završava na suglasnik.

	Jednina	Množina
1. lice	tres-ijah	tres-ijasmo
2. lice	tres-ijaše	tres-ijaste
3. lice	tres-ijaše	tres-ijahu

Imperativ je glagolski način za iskazivanje zapovijesti, molbe, zabrane, opomene, želje i sl.

Pomazi čovjeka u nevolji.

Zapovijed se može izreći i trećem licu prezenta ispred kojeg *dolaze* da i *neka*: neka uradi, reci mu da uradi.

	Jednina	Množina
1. lice	- - -	čita-jmo
2. lice	čitaj	čitaj-te
3. lice	- - -	- - -

Glagolski pridjev radni tvori se od infinitivne osnove i nastavaka -o/-ao, -la, -lo, -li, -le, -la. (*pisa-o, pisa-la, pisa-lo, pisa-li, pisa-le, pisa-la*)

ostarjeli čovjek, ostarjelog čovjeka, ostarjelom čovjeku

	Muški rod	Ženski rod	Srednji rod
jednina	govori-o	govori-la	govori-lo
množina	govori-li	govori-le	govori-la

Glagolski pridjev trpni gradi se od infinitivne ili od prezentske osnove sa nastavcima (*dan/dat, pečen, bijen*)

nacrtan, nacrtana, nacrtano, nacrtani, nacrtane, nacrtana

srušen, srušena, srušeno, srušeni, srušene, srušena

zabrinut, zabrinuta, zabrinuto, zabrinuti, zabrinute, zabrinuta

	Jednina	Množina
Muški rod	zanes-en, reč-en	zanes-eni, reč-eni
Ženski rod	zanes-ena, reč-ena	zanes-ene, reč-ene
Srednji rod	zanes-eno, reč-eno	zanes-ena, reč-ena

Glagolski prilog sadašnji gradi se od trećeg lica množine prezenta i nastavka -ći: *čitaju-ći, pjevaju-ći, noseći*. Ovaj prilog je bezlični glagolski oblik koji označava nesvršenu radnju koja se dešava istovremeno s radnjom iskazanom u predikatu, na primjer:

Čitajući pismo, plakala je.

Zarađujem za život prodajući mlijeko. (sadašnjost)

Zarađivao sam za život prodajući novine. (prošlost)

Zarađivat ću za život prodajući novine. (budućnost)

Glagolski prilog prošli gradi se od infinitivne osnove i nastavaka. Sa ovim prilogom obilježava se radnja koja se izvršila prije neke druge radnje izrečene ličnim glagolskim oblikom.

Uspavavši djecu, i sama je legla.

Zavalio se u stolicu podigavši noge na sto.

SLOŽENI GLAGOLSKI OBLICI

Složeni glagolski oblici sastoje se od dvije ili više riječi i sadrže pomoćni glagol.

Perfekt obilježava glagolsku radnju koja se događa u prošlosti prije trenutka govora. Tvori se od nenaglašenih prezentskih oblika glagola *jesam* i pridjeva radnog glagola koji se mijenja. Na pr.

	Jednina	Množina
1. lice	čitao sam/ja sam čitao čitala sam/ja sam čitala	čitali smo/mi smo čitali čitale smo/mi smo čitale čitala ste/vi ste čitala čitali su/oni su čitali
2. lice	čitao si/ti si čitao čitala si/ti si čitala čitalo si/ti si čitalo	čitali su/oni su čitali čitale ste/vi ste čitale čitala ste/vi ste čitala
3. lice	čitao je/on je čitao čitala je/ona je čitala čitalo je/ono je čitalo	čitali su/oni su čitali čitale su/one su čitale čitala su/ona su čitala

Pluskvamperfekt izriče radnju koja se desila u prošlosti prije, za vrijeme ili poslije neke druge radnje na primjer.:

*Prije nego što smo počeli s poslom, bili smo unajmili radnike.
Kad sam slušao vijesti, bio sam se jako naljutio.*

	Jednina	Množina
1. lice	bijah/bjeh čitao	Bijasmo/bjesmo čitali
2. lice	bijaše/bješe čitao	Bijaste/bjeste čitali
3. lice	bijaše/bješe čitao	Bijahu/bjehu čitali

Futur I obilježava budućnost: *Sutra ću posjetiti druga.*

Futurum se može obilježiti radnja koja se desila u prošlosti, prije trenutka u kojem se o njoj govori:

Upitah ga je li se smirio. - Jesam - reći će ona.

i za radnju koja se odnosi za sva vremena:

Dobar čovjek uvijek će uraditi dobro djelo.

	Jednina	Množina
1. lice	ću čitati/čitati ću	ćemo ići/ići ćemo
2. lice	ćeš čitati/čitati ćeš	ćete ići/ići ćete
3. lice	će ići/ići će	će ići/ići će

Potencijal ima ulogu za izražavanje želje ili mogućnosti:

Popila bih malo vode.

Potencijalom iskazujemo radnju koja se u prošlosti ponavljala:

Otac bi me petkom vodio u džamiju.

	Jednina	Množina
1. lice	čitao/čitala bih	čitali/čitale
2. lice	čitao/čitalo bih	čitali/čitale/čitala biste
3. lice	čitao/čitala/čitalo bih	čitali/čitale/čitala bi

Futur II obilježava zavisnu budućnost odnosno neostvarenu radnju za koju se pretpostavlja da će se desiti u budućnost:

Kad bude završila škola, otići ćemo u Sarimsakli.

Dok budemo čitali knjigu, zapisivat ćemo podatke.

	Jednina	Množina
1. lice	budem čitao	budemo čitali
2. lice	budeš čitao	budete čitali
3. lice	bude čitao	budu čitali

Zavisno od prisutnosti ili odsutnosti lica uz glagole, glagolske oblike dijelimo na:

- lične - prezent, aorist, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt, futur I, futur II, imperativ, potencijal I. U ovim oblicima vidi se koje lice, prvo, drugo ili treće, vrši glagolsku radnju.
- nelične - infinitiv, glagolski pridjevi, glagolski prilozi. U ovim glagolskim oblicima ne vidi se na koje se gramatičko lice odnosi glagolska radnja.

Vježbe

Sastavite primjere rečenica u kojima ćete primjeniti stečena znanja sa časa.

PRILOZI

PRILOZI su riječi kojima se obilježavaju okolnosti u kojima se vrši glagolska radnja. Po značenju prilozi mogu biti:

- priloška odredba za vrijeme: *juče, danas, dogodine, lani*;
- priloška odredba za mesto: *tamo, ovdje, tu, gdje*;
- priloška odredba za način: *tako, namjerno, nekako*;
- priloška odredba za količinu: *mного, puno, suviše*;
- priloška odredba za uzrok: *zato*.

U službi priloških odredbi najčešće su prilozi i imenice u nekom padežu sa prijedlogom ili bez njih.

Priloška odredba za vrijeme određuje vrijeme vršenja glagolske radnje i dobija se na pitanje *kada?*

Priloška odredba za mjesto određuje mjesto vršenja glagolske radnje i dobija se na pitanja: *gdje? kuda? odakle? dokle?*

Priloška odredba za način određuje način vršenja glagolske radnje i dobija se na pitanje *kako?*

Priloška odredba za količinu ili mjeru određuje količinu, mjeru onoga što znači glagolska radnja i dobija se na pitanje *koliko?*

Doći ćemo dogodine.

Zadužio se dogrla.

Počeo je iznova.

Došao je maloprije.

To zavisi od godine do godine.

Voda mu je došla do grla.

Izašao je iz novoga auta.

Došao je malo prije njega.

KOMPARACIJA PRILOGA

Prilozi su nepromjenljiva vrsta riječi i mogu se komparirati samo u nekim slučajevima.

Prilozi koji izriču način ili količinu, a i neki od onih koji znače mjesto i vrijeme, mogu u usporedbi izricati manju ili veću količinu, manju ili veću jačinu, manju ili veću razliku u prostoru.

Primjeri:

Došao si brzo, brže nego sam se nadao.

Najbrže leti avion.

Dobili smo više nego vi.

Morao bi manje jesti, pa ne bi bio tako debeo.

Samoću najmanje osjećam kad sam sam.

Moja je kuća dalje nego tvoja.

Bio sam najbliže pa sam mogao sve najbolje vidjeti.

Ustajao je ranije nego ostali.

Sunce je počelo zalaziti sve kasnije, noći su bivale sve kraće.

Takvi se prilozi mogu svaki za sebe smatrati posebnom riječju, a mogu se (kako ponekad piše u rječniku) smatrati oblicima iste riječi - npr. *brže* se određuje kao komparativ od *brzo*; *najmanje* kao superlativ od *malo*, dalje kao komparativ od *daleko*.

Od priloga *blizu* komparativ je *bliže*.

Prilozi *dosta*, *puno*, *mnogo* imaju zajednički supletivni komparativ *više* i superlativ *najviše*, a *malo* ima oblike *manje*, *najmanje*.

PRIJEDLOZI

PRIJEDLOZI su nepromjenljiva vrsta riječi koja dolazi ispred imenica izražavajući različite odnose koje ona uspostavlja sa ostalim riječima u rečenici: *u šumi*, *na selu*, *prema kući*, *sa prijateljem* itd.

Prijedlozi zajedno sa padežnim oblikom tvore prijedloško-padežne konstrukcije. Klasificiraju se prema tome uz koji padežni oblik dolaze:

- s genitivom: *od*, *iz*, *sa*, *do*, *blizu*, *kod*, *u*, *kraj*, *iznad*, *usljed*.
- s dativom: *k(a)*, *prema*, *zapeta*, *nasuprot*, *uprkos*.
- s akuzativom: *uz*, *niz*, *u*, *na*, *kroz*.
- s instrumentalom: *s (a)*, *za*, *među*, *nad*, *pod*.
- s lokativom: *u*, *na*, *po*, *pri*.

Prijedloško-padežni izrazi predstavljaju sistem zasnovan na vezanju imenice s prijedlogom u onom padežu koji značenjem odgovara značenju prijedloga.

Igrali su se ispred kuće i pod kućom.

Prigovorila mu je to za ručkom.

Sjeo je među prijateljima.

Vježbe

Odredite padež uz pomoć prijedloga u rečenicama:

U šumi ima jagoda.

Sunce je zašlo za oblak.

Za moga vakta ovo je bilo nepojmljivo.

Pao je s kruške.

Knjiga ti je na stolu.

S Emirom idem na more.

Govorio je sa suzama u očima.

Prošli su mimo kuće.

S velikim poteškoćama je uspio završiti posao.

VEZNICI

VEZNICI su nepromjenljive riječi kojima se povezuju riječi u rečenici. Ako niste zaboravili, prošle godine, učili smo vrste veznika (*sastavni, rastavni, suprotni, poredbeni i načinski, vremenski, namjerni, uzročni, pogodbeni, posljedični, dopusni, izrični*).

Veznike dijelimo na:

- nezavisne - povezuju riječi i rečenice u složenoj rečenici (sastavni, rastavni, suprotni)

Amir i Edina otišli su na Vodno.

Harun je ustao rano i klanjao sabah.

- zavisne - to su svi ostali veznici koji povezuju samo zavisne rečenice u složenoj rečenici.

namjerni: *da, kako, ne bih li, neka;*

vremenski: *čim, dok, kada, kad, kako, pošto, nakon što;*

izrični: *da, da li, kako, gdje;*

uzročni: *jer, budući da, što, gdje, kako;*

posljedični: *da, te;*

pogodbeni: *ako, da, kada;*

dopusni: *premda, iako, ako i, makar;*

Vježbe

Pronađi veznike u rečenicama i odredi koje su vrste.

Krenuli smo iako je počela kiša. (Krenuli smo mada je počela kiša).

Iako sam umoran, doći ću. (Mada sam umoran, doći ću).

I ako naučiš, neće te pitati.

Neće mu biti ništa i ako padne.

Nije se ni javila, a kamoli došla.

Više voli da priča, negoli da radi.

No, međutim, ipak je odlučio doći.

Ona nije dobra, čak šta više može se reći da je zla.

Došao je zato jer smo mu to mi rekli.

SINTAKSA

SINTAKSA je dio gramatike koji izučava principe na osnovu kojih se, formiranjem i kombinovanjem odgovarajućih jezičkih jedinica, od riječi formulišu rečenice kao cjelovite (završene) jedinice usmene ili pisane komunikacije.

Da ponovimo!

Ako je sintaksa nauka o rečenicama, podsjetite se koji su dijelovi rečenice. Kakva je uloga objekta/predmeta u rečenici?

OBJEKAT je glagolska dopuna kojom se kazuje predmet na kojem se vrši radnja ili u vezi sa kojom se vrši radnja. Pripada grupi zavisnih rečeničnih članova. To je dodatak koji pomaže da se izrazi potpun sadržaj glagolske riječi. Objekat nikada ne može biti u nominativu i vokativu.

Da uporedimo ove dvije rečenice:

Emir sluša muziku.

Emir sluša.

U drugoj rečenici, objekat je izostavljen i komunikativno rečenica je nepotpuna bez objekta.

Objekat može biti direktni/pravi i indirektni/nepravi objekat.

Direktni/pravi objekat koji stoji u akuzativu bez prijedloga ili genitivu. Upotrebljava se uz prijelazne glagole i radnja direktno prelazi na njega. Dobija se na pitanja: *koga? šta? čega?*

Postoje tri tipa takvog objekta.

a) pravi objekat u akuzativu:

Gradim kuću.

Pišem pismo.

Sečem kolače.

b) pravi objekat u partitivnom, dionom genitivu se može zamijeniti akuzativom.

Genitivom se obilježava neodređeni dio nečega.

Jeli smo kiflice i torte na rođendanu.

Dao mi je para.

Donesi malo krede.

c) pravi objekat u odričnom genitivu koji se može zamjeniti akuzativom.

*Mirza nije rekao ni riječi.
Cijele noći nisam oka sklopio.
Nije imao ni jednu slabu ocjenu.*

Indirektni/nepravi objekat se javlja u svim zavisnim padežima sa prijedlogom ili bez prijedloga i to uz neprijelazne glagole.

*Ispričala sam im cijelu istinu. (dativ)
Radovao se poklonu.
Dosadila je Bogu, a kamoli narodu.
On stalno samo klima glavom. (instrumental)
On često pomaže svojim prijateljima.
Pri pisanju se služi običnom olovkom.
Pričamo o sreći. (lokativ; uvijek s prijedlogom)
Najeli smo se sarmi i napili piva. (genitiv; ne može se zamijeniti akuzativom)
Faruk se prihvatio posla.
Izigravao je džentlmena.
Zaželio se jagoda.*

U bosanskom jeziku postoje glagoli koji uz sebe mogu vezati dva objekta, odnosno dvije rekcije, pa se takvi glagoli nazivaju dvorekcijski glagoli. To su glagoli davanja (*dati, pokloniti, poslati, uručiti, pružiti*) i glagoli saopštavanja (*reći, kazati, saopštiti, javiti, pričati*). Takvi glagoli se dopunjuju nepravim objektom u dativu i pravim objektom u akuzativu.

*Javiti Mineli lošu vijest.
Poslati roditeljima poklon za godišnjicu braka.
Uručiti učenicima diplome.
Nije mu bilo teško svojim prijateljima pozajmljivati knjige.*

Vježbe

Uz pomoć datih primjera, napiši rečenice u kojima ćeš primjeniti objašnjenja za razlike direktnog i indirektnog objekta.

ATRIBUT

ATRIBUT predstavlja dodatak imenici koji je bliže određuje i označava neku osobinu ili kvalitet.

Veseli dječaci ispuniše prostoriju smijehom.

Onaj Meho je uvijek spreman da ode.

Jedno dijete mi je kod kuće, a drugo dijete je otišlo na ekskurziju.

Atributsku funkciju u rečenici mogu imati pridjevi, pridjevske zamjenice, brojevi, padežne forme sa prijedlogom i bez njega, pojedini prilozi. Prema tome atribute dijelimo na: kongruentni atribut, padežni atribut i imenički atribut, odnosno atributiv.

a) Kongruentni atribut - Kongruentni atribut slaže se sa imenicom uz koju stoji u rodu, broju i padežu.

*nova piščeva knjiga o ljubavi
dviije moje najbolje drugarice*

b) Padežni atribut - Padežni atribut je atribut koji se nalazi u nekom drugom padežu u odnosu na imenicu i često može biti u nekoj prijedložko-padežnoj konstrukciji, tj. sa nekim prijedlogom.

*muškarac plavih očiju
tašna od zmijske kože
kuća moga djeda
strah od letenja
film o ljubavi
ljetovanje na moru*

Riječi *muškarac, tašna, kuća, strah, film, letovanje* su imenice i glavne riječi sintagme, dok su padežni atributi: *plavih očiju, od zmijske kože, moga djeda, od letenja, na moru.*

c) Imenički atribut, atributiv - Atributiv predstavlja imenicu koja bliže određuje imenicu.

*kamen temeljac
zmija otrovnica
pas lutalica
grad Skoplje
nana Halima
roman Tvrđava
hotel Aleksandar Palas*

Vježbe

Odredite vrste atributa u sljedećim rečenicama:

*Kuća moga komšije je na brdu.
Poletio je u zagrljaj majci.
Takvi su običaji kod nas.
Bio je tu jedan čovjek velikih brkova.
To ti je kod one kuće na sprat.*

APOZICIJA

APOZICIJA je dodatak imeničkom pojmu i uvijek zauzima poziciju iza nadređene imenice. Ona je uvijek imenica ili imenička sintagma i stoji u istom broju i padežu kao imenica uz koju stoji. Apozicija se u govoru odvaja pauzom, a u pisanju zarezima.

*Merima, moja sestra od amidže, doputovala je u Skoplje.
Kroz Sarajevo, naš glavni grad, teče Miljacka.
Sutra putujemo na Šar Planinu, našu najveću planinu.
Aleksa Šantić, hercegovački pjesnik, živio je u Mostaru.
Vedat, Muhamedov najbolji drug, dolazi sutra kod nas.
Stari Jusuf, moj susjed, jutros je kupio novine.
Sinoć je sreo Senu, njegovu prvu simpatiju.*

Vježbe

Odredi apoziciju u rečenicama:

*Vardar, naš odbojkaški tim, biće ove godine šampion.
Mama mi je kupila skejt, malu igračku, kopiju velikog skejta.
Tornado, vjetar razorne snage, javlja se u istočnoj Americi.
Nikad nisam vidio gajde, neobični narodni instrument.*

SLOŽENA REČENICA

Kupam se
i perem zube,
da se ne bi
osjećao šube!

Ponavljamo!

Kako dijelimo rečenice po sastavu? Šta treba sadržati složena rečenica?

SLOŽENA REČENICA je rečenica koja sadrži dva ili više predikata. Sastoji se od najmanje dvije proste rečenice, odnosno koliko predikata ima u rečenici toliko prostih rečenica sadrži jedna složena.

*Dječak je vozio biciklo i pažljivo motrio na neravan put.
Dječak je pažljivo motrio na neravan put dok je vozio bicikl.*

U prvom primjeru obje rečenice su ravnopravne, ne zavise jedna od druge i mogu stajati svaka posebno. Zato ih zovemo nezavisno složene rečenice.

Složena rečenica koja se sastoji od dvije ili više nezavisnih rečenica, zove se nezavisno složena rečenica.

U drugom primjeru rečenica *dok je vozio biciklo* može biti samostalno upotrijebljena jer zavisi od rečenice. *Dječak je pažljivo motrio na neravan put*, je gramatički samostalna rečenica i zovemo je glavna dok je druga rečenica zavisna.

Ovo je bio primjer za zavisno složenu rečenicu.

Složena rečenica u čiji sastav ulazi i zavisna rečenica, zove se zavisno složena rečenica.

NEZAVISNO SLOŽENA REČENICA

Analiziraj sljedeće rečenice:

Dječak uzme ključ i otključa vrata.

Dogovorile smo sastanak, ali ona nije došla.

Svi su u obitelji zdravi, samo je djed bolestan.

Nezavisno složene rečenice nastaju sklapanjem, povezivanjem rečenica. U ovim rečenicama veznik ne pripada ni jednoj od rečenica, sadržaji su im nezavisni, a veznici ih stavljaju u određene odnose.

Razlikujemo sljedeće vrste nezavisno složenih rečenica: sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne i gradacione.

Sastavne rečenice - su istog smjera i nadovezuju se jedna na drugu. Mogu stajati i bez veznika i tada se odvajaju zapetom. Veznici su : *i, pa, te, ni, niti* (iza veznika se ne piše zarez).

Maja bere kruške pa ih stavlja u košaru.

Ni ona nije došla.

Niti učim niti čitam lektiru.

Niti ide, niti će ti doći.

Ja ga ne poznajem, niti znam kako se zove, ni gde stanuje.

Rastavne rečenice - Kod ovih rečenica sadržaji predstavljaju izbor tj. može se ostvariti samo jedna od njih. Veznici koji se koriste: *ili, bilo (da), volja, čas*.

Vodite me u kino ili ostanite kod kuće.

Bilo da ostaneš kod kuće, bilo da izađeš u grad (bićeš zadovoljan).

Volja ti ostati kod kuće, volja izaći u grad.

Suprotne rečenice - U njima su sadržaji suprotni ili su nepopudarne jedna prema drugoj. Koristimo veznike: *a, ali, nego, već, dok*.

Svi ga ruže.

Na početku je puno obećavao, ali je u odlučujućem momentu to zaboravio.

Nije se držao pravila, već je odlučio po svojoj savjesti.

Suljo nije bio očevdac, nego je o tome čitao u novinama.

Obećao je potpisati ček, no to još nije uradio.

Isključne rečenice - U ovim rečenicama iznosi se posebna podvrsta suprotnosti. Sadržajem prve rečenice daje se neka generalna tvrdnja, iz koje se isključuje jedna pojedinost obilježena drugom rečenicom. Koristimo veznike: *samo, samo što, jedino, jedino što, tek, tek što*. Odvajaju se zarezom:

*Svaki dan radimo u uredu jedino petkom idemo na džumu.
Moja je sestra dobre naravi, jedino se ponekad razljuti na mene.
Svi su došli, samo njega nema.
Ništa ne radi, već samo ljenčari.*

Zaključne rečenice - U ovim rečenicama druga rečenica često ima sadržaj koji slijedi iz onog što je rečeno u prvoj rečenici. Veznici koje koristimo su: *zato, stoga, pa, dakle, prema tome* (uvijek se piše zarez).

*Učio je tri mjeseca, sigurno će položiti taj ispit.
Dobro ga je tada naružio, sigurno mu taj više ne smije doći.
Naoblačilo se i smrklo, mora biti kiše.
Baš su se neuljudno ponijeli prema njemu,
prema tome ne čudi njegova ljutnja.*

Gradacione rečenice - Ove rečenice su bliske sastavnim rečenicama, jer se u njima kao i sastavnim rečenicama iznose dva paralelna, naporedna sadržaja, ali ti sadržaji nisu podjednako vrijedni kao u sastavnoj rečenici. Veznici u upotrebi ovih rečenica: *a kamoli, a nekamoli, ne samo, već, nego*.

*Ismet je ne samo dobar radnik već je i dobar čovjek.
Ne samo da je volio tog psa nego ga je i njegovao.
Nisam ni bio tamo, a kamoli da sam pročitao o tome.*

Vježbe
Odredi vrstu rečenica:

*Spremila sam sobu i otišla u kino.
Nismo kupili sladoled ali smo kupili kolače.
Volim pozorište dakle volim čitati i igrokaze.
Mnogo smo trenirali zato smo pobijedili.
Svi pjevaju samo Ana šuti.
Tek što stigismo kući Almira je imala nove ideje.
Pokušali smo mu pomoći ali on nije slušao.
Napiši zadaću ili nećeš ići na rođendan.
Niti sam plakao niti sam se smijao.
Došli smo na livadu pa nastavili šetati.*

PRAVOPIS

Interpunkcijski znaci

Tačka-zarez pravopisni je znak koji obilježava pauzu srednje dužine. (kraću nego tačka, a dužu nego zarez) Upotrebljava se:

- unutar višestruko složene rečenice pojedine složene rečenice mogu biti u nekoj suprotnosti naspram drugih:
*Ako sam ga okom pogledala,
ja ga nisam srcem sevdimala;
ako sam ga srcem sevdimala,
ja ga nisam u dvore uvela;
ako sam ga u dvore uvela,
ja mu nisam bijelo lice dala (...)*
- između rečenica koje su u složenoj rečenici manje povezane sa drugim rečenicama, na primjer:
Oni su došli, ostavili stvari, nasmijali se i bez pozdrava otišli.
- između grupa riječi koje se razlikuju po srodnosti, na primjer:
Na put ću ponijeti: odjeću, obuću, kišobran, higijenski pribor; knjige, bilježnice, pribor za pisanje; fudbal i reket za stolni tenis.

Dvotačka se stavlja:

- iza riječi kojima se najavljuje nabranje, a ispred onoga što se nabranja:
Na pijaci kupi: sira, jaja, kajmaka, mesa, salate i luka.
- ispred poslovice, zagonetki, definicija, tvrdnji:
*Ne kaže se uzalud: Zeniti se mladu rano je, a starom kasno je.
Pogodite: U gorici na jednoj nožici.
Mati moja: Stabljika krhka u saksiji.
Vjetar: strujanje vazduha u atmosferi.*
- ispred navođenja tuđih riječi (upravnog govora):
Rekao nam je doslovno: „Novac za ekskurziju je obezbijeđen“.

Navodnici su dvostruki pravopisni znak koji se stavlja na početku i svršetku onoga što se doslovno navodi ili mu se daje drugi smisao.

- tuđe riječi kad se doslovno navode, npr:
Ulazeći svi viknuše: „Srećan ti rođendan!“

- riječi koje se upotrebljavaju s ironijom i kojima se nečemu ne želi dati suprotno značenje, npr.: *Znam, ti si „vrijednica“. Uradio ti je to tvoj „veliki prijatelj“.*
- Ako su u navedeni tekst veličine rečenice umetnute riječi pisca, i lijevi i desni dio tuđega teksta stavljaju se među navodnike, a pišćeve se riječi odvajaju ili zarezima ili crtama.
„A, efendija“, opet će svećenik, „mogu li se izbrojiti dlake na magarcu?“ (...)
„Zašto, hodža, jedeš sa pet prsta?“, upita odmah u čudu on. *„Zato što nemam šest“*, odgovori mu hodža.
- Naslovi knjiga, časopisa i dr. kao i uža imena ustanova, društva:
U „Opisu mostarskog mosta od Medžazije“ luk Staroga mosta upoređen je sa svodom vasiona.

Upitnik se stavlja na kraju upitnih rečenica: *Kako si? Šta radiš?*

- Kad nekoliko užih rečenica čine niz u jednoj složenoj, one se odjeljuju zarezom ili vezuju veznikom, a upitnik se stavlja na kraju složene rečenice:
Govori iz navike, ili da ništa ne kaže, ili se ruga, ili nema drugih riječi osim naučenih?
- Upitnik se ne stavlja na kraju neupravnog pitanja iza zavisnoupitne rečenice:
Kad žena plače, pitaj je šta hoće.
- U knjigama, časopisima i novinama, upitnik se po pravilu ne stavlja iza naslova:
Šta radi pjesma - Kako nastaje naučno djelo
- Uz upitnik može biti stavljen uzvičnik za izražavanje čuđenja ili oduševljenja.
Što ti je, što plačeš, da nije čorba vrela?!

Uzvičnik se stavlja iza uzvičnih rečenica, kao i iza manjih govornih jedinica koje se izgovaraju u uzbuđenju, povišenim glasom:
Uh, što sam gladna! Ne viči! Požar!

- Tekst iza uzvičnika može se pisati i malim početnim slovom ukoliko se taj dio teksta nadovezuje na dio teksta koji prethodi uzvičniku kao objašnjenje:
Jest, on! Kao što sam ja.
- Uzvičnik se piše iza parola i ustaljenih izraza:
Bajram mubarek olsun!

Zagradom se u rečenici odvaja ono što se dodaje radi objašnjenja prethodne riječi ili dijela rečenice, na primjer:

Interpunkcija (rečenični znaci koji doprinose jasnijem izražavanju).

Imenske riječi (imenice, pridjevi, zamjenice i brojevi) mijenjaju se po padežima.

Za vrijeme rata (1992/95) vladale su nestašice: hrane, odjeće i lijekova.

- Zagradama izdvajamo svoj tekst umetnut u tuđi, uz napomenu da umetnuti dio ne pripada navodu:

Hasanaginica je, međutim ostala na tom tlu i počela svoj novi život.

Pisanje i upotreba posuđenica

Riječi iz drugih jezika u našem se jeziku ponašaju na dva načina: kao odomaćene ili kao strane.

Odomaćene, davno ušle, postale su obične u upotrebi, a govornici ih često i ne prepoznaju kao porijeklom tuđe. One se pišu (jer su prilagođene glasovnim i morfološkim osobinama, pa se gramatički ponašaju kao naše riječi) kao ostale riječi našeg jezika. Takve su: *škola, sport, kip, car, šah, nafta, tanjir, džemper, vaga*.

- Vlastita imena iz drugih jezika, kad se pišu latinicom, prenose ili izvorno, kako se pišu u jeziku iz kojeg potječu ili fonetski, kako ih mi čitamo. Riječi iz arapskog, prezijskog i turskog, najbrojnije su posuđenice i one su dobile glasovno podudaranje našem jeziku:
feredža (: ferace; a/e); đerdan (: gerdan; g/d); čebe (: kebe; k/ć)
- međunarodno muzički termini u stručnoj literaturi zadržavaju izvorni oblik: *allegro (alegro), intermezzo (intermeco), solfegio (solfeđo)*.
- Geografska imena treba da ostanu u obliku u kojem su otprije prihvaćena: *Evropa, Himalaja, Tokio, Venecija, Ženeva*.
- U promjeni romanskih vlastitih imena na -ca i -co, zadržava se izvorni izgovor i piše se k umesto c: *Petrarca, gen. Petrarke, prid. Petrarkin; Tosca, Toske, Toskin*.

Ako se uz muško ime upotrijebi i prezime, redovno se mijenjaju i jedno i drugo: *William Shakespeare, gen. Williama Shakespeare*

Genitivni znak (^) - stavlja se na poslednji samoglasnik riječi kako bi se razlikovao genitiv množine od oblika u genitivu jednine:

Imam dva punjača za mobilni telefon.

Uvažavali smo zahtjeve nastavnika.

Iz primjera možeš zaključiti o toj pojavi.

- Pored oznake da je u pitanju genitiv množine, koristi se za sažimanje

AO > O, kao u *pisô, pjevô, kuhô* (pisao, pjevao, kuhao) gde je nepravilno pisati *pis'o, pjev'o, kuh'o*.

- Koristi se da označi dužinu kod riječi koje se nađu uz veznik koji se zapisuje identično :

Nije htio da dâ. Bio sam sâm.

Kod imenica poput *kôd* (programski kod) i sl.

*Đeneta je đezvu i
džerdžef ostavila na sto.
Čekala je Čamu da dodže.
Nešto mi ne štima!?*

Izgovor i pisanje glasova č, ć, dž, đ

U standardnom bosanskom jeziku, treba razlikovati glasove č, ć, dž, đ.

- Glasovi č i ć dva su različita glasa i učestvuju u razlikovanju riječi i značenja:

čar (draž) - ćar (dobit)

čelo (dio glave) - ćelo (ćelav čovjek)

spavačica (žena koja spava) - spavaćica (košulja za spavanje)

vračati (gatati) - vraćati (vratiti)

- glas č javlja se u osnovama riječi: *čardak, čamac, Čelebija, palača, večer, ključ, Dračevo, pčela, bašča, čas, čaša*.
- u oblicima prema osnovnim c i k i sufiksa: *mjeseče, starče, vojniče, stričevi, pečem, skačem, viči, plači; orač, jahač, pokrivač, Arapče, lažovčina, dobričina, krpenjača*.
- glas ć javlja se u osnovama riječi: *ćelav, kći, kuća, vreća, vruć, moć, noć*.
- u izvedenicama prema osnovnom t i u nekoliko imenskih sufiksa: *smrću, bolešću, radošću, najljući, najkrući, pitajući, idući, počašćen, ugošćivati, krvoproliće; crvić, golubić, sestrčić, kamenčić, balončić, zelembać, oraščić, prozorčić, labudić*.

Glasovi dž i đ

Glasovi dž i đ dva su različita glasa i mogu biti suprostavljeni jedan drugom pri razlikovanju riječi i njihova značenja.

džak (vreća) - đak (učenik)
džem (marmelada) - đem (đvala)
hodža (imam) - hođa (hod, hodanje)

- Glas dž javlja se u osnovama riječi u kojima njegov nastanak nije vidljiv: *adžo, džamija, Džemal, Džennet, džentlmen, džezva, džin, Nedžad, patlidžan, Sandžak, budžet, hadžija.*
- glas dž dolazi umjesto bezvučnog suglasnika č ispred zvučnoga glasa: *narudžba, udžbenik, narudžbenica.*
- u sufiksima: *bureg - džija, galamdžija, čevabdžija, miradžija, provodadžija, kahvedžija, buregdžinica, čevabdžinica.*
- glas đ tvori se na istome mjestu i na istovjetan način kao i bezvučni složen suglasnik ć.
- dolazi u osnovama riječi u kojima njegov nastanak nije vidljiv: *đak, đavo, đerđef, leđa, smeđ, anđeo, đuture, hrđa, čađa.*
- stoji prema osnovnom d u oblicima u kojima se glas d stapa s glasom j: *zapovijedu, bljeđe, najbljeđe, slađe, najslađe, glađen, glađući, vođah, vođahu, viđasmo, izrađen, nagrađen, cijedenje, naređenje, idasmo, idaste.* (Senahid Halilović)

Vježbe

1. Umjesto c napiši č i ć gdje je potrebno: *bašca, brijačnica, hemi-carka, cetvero, domaćica, carapa, skracen, camac, racunica, citalac, travican, Becir, ožalošćen, lahkoca, tacka, kraljević, jucer.*
2. Podvuci nepravilne oblike sa dž i đ: *amidža, šaljivdžija, Mađar, piđama, udžbenik, buregdđija, amiđić, šalđija, Hidžra, džerdžef, oslobođati, hađija, uvidžaj, glađu, mađioničar, sandžrački.*

II DIO

IZRAŽAVANJE I STVARANJE

Poštovani učenici/ce,

Ove godine iz oblasti izražavanja i stvaranja, imate mogućnost da i dalje usavršavate već stečena znanja za sticanje sposobnosti i vještina za pričanje/naraciju, prepričavanje, opisi-
vanje i da se upoznate sa elementima pripremanja zapisnika i govora. Primijenite nova znanja, vjerujemo da će vam korisiti i kada budete držali sastanke vaše učeničke zajednice. Imate želju da vas svi čuju šta mislite, evo mogućnosti. Primijenite pravila za pripremu dobrog govora i budite orator.

Samo uporno vježbajte.

Lijepa riječ je putovnica kojom se stiže do svakog srca.

Arapska izreka

OPISTVANJE

UPOZNAVANJE

(Odlomak iz romana *Tuturuza i šeh Meco*)

Tuturuza i šeh Meco roman je Alije Nametka sastavljen iz niza poglavlja, a u svakom poglavlju se opisuje poneka avantura junaka ovog romana - Tuturuze i šeh Mece. Njih dvojica su nerazdvojni prijatelji, a ono što ih najviše veže je njihova ogromna ljubav prema jelu. Cilj svake avanture je domoći se što ukusnijeg i što obilnijeg zalogaja. Tuturuza, da bi došao do tog cilja, koristi se svojim umijećem sviranja saza i pjevanjem, a šeh Meco svojim poznavanjem psihologije ljudi, bogatim životnim iskustvom i vjerskim autoritetom. Radnja se odvija početkom dvadesetog vijeka u okolini Sarajeva. Ovdje navodimo prvo poglavlje romana.

Tuturuza je Meco zapazio na jednom iftaru: mogao je pojesti gotovo kao i on, šeh Meco, ali nije znao kako treba jesti. Kad su izašli od domaćina, uputio se s njime i objašnjavao mu:

- Kad vidiš pred iftar da nekoliko ljudi ide u skupu uz jedan sokak, pridruži im i ti. Kad se zastave pred nekim vratima, ti vrata otvori i odmah uskoči u avliju. Viči im:

„Hod'te, bujrum!“

- Kako ću ih zvati kad ni mene niko nije zvao?

- Šuti, herif jedan! Slušaj što ti se govori i pamti! Oni će unići u avliju, domaćin će izaći pred njih i pozvati ih, a ti prvi skoči u hajrat pa im primaj ćurkove ili kapute, okreći im obuću, a ako je ljetno doba, bezbeli neće skidati ništa sa sebe osim obuće. Ti prvi ulazi u sobu!

- Ama kako ću kad nisam pozvan?

- Pozovi se sam! Uniđi! Ako bude ko mlađi, ostani za vratima, a ako još nije prostrta sofr, vidjećeš na škrabiji složenu sofr-bošču. Razloži je, prostri je po podu, a onda se obazri hoće li se jesti sa sinije ili tevsije demirtije. Raširi santrač pa metni na nj demirtiju ili položi siniju. Ne daj domaćinu da se sjeti da nisi i ti pozvan. Uzimaj kašike i meci ih na sofru, somune komada i stavlja pred svakoga di će ko sjesti. Samo neka je prazna sredina sofre di će se mecati sudi s hranom. Ljudi će posjedati oko sofre, a ti zapikaj u dnu sofre mjesto za sebe!

- Nek sam bliže vratima ako me potjeraju!

- Ama ništa se ne brini! Nikad se za jednom sofrom na iftaru svi među se ne poznaju. A niko neće upitati „Ko je ovaj?“ kojega ne zna, da drugi ne bi za pitača pomislili da je matuh. Kad top pukne i kad se posjeda za sofru, i ti sjedi i odmah jedi! Nemoj kašikom bosti, nego je lijepo položi da se u nju slijeva mast s vrha čorbe. Tako kusaj dok god ima masti na čorbi, a onda diži času a prihvataj drugi sud. Ako je na sahanu pečeno janje ili tuka, okreni sebi što najvoliš. Dobro pazi neka ti je vazda jedan zalogaj u ustima, drugi u ruci, a treći zamjeraj u sahanu ili tevsiji! Ne pij vode da ti džaba ne zauzima mjesto u želucu! Vodu možeš i doma piti.

I tako se Tuturuza i Meco zapazili i sprijateljili i kamo god je jedan bio pozvan na jemek i drugi je tamo pristajao.

Alija Nametak

Nepoznate riječi:

- avlija - dvorište
- bujrum - izvolite
- ćurak - krznom postavljen kaput
- demirlija - velika tepsija
- hajat - predsoblje
- herif - prostak
- iftar - kraj dnevnog posta u ramazanu, muslimanskom mjesecu posta
- jemek - jelo
- matuh - zaboravan, lud
- sahan - bakreni tanjir
- santrač - gvozdene nogare na koje se stavlja demirlija
- sinija - niski okrugli sto s kojeg se jede
- sofra- trpeza, pripremljen sto za jelo
- sofra-bošča - stolnjak koji se prostire ispod sinije za vrijeme jela
- sokak - manja, uža ulica, prolaz
- šeh (šejh) - starješina derviškog reda u jednom mjestu
- škrablja - drveni rezbareni ormarić

Razgovor o tekstu

- Šta je u odlomku posebno smiješno i zašto? Kakvu pouku i uputu daje šeh Meco?
- Pronađi primjere u kojima se ogleda šeh Mecino poznavanje ljudske psihologije.
- Tuturuza i šeh Meco su skloni varanju da dođu do hrane. Slažeš li se ti sa njihovim postupcima? Obrazloži svoju presudu.
- Kako se zovu riječi koje su zastarjele i nisu u upotrebu?
- Pokušaj ih zamijeniti sa današnjim tvojim rječnikom za iste.

- Koliko su različite? Koje riječi su ti se dopale, arhaizmi ili riječi iz današnjeg govora za njihovo isto značenje?

Opisivanje - Za uspješno opisivanje/deskripciju potrebno je imati razvijeno osjećanje za oblike i boje, osjećanje za ljepotu i za skladnost.

Opisivanje zahtijeva posmatranje, uočavanje, zapažanje i slikanje onog što opisujemo. Možemo opisivati portret, predmet, eksterijer, enterijer i pejzaž. Slikovitost se postiže pravim izborom riječi, prije svega pridjeva, a i glagola i imenica. Također, nužno je koristiti se stilskim sredstvima: epitetima, poređenjima, personifikacijama, onomatopejama.

Kreativni rad

Ramazan je dužnost koju moraju obaviti pripadnici islama. Jedna od ljepota tog mjeseca je i spremanje prekrasnih jela iz tradicionalne kuhinje. Istražujte koja se ramazanska jela spremaju i kod drugih naroda koji poštuju ovu vjersku dužnost. Vaš zadatak je da tim jelima date opis. Pročitajte šta sadrži dobar opis, primijenite pravila ali prije svega morate ta jela i probati, zar ne!

O autoru

Alija Nametak (1906.), pisac je bogatog književnog opusa. Pisao je pretežno kratke priče, a okušao se i u romanu i drami. Popularna je i njegova memoarska proza. Neki od njegovih naslova su: *Bajram žrtava*, *Ramazanske priče*, *Tuturuza* i *šeh Meco*, *Sarajevski nekrologij*. Radio je i kao saradnik *Instituta za proučavanje folklor*a te bibliotekar na Muzičkoj akademiji u Sarajevu.

PREPRIČAVANJE

ŠKOLA U POLJU

(Odlomak iz romana *Zeleno busenje*)

Roman „Zeleno busenje“ opisuje važan historijski trenutak ulaska austro-ugarske vojske u Maglaj i općenito Bosnu, ali donosi i ljubavnu priču glavnih likova Ahmeta i Ajiše. U centru zbivanja su njihove dvije porodice i reakcija ljudi na promjenu vlasti u zemlji. I dok svi strepe od nepoznate vojske, dvojica dječaka, braća Ahmetova i Ajišina, brinu drugu brigu - kako da nauče što više.

Tih dana Mustafa bi se dugo zadržao kod Alije. Jednog jutra pošli njih dva tu u komšiluk, gdje su bili vojnici u jednoj kući, pa se svako jutro vježbali u širokoj avliji. Vojnici vidjeli, kako to dječake zanima, pa i njih veselilo i javljali im se. Jedan razgovarao s njima koješta, pa ih naposljetku pitao da li uče što, znaju li pisati. I oni mu oba napisali svoja imena, kako su još u ruždiji naučili al' vojnici ni slovca jednog da pročitaju. Kad on vidi da je to turski, on brzo skoči i donese im knjigu, iz koje će oni naučiti njihovo pismo. Oba uskliknuše od časovita uzbuđenja. Naučit njihovo pismo! To je bilo za njih zanimljivo i lebdilo im pred očima.

Listali knjigu, zavirivali u svaki red, u svaku riječ, htjeli nekako na silu da prodru u sadržaj njen, da časovito riješe tajnu koja se krila u mrtvim slovima. Vojnik otvori knjigu i počeo im kazivati slova, a oni pod svakim napisali turski. I oni oba odnijeli knjigu Alijinoj kući gdje su mogli biti sigurni da ih niko ne pometa. Išli putem, te poskakivali od nekog ushićenja, a trnuli i zazirali od svakog kao da će im ko otet ovu radost, ko da će ih ko preteći u tom. Ta naučit njihovo pismo, moći će se onda svakom pohvaliti, to je njihova zaniželo!

I učili su slovo po slovo, a od silne radosti ne vjerovali sami sebi da pravo čitaju, tražili ta slova na drugim stranicama, da ih poznaju, pa onda pokušavali, da ih i napišu. A koliko veselja za njih kad oprezno nabadajuć slovo po slovo pročitao prvu riječ! U isti čas i radost i iznenađenje! Nekoliko časaka gledali jedan u drugog od silne radosti, onda opet listaj i traži, da još koju riječ sastave. Kad god bi začuli u drugoj sobi govor il' tutanj kakav, munjevitom bi brzinom turili knjižicu pod jastuk. Nijesu mogli unaprijed znati šta bi im stariji rekli; al' znali su toliko da uče „švapsku“ jaziju, pa krili to ko zmija noge. Ako bi im oni to i odobrili, bolje je da saznaju poslije kad oni nauče bar ono dokle je vojnici zabilježio. Sjutri dan otišli su svom vojniku - učitelju i kazali mu dokle su naučili. On se čudio, a i radovao što dječaci tako napreduju. On im iskaziva slova do kraja, a oni se taj dan zapute u polje i tamo su učili cio dan bez prekidanja.

Pred večer su znali napisati svaki svoje ime, a slijedećeg dana reče im učitelj da su naučili sva slova, a dalje da ni on ne zna.

Od to doba češće se sastajali, već čitavu knjižicu pročitali, pisali koješta i šarali, pa sad zaprli, jer nemaju šta da čitaju, ne znaju šta da pišu. No oni ipak provodili tako vrijeme u zajednici, sad se sjetili i svojih ruždanskih knjiga, pa savnjivali ova dva pisma, a lica bi im zasjala od silna veselja kad pomisle: rijetki su njihovi vršnjaci koji i jedno pismo znaju, a oni - dva.

Edhem Mulabdić

Nepoznate riječi:

časovito - na čas, za trenutak

jazija - pismo, ovdje njemačko pismo, latinica

ruždanske knjige - udžbenici ruždije

ruždija - niža muslimanska srednja škola

zaprli - napregnuti se, upotrijebiti svu snagu

Prepričavanje može biti sažeto i prošireno, obično za kraće tekstove. Treba pronaći one dijelove teksta koji su pogodni za proširivanje (primjerice, zamisliti mjesto radnje i dopuniti ga pojedinostima). Ovo prepričavanje razvija maštu, inventivnost, bogati rječnik.

Razgovor o tekstu

- Ko su glavni likovi odlomka?
- Na koji način provode vrijeme i ko im u tome pomaže?
- Kako su se zbližili s vojnikom?
- Da li je za tebe pojam „vojnik“ pozitivan ili negativan?
- Kako se Alija i Mustafa osjećaju učeći nešto novo? Zašto to kriju ko zmija noge? Dječaci su mogli odustati od učenja tuđeg jezika, ali ipak nisu.
- Zašto? Koji je njihov motiv da nauče strano pismo?
- Kakve su to tajne koje se kriju u mrtvim slovima, a koje teže otkriti Alija i Mustafa?
- Zašto su slova mrtva i šta može da ih oživi?
- Znaš li šta znači mrtvo slovo na papiru? A mrtav jezik? Za latinski se kaže da je mrtav jezik, pa se ipak i danas uči u školama. Smatraš li to prednošću ili suvišnim opterećenjem?

Kreativni rad

Ovo je odlomak prekrasnog romana *Zeleno busenje*. U ovom odlomku govori se o djeci koja su previše volela da uče u vrijeme kada obrazovanje nije bilo pristupačno svačijem djetetu. Uporedite se sa ovom djecom. U kojim uslovima vi sada živite i obrazujete se? Pokušajte da prepričate priču i kreativno ubacite sebe kao lik koji se pojavio u njihovo vrijeme (kao što to radi Hari Potter). O čemu bi vi sa njima razgovarali? Nemojte samo da tema bude „učenje je dosadno“. Budite empatični, saosjećajte se s njima i biće vam lakše da uradite ovaj zadatak.

O autoru

Edhem Mulabdić (1862.) prvim književnim radovima javio se u *Bošnjaku* Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, a roman *Zeleno busenje* njegovo je najpoznatije djelo. Jedan je od pokretača časopisa *Behar*, kao i urednika *Gajreta* i *Novog behara*.

PRIČANJE

DOVA POD CARSKIM TREŠNJAMA (odlomak iz romana *Provincija u pozadini*)

O djelu:

„Ova knjiga je dokument o djetinjstvu mojih vršnjaka i mene, o godištu devetsto četvrtom i petom i devetsto šestom, o našoj dragoj prostranoj ravnoj i plodnoj domovini, o majkama i očevima našim i o tome kako se u carsko beha-doba u toj nedavnoj historijskoj beha prošlosti, rađalo i živjelo i umiralo, o tome kako su prolazile jeseni i proljeća i u njima se pjevalo i plakalo, i gladovalo i mrzilo i ljubilo, o tome kako se odrastalo i začínjalo i kako su kiše padale i magle se vukle i sunca, topla i svilena sunca sjala. Posvećujem je uspomeni mojih dobrih vršnjaka - oni su kiridžije, poslužitelji, pismonoše i stanični nosači i tucači kamena, oni i sada nose bijele i čadorbežne gaće, sa velikim obašvama, i teško i naporno otimaju od života ono najnužnije“. (iz uvoda)

Na Rudini probijaju Rudinci škrljeve i nabijaju pune proboje baruta, pa se izmiću i potpaljuju. Niz stranu zatrešti kô da se zemlje provaljuju. Oni zajašu u grebenje pa razrogače oči, a škrljevi drobe do u prosjel.

- Ne d'o Bog dragi nikome da ga prignječi...

- Za poso, za poso... Šta sad izniviljaš!? - to momčuljke nagoni Muca Merdanov, jer on ne voli svakake razgovore.

Nad brdima se svi oblaci sasušili i obijelili pa ih nekud ponestalo. Ostalo postije njih nebo golemo i daleko, dalje nego ikad. Škrljevi po Rudini usjali kô taljevina. Momčadija se prlji i kune kad god Muca vikne da se pribjegne. On potpaljuje redom sve deset naboja. Kad u prosjelu zajazi, onda ce Mušančani hajakati i privlačiti.

Dud - dam - uuu - u...

Hrššš - krrr - trsss - dzirr - krh - hrrr.

- Ne d'o Bog dragi da koga pritisne...

- Za poso, šiljegušetine! - to njih opet prigoni Muca.

- Ne d'o Bog baš...

- Jah, jah...

- Prikrpi, prikrpi... Za šiljak, šta izniviljaš?!

Oni treskaju. Tvrdi su im škrljevi kô pečeni. A i ova ih ljetna vedrina špice. Eee, kako je ljepša noć kad se prolazi ispod kevinih pendžera! - Tako oni pomalo proklinju, a Haške Omerov za inat i suncu i svemu ohajkne...

- Ohh - haa - ajhh!

- Ohhaaa...
- Zar možeš, bolan?!
- Ohh - haa - ajhh!
- Blago meni... Prikrpi, prikrpiiii!
- Ooao - ahhaa - ajh!

Škrljevi tršte i osjavaju. Oči će zaboliti od vreline. Momačka se privijanja čuju bolje s jutra i podveče.

U prosjelim se posvrtala žita. Zemlja se zapekla i orudila, a napukla na svakoj stazi. Na Meraji pod Trešnjama zemlja zazinula. Brdan se u vrbaku prosušio, pa Rudinci i ne dogone goveda na pojila. Zapute se njihove djevojke čak na Hinjevac, pod Mehijine vodenice. Kad nema Mehije, one se i kupaju - posve gole.

- Pogorje se, vala, ljudi, pogorje!
- Pogorje, vala, pogorje!
- Što to, pobogu Mula-Ahmo ne dovi!?
- Baš, baš, što to!?
- Eee, ne gori u njega, ne gori!
- Pa, ako, ako!?

Tako govore Rudinci, pa ako se i dvojica sastanu, makar. Nisu oni upamtili ovake žege ni prije dvadeset godina. A evo ovog ljeta upeklo kao da je nebo progorjelo. Nagovarali oni Mula-Ahmu da dovi pod Carskim trešnjama, a on kao da ni čuo nije. Počinjali oni pred njim, a on se izmicao i kinjio.

- Eee, ne gori u njega, ne gori!
- Pa ako, ako, zar nije dužan?!
- Jest, vala, i pred Bogom i pred ljudima!
- I jest, i jest!
- Grehota je, bolan, grehota... Biti učen, a ne htjeti... E-eh!
- Neće džaba, ljudi, neće! To je to! Zar vi ne znate kaki su Mulaahmetovići?!
- Skinućemo mi njemu ahmediju...
- I treba... Treba!
- Jajjah!
- Nema tu ništa, nema!
- Immaaa, šta nema... Naćeraćemo mi njega, naćeraćemo!
- Ih, bolan, gdje je to još bilo!?
- E, biće ovdje, ako nije nigdje bilo!
- I treba... I treba!

Odlučivali Rudinci svakako, a Mula-Ahmo izbjegavao. Zna on koliko je tu i muke i posta, pa opet ako kiša ne pane, vikaće oni na njega kô na halu. I prokleće oni njega, taki su! A neće nikad htjeti za njim ni da klanjaju, ni da zapisuju kod njega, neće! To on zna pa se zato i kinji. Dovi on, istina, i bez toga svako božje jutro, ali eto kao da je sve uzalud. Po Rudini gori i svrće, a Brdan presuši posve. Eee, pa ili je to Bog dragi naumio da kazni Rudince i da ih pogori, ili Mula-Ahmine dove nisu sahi!? To muči Mula-Ahmu pa se on uštrkljava kô avetin i sanja svaku noć ružno. Jutrom on dovi prerano, pa sve dok se i sunce nad Polojem ne ušika... A kad se vedrine ušire, on se uštrklji i snežvjerava - zna on, jedno mora da jest: ili je Allah džellešānuhu naumio da pogori Rudince, ili njegova dova nije u Allaha

dželešanuhi sahi. Ee, ee, nešto jest od toga dvoga! Dobro, ako su Rudinci griješni... Ali da je on griješan!? Zašto? On eto po pet puta svaki dan klanja i fatiha! A nosi, bogme, i ahmediju...

- Toga svega eto nije razumijevao on, Mula-Ahmo, imam rudinski, pa radi toga se nije smio ni usuditi da dovi pod Carskim trešnjama, pred svijetom. Nije smio, jer će ga i prokleti ako umah ne okiši... A Bog zna, Bog zna, neko je od njih griješan!

- Da dovimo, Mula Ahmo?! nagovara njega Avdija Zukin, a on kao da se prenjava.

- Ma vala... Hjah!

- Nemoj, pobogu, Mula-Ahmo, tako... Nemoj ako si mumin, pogorje nam ljetina!

- Ma, vala... Znaš šta ja mislim, Avdija? Da Bog dragi neće ovako, ne bi mi ni gorili... Eto ti! Da Bog dragi neće, ne bi... Jajjah! - To se Mula-Ahmo izvlači i iskopava. Ee, teško je, teško kad te ni Bog neće da čuje... Jer već si najveći grješnik na dunjaluku, ili ni Bog za te ne zna... - Ovo probija Mula-Ahmu kô usijano gvožđe, pa on, kad god ga ko prizove, kao da se prenjava.

- Jajjah!

- Što bi nas to, Mula-Ahmo, Bog dragi eto zaboravljo... Aa? - Avdija je stara dobičina pa ne može ni pomisliti da je on negdje sagriješio... Pogotovo ne kod Boga, jer on ne pamti da je propustio ijedan namaz, a prešao je pedesetu poodavno.

- Jajjah! To samo Allah džellešanuhi zna... I niko drugi, dragi moj! Jajjah!

Bivalo tako iz dana u dan, pa pridošao i Mladi petak i Rudinci svi prišli Mramorju da odžume. Bogu je najdraže, kažu, najdraže da mu klanjaš o Mladom petku. A eto, i ove su ih žege pribrinule, pa oni svi kao zbenavljeni nećim teškim... Kako će samo oni danas da se svim srcem pomole i odaminaju svaku Mujilovu! Došao je i Mula-Ahmo. Volio bi on da je moglo kakogod bez njega, ali ne može, ne! Ko bi drugi imao da on ne dođe!? Njime od juče promuljuje nešto teško kô zakrvavljena zemlja, pa on protmjava od slutnje... Čini se njemu baš posve da je on griješan i da Bog zato neće da čuje njegove dove. I nije samo što mu se čini, već on eto zna, zna! Pa kako bi drugačije i bilo kad on eto svako ubogo jutro i dovi, i fatiha, pa svejedno. Svejedno! E, nije niko drugi griješan, nije... Osim njega! Ne spava on već pune tri noći, a samo prevrće Indžil i traži... Traži... A kad sve isprevrće, vidi da nije ni našao ništa, a sjeti se da i ne zna šta je tražio. Zna on samo to da je griješan kô najgori vlah i da ga Bog dragi eto zato i ne čuje. Eh, eeh!

Okujisao Mujilo, a Rudinci usafili duge redove i uzmahnuti rukama pa se svezali po pasu, svaki za se. Mula Ahmo imao ko i prije. Kad su završili, Mramorjem se uširilo mnogo golemih amina:

- Aaammiiinn!

- Aaammiiinn!

- Aaammiiinn!...

O podne pripeče sunčevina i očma i mozgu, pa bi svako pokvasio glavu da ima vode.

- Ammaan ja rabbi... Ammaan ja-rabbi!
- Ovo se ne pamti, ljudi!
- Pogorje se, pogorje!
- Juče Omerdine kukuruške zagarile uz Brdan.
- Jammi, bolan?!
- Jest, dragi, jest!
- Ostade se, pobogu, bez hrane!
- Da dovimo, Mula-Ahmo!?
- Ma vala...
- Nemoj, pobogu, tako!
- Hajd', Mula-Ahmo, hajd' - podgovara i Mujilo.
- Pod Trešnje, pod Trešnje... Evo niz Osoje!
- I žene će doći...
- Ma, vala... Pa de ti, Mujilo! Što ne bi!?
- Zašto, brate, ti si i do sada!?
- Ma, vala...
- Nemojte, ljudi, pobogu tako!
- Ma, vala...
- Šta... Ma vala... Šta?!
- Zašto si hodža?
- Zašto si imam?!
- Jest, jest... Zašto, zašto?!
- Skini ahmediju!
- Skini, skini... I što će ti!?
- Zar te nije stid, da te prigonimo... Haa?!

U džehennem ćeš, bolan, u džehennem! Mula-Ahmo se strešava. Evo, oko njega se ogungulilo, pa svako golemo zazine i vikne, i u svakoga je lice i modro, i crveno, i tvrdo... Vidi on to pa i čuje i ne čuje, ali ništa ne razumije. Ne razumije! Strešava se kô u vjetrušini, pa ne zna ni da progovori. A i šta bi progovorio kad ne razumije ništa od svega ovoga - ne čuje ništa, već vidi samo gdje svi redom guglaju i prijete... Unose se. I on bi zazinuo, ali...

- U džehennem ćeš, bolan, u džehennem! - zabije mu se Dervišagina kletva u čelo kô gvozdena ćuskija. On zazine. Biva mu pomalo jasno i šta je ovo sve s njime.

- Ma vala... Pa de, Mujilo, deh... De, tako ti velikog Allaha!
- Neće on, neće!
- Ti si i do sada, tiii!

Hoće eto oni da on dovi, jer je on i do sada to radio, pa misle da će njegova opet biti sahi...

- Ti, tiii!
- Ne mog-guu!
- Štaaa - ah!?
- Morrraaš!!!
- Ne...

- Morrraaš!

Gomila zagari! Svako od njih zna samo to i jedno - mora Mula-Ahmo dovit, pa svršeno! Oni će ga rastrgati ako neće! Zar da se on Allahu džellešanuhu neće pokoriti... Zašto?! Iz sviju grla prolomi ko ušiljen klin:

- Morrraaš!!!

Mula-Ahmo se proturi kroz sve njih i naže niz njive. Nosi njega nešto krilato pa je ko najlakša perka... Nosi ga, nosi ko vilenjaka, i on samo vidi pred sobom njive i njive, i zna da mora i da treba da prhne preko sviju njih, daleko. Za sobom čuje guglanje ko tvrdu i potmulu grmljavinu, pa mu leđa progorijevaju od sršakavosti... A opet ga nosi nešto iz njega, nosi i nosi iz njive u njivu, dugo. Kad za njim prolomi jače, on očuje i posrne - u nešto živo, koščato, klješćato, jako...

Rudinci ga snesoše niz Osoje i sve pod Carske trešnje. Žene čekale odavno s vodom i s kamenčićima. Kad se odovi, treba prosuti kamenčiće u vodu i čekati da okiši.

Mula-Ahmo se ispravio i iskreno prema kibli, a raširio ruke. Svi to uradili za njim. I žene.

S Rudine trešti i škrljevi ostavljaju kao da se je sunce okomilo i prosulo po njima. Nad Brdima nebo preplavo i predaleko pa se dan uširio kô nikad, Mula-Ahmo dovi glasno, a svi za njim i ponavljaju i aminaju. Predao se eto i on nekoj novorođenoj nadi od straha, pa niti se predaje posve molitvi, niti ga ostvaljaju strahovi. Teško njemu ako eto danas do mraka ne okiši! To ga je Bog dragi i zaboravio i odbacio, a oni će ga i prokleti i... Bogzna šta će još uraditi od njega! Eee, ee! Nije lako ni imam biti! Zgriješi pred Bogom, zgriješio si i pred svijetom, eee, ee! - Tako misli Mula-Ahmo, a dovi. Svijet ga ponavlja i amina. Niz Meraju grgori. Težak je i taj gregor kad je dan nepomičan i ukovan olovnom sunčevinom. Teško se i diše, preteško. Trešnje se smuždile s obje strane, a kore im se svratile ko pera. Stazama zemlja napukla i zazinula, pa kao da iz tih pukotina peče neko drugo sunce.

- Amiiinn!

- Aammiiinn!...

Djeca se povaljala po hladovima pa i ona u jedan glas pjevaju:

- Amin kiše, nek je žita više!

- Amin kiše, nek je žita više!

Tako su ih naučili, jer treba da i djeca dove. Tko zna, možda će njihova biti sahi.

Kad su prosuli kamenčiće u vodu, othuknuli su. Mula-Ahmo pogledao u nebo. - Eh, kako se je uvedrilo! On ostudenio. Da ide ranije?! Jer ko zna, ko zna! Ogleda se... Svijet pribjegao hladovima. On se izvuče, pa nagne prosjelom i uz Osoje. U ušima mu zagrgunja, zaglomata, zagungula, zagrmi... Čini mu se to za njim dižu hajku. On uhitri, potrči... Poleti! Uši mu zazvižde. Grlo zagori. Mora on pobjeći, moraa! Evo čuje da galame za njim baš... Čuje, čuje eto Rašidagu gdje više za ahmediju, za džehennem... To ga ponese još jače. Noge mu se nekako užarile pa kao da podgorijeva. I to ga nosi. Glava mu je golema, debela, ozujala, i odundala, pa peče, peče. I to ga podiže. Podiže ga i nosi! Mora on pobjeći, morraa! Jer uzeće oni njemu i ahmediju i skasapiće ga kô kasapi junca... Mora on

pobjeći, moraa!

Čuje on dobro da za njim i tutnji i trešti i eto vidi za sobom - svejedno što se ne obazire - jedno golemo i teško klupko ljudi, žena, djece... A svi oni gunglažu, i mlataraju, i deru se...

S Rudine otrješti. Mula-Ahmine oči poletiše nebu. Nebo vedro i daleko, pre-daleko. On jeknu. To eto ne grmi, a njemu se pričinilo. On opet naže. Za njim opet zagugla. On to predobro čuje i zna da mora pobjeći!

Na Rudini pali Muca u jedan mah sve deset naboja, pa stranama prolomi ko grmljavina. U prosjelu zajazuje. Haške Omerov za inat suncu ohajkne u sve strane. Kad god ga ocute, govore:

- Kako može, kako može...

Oni pod Carskim trešnjama broje kamenčiće i čekaju da okiši. Eh, kako bi se poradovali! Djeca se valjakaju i pjevaju bez prestanka:

- Amin kiše, nek je žita više!...

Stari odahnjuju:

- Aammiiiiinn!...

- Aammiiiiinn!...

Ako do mraka ne okiši, Mula-Ahmo će pobudaliti, a Rudinci će se zbenaviti od čuda.

Hasan Kikić

Nepoznate riječi:

škriljevi - kamenje
doviti - moliti se Bogu
kinji - ljiti se
avet - utvara, duh
zbenaviti - poludjeti

Razgovor o djelu

- Pročitaj odlomak dva do tri puta kako bi bolje razumio sadržinu.
- Naišli ste na nejasne riječi koje se koriste u narodnom govoru i prepoznatljive su za jedan kraj. Kako se zovu te riječi?
- Ko je prisutan u događajima ovog odlomka?
- Čim su se bavili Rudinci?
- Dat je opis vremenske nepogode. Koje sve riječi su koršćene u opisu? Pronađite i zapišite ih.
- Da li možeš odrediti glavni lik?
- Kakav je utisak ostavio seoski hodža Mula-Ahmo?
- Zašto je pobjegao i bojao se ljudi?
- Mogu li se dovom promjeniti vremenske nepogode?
- Zašto su žene držale kamenčiće? Vjeruješ li i ti da se želje ispunjavaju na ovaj način? Da li ljudi trebaju doviti Bogu samo kada imaju problem? Koji je tvoj način rješavanja problema, odnosno kako izlaziš iz problema?

- Kako zamišljaš život ove djece u tekstu?
- Šta znaš o socijalnoj nepravdi? Da li se i danas djeca bave sa teškim fizičkim poslovima?
- Kojoj vrsti romana pripada ovaj roman ako govori o socijalnoj nepravdi?

Ovo je odlomak iz romana *Provincija u pozadini*. Autor je opisao siromašno djetinjstvo provedeno u teškim godinama Prvog svjetskog rata. Svijet posavskog sela, naporni hod djece goniča carskih goveda koja po cestama i zabitima između Brčkog, Gradačca i Gračanice putuju i gone stoku, odrastajući u atmosferi osluškivanja vijesti s fronta, uključujući se u život saznavajući njegove najtamnije strane, jedinstven je tematski okvir u bošnjačkoj literaturi prve polovine XX vijeka. Roman je ostvaren iz perspektive jednog dječaka koji, kao i hiljade njegovih vršnjaka ubrzano odrasta. Iako su odrastali bez očeva i bez normalnog života, dječaci su pokazali da čovjekov karakter može pružiti ljepotu. U romanu, kao i u živoj stvarnosti njegove Posavine, mikrosvijeta koji je i simbol jedne Evrope, ti „efekti“ su bijeda, glad i bolest. Koji su, dakle, drugo lice fronta. I ovaj aspekt veoma upečatljivo je ostvaren u TV filmu *Provincija u pozadini* (1984.) sarajevskog režisera Faruka Sokolovića.

Roman je najsloženije prozno djelo s mnoštvom događaja i likova.

Postoje i različite vrste romana:

- a) dječiji - glavni likovi su djeca, radnja jednostavna i uzbudljiva;
- b) historijski - prikazuje neku društvenu sredinu iz prošlosti;
- c) pustolovni/avanturistički - sadrži neobične, uzbudljive, pustolovne događaje;
- d) naučno-fantastični - prikazuje moguća znanstvena dostignuća u budućnosti;
- e) kriminalistički - radnja vezana uz neki zločin i potragu za njegovim počiniteljem;
- f) socijalni - prikazuje društvene nepravde, odnos bogatih i siromašnih, negibu društva za obične, male ljude, nejednakost, siromaštvo i bijedu.

Kreativan rad

Roman ima autobiografske elemente jer je autor bio svjedok ovih teških dešavanja kako dječak. Možda ste i vi osjetili neku poteškoću u životu ako ste radili neki teži fizički posao. Ako niste, pokušajte zamisliti jedan takav događaj, napišite sastav o tome. Čitajte radove u razredu i diskutirajte na temu „Djeca i njihova fizička zloupotreba“.

O autoru

Hasan Kikić je rođenu Gradačcu 20. avgusta 1905. g. Poginuo je 6. maja 1942. g. kod sela Rapta, na planini Cemernica.

Učiteljsku školu je pohađao u Derventi i Zagrebu i radio kao učitelj u Pašinom Konaku (Hajderovići) u okolini Zavidovića, Rogatici, Gornjem Sjeničaju u okolini Vrginmosta i Pisarovini u Hrvatskoj. Pravni fakultet pohađao i završio u Beogradu. 1937. godine je sa Skenderom Kulenovićem i Safetom Krupićem pokrenuo u Zagrebu muslimanski časopis *Putokaz*. Početkom Drugog svjetskog rata odlazi u partizane u februaru 1942. i kao komesar bataljona gine tri mjeseca kasnije - 6. maja 1942. u četničkoj zasjedi.

Po njemu je nazvana Nagrada za prosvjetne radnike u nekadašnjoj Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini.

PISANJE ZAPISNIKA

Sigurno ste dosada naučili od vaših nastavnika da sve sastanke Učeničke zajednice morate zapisati kako su se odvijali i dostaviti u pisanom obliku. Već ste čuli da sve što je zapisano ostaje, a sve što ne zapišemo, zaboravimo. Zato postoje pisani oblici zapisivanja sastanaka sa ustaljenim pravilima i redom. Taj pisani oblik koji se odnosi na javne, službene sastanke gde prisustvuje više osoba koje rješavaju zajednički problem, zove se zapisnik.

Zapisnik je bilješka koja se vodi za vrijeme održavanja sastanka.

Ako želite organizovati sastanak Učeničke zajednice, prvo se morate pripremiti. Sastanak vodi predsjednik zajednice. Morate odrediti zapisničara koji vodi zapisnik i zajedno sa predsjednikom odgovara za sadržaj i tačnost zapisnika. Sastanak ima tri faze:

1. uvod
2. razrada dnevnog reda
3. zaključak sastanka

U uvodnom dijelu predsjednik treba utvrditi da li postoji dovoljno osoba za održavanje sastanka - kvorum, da naznači zapisničara, da najavi o čemu će se govoriti - dnevni red i da traži saglasnost od prisutnih da se dnevni red usvoji. U razradi dnevnog reda svaka navedena tačka, jedna po jedna se razrađuje. Prvo se iznese problem, pa se učesnici sastanka jave da kažu šta misle o tome i na kraju se donosi zaključak ako većina prisutnih glasa. Prema načinu i obimu pisanja zapisnik može biti: *puni, obični i sažeti*.

ZAPISNIK

Redni broj zapisnika _____

Naziv _____

Datum i vrijeme početka _____

Imena predsjedavajućeg i zapisničara _____

Konstatacija o prisutnim (kvorum) _____

Prijedlog za dnevni red _____

Izlaganje problema _____

Diskusija _____

Zaključci _____

Završna riječ _____

Potpis predsjedavajućeg i zapisničara _____

Kreativni rad

Sada vi pripremite jedan model zapisnika koji ćete ponuditi na prvom sastanku. Samo zapazite red i nemate problema. Najvažnija je disciplina učenika i uspostavljanje reda, dozvolite svima koji se prijave za diskusiju da kažu šta misle o datom problemu.

PRIPREMANJE GOVORA

„Samo dobar čovjek može biti dobar govornik.“

Kvintilijan (rimski orator)

Želite li postati dobri govornici? Nije neostvarljivo, počnimo od početka. Odavno su ljudi znali šta je dobro govorništvo. Da se upoznamo kako su se spremali najpoznatiji grčki i rimski oratori.

Demosten, najpoznatiji govornik antičke Grčke, vježbao je govorništvo na neobičan način. Demosten je imao običaj da uči u jednom malom podrumu koji je sam napravio i vježbao govorenje sa kamenčićima u ustima, te je recitovao stihove dok bi trčao. Da bi osnažio svoj glas, vježbao je govorenje stojeći na obali pored morskih šumova koje su proizvodili talasi.

Ciceron je najpoznatiji rimski orator. Ciceron je u svom djelu *Brut*, dao opis neophodnih uslova koje dobar orator treba ispuniti:

- mora poznavati književnost
- treba poznavati filozofiju
- mora poznavati prava
- odlično poznavati historiju
- biti sposoban da „sveže“ protivnika i nasmije porotu
- treba znati postaviti opće principe, koji su bitni za određeni slučaj
- trebao bi imati zabavne elemente
- biti vješt u izazivanju snažnih emocija, poput bijesa ili sažaljenja
- biti sposoban skoncentrisati se na ono što je suština nečega

Predlažemo da počnete od početka, upoznajte književnost. Imate prilike za to. Čitajte svu književnost svijeta i pazite, književna djela imaju umjetničku vrijednost koju su procijenili stručnjaci iz te oblasti. Zato se u izboru konsultirajte, posjećujte biblioteke i koristite kompjuter, jer on nije samo za igranje igrica i komunikaciju.

Sada počnite pripreme:

1. Izaberite temu koju želite da drugi čuju.
2. Procijenite koja je glavna misao vašeg govora.
3. Odredite cilj govora, šta želite da postignete.
4. Provjerite koja je publika koj će vas slušati. (drugovi i drugarice)
5. Izaberite način kako ćete govoriti što zavisi od teme teksta koju spremate.
6. Vježbajte pokrete tijela, oni trebaju biti u skladu sa sadržinom.
7. Obucite se u klasično elegantnom stilu, provjerite detalje i ogledalo treba biti vaš najveći navijač.
8. Nije loše da probate nekoliko puta sami, odnosno morate to uraditi.

Kreativni rad

Izaberite jedan dobar tekst o nasilju u školi. To je problem koji je prisutan. Ako nemate tekst, napišite ga, kao sastav. Snimajte se na mobilnom ili drugom tehnikom. Slušajte snimak i ponavljajte, vježbajte.

III DIO

★
KNJIŽEVNOST I KULTURA

„Ne zaboravite, dok se družite sa
pričama, da je svaka priča ljeko-
vita. I ne služe priče samo
za uspavljivanje male dječice,
nego, priče služe i za buđenje.“

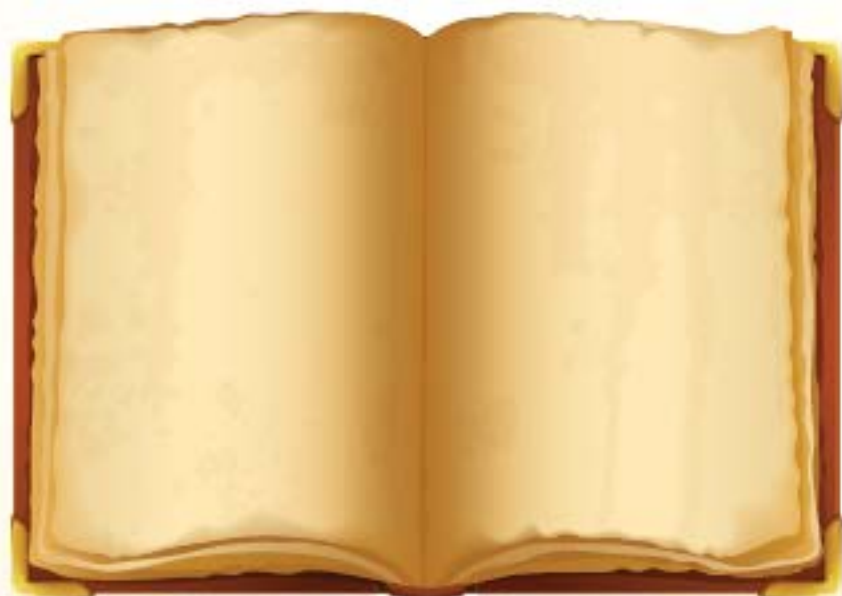
Alija Dubočanin

KNJIŽEVNOST I KULTURA

U ovom području imate prilike da proširite znanja o bogatom književnom fondu stvaralaca lijepe riječi iz Bosne, Sandžaka, Sjeverne Makedonije i svijeta. Zastupljeni su gotovo svi književni rodovi. Obogatit ćete se upoznavajući vrhunska djela bošnjačke književnosti sa ciljem da nastavite sami potragu književnim opismenjanjem. Čitat ćete dio epa *Ženidba Smailagić Meha* od Avde Mehedovića koga mnogi nazivaju „balkanskim Homerom“.

Vaše poznavanje kulture i tradicije proširit će se novim podacima o porijeklu Bošnjaka Republike Sjeverne Makedonije i etnološkim karakteristikama Bošnjaka, o običajima za smrt/dženaza, o Dobrim noćima, vrijednostima Mevluda, pobožnim lijepim pjesmama, ilahijama i kasidama, o bošnjačkoj arhitekturi i arhitektonskoj baštini, o česmama, bezistanima i sebiljima, hamamima i hanovima, o tradicionalnoj kuhinji.

O KNJIŽEVNOSTI

Kada govorimo o književnosti spominjemo literaturu i književnost. Koja je razlika?

Literatura je u širem značenju sve što je napisano, u užem značenju je spisak naučnih studija.

Književnost je u širem značenju sve što je napisano, u užem smislu je umjetnička književnost, lijepa književnost.

Književnost kao umjetnost ima jedan predmet - čovjek i njegov svijet.

Književnost proučavaju posebne nauke:

1. teorija književnosti (poetika)
2. književna kritika
3. historija književnosti

Teorija književnosti je nauka koja proučava opće odlike ili prirodu književnog djela.

Književna kritika tumači djelo u kratkim crtama i vrednuje (ocjenjuje) književno djelo. Ona služi kao spona između djela i čitalaca.

Historija književnosti proučava postanak i razvoj književnosti: opća - svjetska književnost i posebna - za pojedine narode ili epohe. Vrijeme u kome je živio pisac i u koje je to djelo nastalo utiče na samo djelo.

Književnost se po postanku i autorstvu, dijeli na usmenu (narodnu književnost) i pisanu (umjetničku). Usmena nema autora, anonimna je, prenosi se sa koljena na koljeno. Dijeli se književnost u prozi i književnost u stihu. Pisana ili umjetnička književnost ima autora.

Prema načinu književno-pjesničkog stvaranja, umjetnička književnost dijele se na tri roda:

- Lirika
- Epika
- Drama

Lirika - obuhvata kraća književna djela u stihovima u kojima pjesnici izražavaju svoje osjećaje i poglede na svijet. Lirika se dijeli na slijedeće lirske vrste pjesama: *elegije, opisne pjesme, ljubavne pjesme, socijalne pjesme, rodoljubne (domoljubne) pjesme, himne, misaone pjesme, satirične pjesme, humoristične pjesme.*

Epika - obuhvata književna djela u kojima se pripovijeda o događajima koji su se dogodili, ili se smatra da su se dogodili u prošlosti. To su: *epske pjesme, epovi, romanse, balade, poeme, novele, romani, bajke, legende, basne, crtice, memoari i životopisi.* Ona obuhvaća svu pripovijednu književnost u stihu i prozi.

Drama - Obuhvata sve književne vrste namijenjene izvođenju na pozornici u pozorišnim predstavama. Dramska su književna djela posebno oblikovana tako da sadrže opis likova s naznakom nekih njihovih osobina, dijelove teksta koje glumci izgovaraju na pozornici i dijelove koji služe samo kao uputa glumcima i redatelju, a nazivaju se didaskalijama. Fabula dramskog teksta se ne pripovijeda, već se postiže izmjenom dramskih situacija. Dijalog (razgovor među likovima) i monolog (izlaganje jednog lika) bitna su sredstva književnog oblikovanja drame. Zbivanje na pozornici proizlazi iz djelatnosti likova. Drama ima svoj početak, sredinu i završetak. Podijeljena je na činove i prizore, a zanimanje gledatelja potiče neki sukob ili zaplet koji se na kraju razrješava. Dramske vrste su: tragedija, komedija i drama u užem smislu (farsa, melodrama, vodvilj, melodrama).

Ostale književne vrste su:

1. Književno-naučni oblici i publicistika: životopisi, autobiografije, memoari, biografije, memoari, dnevници, putopisi, eseji, reportaže, govori.
2. Naučne vrste: kritike, ogledi, monografije, studije

Stilske figure su riječi ili izrazi kojima se obogaćuje književno djelo, stvaraju žive i upečatljive slike, daju nova, šira i prenesena značenja. Postoje različite stilske figure kojima se to postiže.

Epitet

Epitet je riječ ili grupa riječi koja se dodaje glavnoj riječi da bi se nešto bliže odredilo. Funkciju epiteta vrši pridjev koji se dodaje imenici ili glagolu da pokaže njegovo unutrašnje svojstvo.

Onomatopeja

Stilski izraz koji je nastao pod uticajem zvuka u prirodi naziva se onomatopeja. Takvi izrazi su: *buć, mijau, krc, klac, fiju, klo-klo...* Ovi izrazi su neartikulirani. Ali izrazi: *šum, šumor, žubor, klokotanje* pokazuju da je čovjek stvorio i prerađivao na osnovu onoga što je mogao čuti u prirodi. Ovakvim izrazima u poeziji, pjesnik postiže zvučne, vrlo ekspresivne slike.

Personifikacija

Stilska figura kojom se predmetima, životinjama i neživim pojavama pridaju osobine bića i ličnosti zove se personifikacija. Ovom figurom se postiže izrazita slikovitost i produbljuje emocionalnost pjesničkog kazivanja.

Komparacija (poređenje)

Komparacija je književni postupak kojim se nejasne, nepoznate pojave ili predmeti upoređuju sa sličnim odnosno poznatim pojavama i predmetima da bi se čitaocu učinile bliskim i razumljivim. Poređenje se sastoji od predmeta koji se poredi, poredbene riječi (kao, poput, nalik na, sličan) i predmeta sa kojim se nešto poredi.

Metafora

Pjesnik uvijek riječima daje nova značenja pored onih koje te riječi imaju. Pjesnik to postiže tako što poznate riječi dovodi u vezu sa drugim riječima sa kojima ih mi u svakodnevnom govoru ne dovodimo i time gradi neobične sklopove riječi. Iz tih neobičnih sklopova riječi proizlazi novo značenje one riječi koja je glavna u tom neobičnom sklopu.

Hiperbola

Ova figura znači svako preuveličavanje da bi se postigla slikovitost i emocionalnost o rečenom.

Kontrast

Kontrast ili antiteza je stilska figura kod koje se pojave i predmeti dovode u vezu pomoću suprotnih osobina i tako se uzajamno pojačava značenje i jednog i drugog pojma.

Gradacija

Gradacija je stilska figura koja znači redanje pojedinosti pri opisu nekog predmeta ili događaja da bi se u izrazu (stihu) postigao efekat jačine.

Alegorija

Alegorija je proširena metafora.

Simbol

Simbol je riječ ili skup riječi koje označavaju konkretan predmet, upućuju na neki apstraktan pojam. Njime pjesnik daje konkretnom predmetu šire značenje i dublji smisao.

Metonimija

Metonimija je stilska figura u kojoj se zamjenjuju pojmovi ali ne po sličnosti kao u metafori, već po logičkoj vezi.

Asonanca

Asonanca je česta upotreba vokala u stihu kojom pjesnik iznosi svoja osjećanja i postiže muziku stiha.

Aliteracija

Aliteracija je česta upotreba suglasnika u stihu kojom pjesnik iznosi svoja osjećanja i postiže muziku stiha.

Anafora

Anafora je akustična stilska figura. Zvučnost se postiže ponavljanjem istih riječi na početku.

Epifora

Epifora je stilska figura koja predstavlja ponavljanje jedne ili više riječi na kraju rečenice.

Simploha

Simploha je ponavljanje istih riječi i na kraju i na početku stihova. Time se ističe posebno značenje onoga što sadrže.

Palilogija

Palilogija je stilska figura koju srećemo u narodnoj poeziji kada pjesnik ponavlja završne riječi iz prethodnog stiha na početku narednog stiha da istakne ono što te riječi znače.

Slovenska antiteza

Slovenska antiteza je stilska figura koja se sastoji iz tri dijela: pitanja, negativnog odgovora i tačnog odgovora.

Ironija

Ironija je stilska figura u kojoj se riječima daje suprotan smisao od onog koji imaju kao svoje osnovno značenje. Njome se izriče jedno mišljenje, a cilja se na suprotno značenje.

Usmena narodna književnost

Književnost dijelimo na narodnu (usmenu) i umjetničku (pisanu) književnost.

Narodna književnost nastala je i živi u jednom narodu, prenosi se usmenim putem, a u njezinu oblikovanju i prenošenju učestvovalo je više narodnih pojedinaca u dužem periodu. Autora usmene književnosti ne poznajemo, ali su nam poznati neki njezini pjevači i sakupljači narodnih umotvorina. Na taj je način djelo usmene književnosti trpjelo promjene, ali su suština i poruka ostajale iste. Zovemo je i usmena književnost. U okviru usmene ili narodne književnosti razlikujemo priče, pripovijetke, predaje, epske pjesme, lirske pjesme, pitalice, zagonetke, poslovice i dr.

LIRSKA LJUBAVNA PJESMA

Sevdalinka

TELAL VIČE OD JUTRA DO MRAKA

- Telal viče od jutra do mraka
- Ko j' u koga noćas na konaku,
Nek ne ide rano sa konaka!
Utekla je pašina robinja
I odn'jela dva tovara blaga,
I ukrala sahat iz njedara,
I odvela ata iz ahara,
I povela Muju haznadara!
Susreli je pašini kavazi:
- Kuda bježiš, pašina robinjo?
Što će tebi dva tovara blaga?
Što ukrade sahat iz njedara?
Zašto vodiš ata iz ahara?
Što povede Muju haznadara?
Odgovara pašina robinja:
- Blago nosim da putem ne prosim,
Sahat nosim da gdje ne zadocnim,
Ata vodim da pješke ne hodim,
Haznadara da ne spavam sama!

Nepoznate riječi:

- ahar - konjušnica, štala
- at - konj
- haznadar - čuvar blagajne
- kavaz - stražar, policajac
- konak - prenočište, noćenje
- njedra - prsa
- paša - upravnik pašaluka, oblasti u Osmanlijskom carstvu
- sahat - sat
- telal - javni objavljiivač
- tovar - mjerna jedinica, odnosi se na onu težinu koju čovjek može ponijeti na leđima
- utekla - pobjegla

Razgovor o tekstu

- S obzirom na vrijeme u koje je živjela robinja, učinila je nešto zabranjeno.
- Bi li stvar izgledala drugačije da je to učinila pašina kćerka?
- A da je pobjegao rob? Uvećava li njen podvig i njenu hrabrost to što je žena?
- Za koga su posljedice takvog čina mogle biti teže, za robinju ili za haznada?
- U pjesmi stoji da je robinja ata odvela, a Muju povela.
- Da li se Mujo pobunio kada ga je povela? Šta mislite, može li ovo biti "dobrovoljno kidnapiranje?"
- Pašina robinja samo na jedno pitanje nije odgovorila kavazima. Zašto?

Kreativni rad

Kada bi ovo uradili u sadašnje vrijeme, to bi bilo zakonski kažnjivo. Budite vrijedni i u zakonima potražite kolika i kakva je kazna za krađu i kidnapiranje. Da li se u ovom tekstu radi o pravom kidnapiranju?

Zanimljivosti

Ova sevdalinka književno je lirska narodna pjesma. Njena tematika je slična današnjoj savremenoj pop-muzici samo što se način interpretacije razlikuje. Uporedite sadržinu jedne starije ali poznate zabavne pjesme o Selmi. U čemu se razlikuju?

SELMA

Selma, putuje na fakultet.
Ona putuje, ja kofer nosim, molim!
Težak je, al' pošto njen je lično,
ja i taj kofer volim.

Selma, na ulasku u voz ti htjedoh reć',
nešto nježno, nešto što izaziva pozor!
Al' rekoh samo zdravo, Selma,
i molim te ne neginji se kroz prozor.
Selma, Selma,
zdravo, Selma,
putuj, Selma,
i, molim te, ne neginji se kroz prozor.

Bijelo dugme

LIRSKO EPSKA PJESMA

RAZBOLJE SE ŠEĆER SALIH-AGA

Razbolje se šećer Salih-aga.
Ne boluje da ga glava boli,
već boluje da mu Fata dođe.
Kad to čula ljepotica Fata,
ode Fata u nove mutvake;
dulbastije na burme savija,
a ašlame u med uvaruje
pa oblači muško odijelo,
načini se Berberović Meho.
Ona ode Salih-age dvoru
i zakuca alkom na vratima:
- Ko god ima, neka se sakrije,
hoće jaran unići jaranu!
Dođe, prođe, viš' glave mu stade,
desnu ruku na srdašce meće,
a lijevu na glavu mu meće:
- Glava gori, ali te ne boli,
srce kuca, od boli ne puca.

- A boga mi, Berberović Meho,
ja ne ležim da me glava boli,
već ja ležim da mi Fata dođe.
- A Bora ti, šećer Salih-aga,
zar je tebi tako Fata draga?
- Jest mi draga i srce mi znade!
- Išći, bolan, neka ti je dadu.
To izreče i na noge skoči
pa polazi halvatnim vratima.
Salko Fatu po hodu poznao,
odmah se je jadu dosjetio.
Dokle Salko iz meka dušeka,
dotle Fata na mermer avliju.
Dokle Salko na mermer avliju,
dotle Fata na oborska vrata
i pobježe, vesela joj majka.

Nepoznate riječi:

alka - metalna naprava kojom se kuca o vrata

ašlama - trešnja

Bora (ti) - umjesto Boga (ti)

burma - zlatni glatki zaručnički ili vjenčani prsten (vjera); vijak; zavr-tanj; šaraf

đulbastija - orijentalno jelo, mljeveno pečeno meso na žaru, katkad pod pepelom

iskati - tražiti da se što dobije; pitati, moliti

mermer - vrsta bijelog kamena podesnog za klesanje, mramor

mutvak - kuhinja

oborski - ogradni, koji se odnosi na ogradu

uvariti - ukuhati

halvatan - soba u prizemlju starinskih muslimanskih kuća

šećer - dragi, slatki

Razgovor o tekstu

- Radi čega Salih-aga boluje?
- Zašto Fata oblači muško odijelo?
- Da li je to jedini razlog?
- Što se postiže ponavljanjem riječi i radnji u zadnjim stihovima pjesme?
- Zašto je ova pjesma romansa, a ne balada?

Romansa je epsko-lirska pjesma, vedrog, živog i razdraganog sadržaja i ritma čiji likovi usmjeravaju radnju ka sretnom završetku.

Kreativni rad

U romansi se spominju tradicionalna bošnjačka jela. Pitajte starije članove porodice o tome, potražite recepte na Internet, pa ne bi bilo loše da ih spremite i probajte. Evo recepta za đulbastije. To je orijentalno jelo koje se priprema na isti način kao i čevapčići (mljeveno meso pečeno na žaru, katkad pod pepelom), s tim što su đulbastije spljoštene tako da izgledaju kao male pljeskavice. Mljevenoj junetini ili janjetini se doda češnjak (bijeli luk), jaje, natopljen i iscijeđen kruh, sol, papar, pa se oblikuju đulbastije veličine dlana. Uvaljaju se u brašno i prže u vrelom ulju. Prije posluživanja se na đulbastije iscijedi malo limunovog soka. Na zdravlje!

ALI-BEG SE S LJUBOM ZAVADIO

Ali-beg se s ljubom zavadio,
da je za što, ne bi ni žalio,
već za jedan srma jagluk vezen.
Ljuba veli: „Draga ti ga dala!“
A Ali-beg: „Nije nego seka!“
Oprema se Alibegovica,
ona ide svojoj zaovici,
zaovici, Ali-bega seki.
Zaovica sjedi na čardaku,
ona ljulja sina u bešici,
živu želju od sedam godina.
Kad na vrata Alibegovica,
nema kada nazvati selama,
veće pita svoju zaovicu:
„Živ ti bio sinak u bešici,
jesi li bratu vezen jagluk dala?“
Premišlja se mlada zaovica:
žao majci sina u bešici,
žao brata s ljubom zavaditi,
pa govori svojoj nevjestici:
„Jesam bratu vezen jagluk dala,
živ mi bio sinak u bešici!“
Povrati se, Alibegovica,
ona ode svojoj b'jeloj kuli,
a izdahnu čedo u bešici.

Narodna balada

Nepoznate riječi

jagluk - vezena maramica
srma - srebro

Razgovor o tekstu

- Kako je djelovala ova pjesma na vas?
- Ali-beg kaže da je jagluk od sestre. Da li je njegova ljubica povjerovala?
- Šta je uradila?
- Kako je postupila njena zaova? Zašto nije izdala brata?
- Kako znamo da je kazala neistinu?

- Kako je završila pjesma? Je li morala tragedija biti kraj ove pjesme? Kako zovemo ove pjesme sa tragičnim krajem?
- Ovo je balada o porodičnoj tragediji koja se desila zbog nevjerstva i neistine. Da li je vrijedila žrtva koja se desila zbog toga?

Balada je pjesma sa sumornim ugođajem i tragičnim krajem. Bošnjačka usmena balada oblikovana je najčešće stihom desetercem, uglavnom epskim (nesimetričnim), rijetko lirskim (simetričnim), te osmercem (mnogo češće simetričnim nego nesimetričnim), kao i trinaestercem, u rasponu od petnaestak do preko dvije stotine stihova.

Kreativni rad

Dajte malo optimizma ovoj pjesmi. Probajte ovo: počnite pjesmu istim stihovima a onda u zapletu promijenite tok događaja da vodi ka sretnom kraju. Tako ćemo dobiti drugu vrstu epske pjesme sa sretnim krajem koja se zove romansa.

SANDŽAČKI NARODNI EP

ŽENIDBA HADŽI SMAILAGIĆ MEHA

Mehmed sin starog hadži Smail-age, krenuo je u Budim da primi alajbegovstvo. Na putu sreće malu karavanu u kojoj se nalazi oteta djevojka koju on spasi i među njima se javlja ljubav. Mehmed riješi da je ženi ali stiče sa njenim spašavanjem velike neprijatelje. Zato skuplja osobne svatove, vojnike Muju i Halila Hrnjicu, koji će voditi svatove.

Viđe Mehmed, podiže se tama
Šta no Osman od delije radi
Viđe Mehmed nije za potrebu
Pomagati zmaju Ognjenome,
Pa prileće dječko do kočije,
Pa posluša šta u piski priča,
Šta li priča kako l'narijeca,
Tanko grlo, teke devojačko.
Prvu riječ cura govoraše:
„Lijep danu, moja rano ljuta!
A iman u srce izvađeno!
Turska vjero, jadi do vijeka!
Hej, Budimu vatrom izgorijo
A vezira Cigan pogubio!
Sve glavare što su kod vezira,
Dunavska hi voda podavila
Ka i šta je vezir učinio
Od mog baba Zajim Ali-bega,
I stotinu zata budimskije“.

Kad je Hadžić curu razumijo,
Što govori u plaču đevojka,
Gazijsko ga srce zaboljelo,
Sa dorata žežen mizdrag primi,
Te prekide gajtan na kočije.
Čoha pade, kočija ostade.
Kad ugleda belogorsku vilu
U kočije caru porušenu.
Kolika je kosa na đevojci,
Koliko je cura odgojila,
S rusom se je kosom opasala
Teke pa z desne strane očupala.
Od veliki' njezinije jada.
Kakvo beše na đevojku lice?
Baš ka ono gruda od snijega.
Tek od njehni' velikije jada,
Niz obraz je kožu poderala
Vrane svoje oči zatvorila.
Vaku Mehmed kad vide đevojku,
Od njezina lica bijeloga,
Od njezine kose rasčešljane,
Mehmeda je pamet zanijela,
Pa pomisli na srdašcu svome:
„Fala Bogu, je l' ovo istina,
Da ovaku more rodit majka? Od kojeg je soja i odžaka?“
Pa ovako Mehmed besjedio:
„O đevojko, moje oči drage!
Zlato moje, ne bud neveselo!
Nemoj kukat, zarar ti je dinu,
Ni plakati da te boli glava!
Bog će dertu derman učinjeti.
Kaži meni živa bila majci
ko je tebi zulum učinijo,
Ko je tebe srce porobio
I kom te je bio opravio?
Kaži mene ka l' srcu svome!“
A đevojka od jada velika
Hesapljaše da je zapituju
Il' delije ili delibaša,
Pa ovako besjedila mlada:
„Sikter otlen, izdajice carska!
Bog vi dao, izgubili glavu,
Ka i što ste tursku vjeru tvrdu!
Mučite se da je potomite;

Bog vam dao, a On vas topio!“
Mehmed reče lijepoj djevojci:
„Nemoj kleti, lijepa djevojko.
Ovo nije z Budima delija,
Srce moje, no sam jabandžija.
Sreo sam te sa Bož'om pomoćom,
I sa zlatnom rukom Osmanovom;
Srio sam te i obranijo te.
Jođ danas se zarobiti nećeš,
Pa po danas, kako Bog da jaki.
Vidijo sam đes od soja dobra,
I u tvomu stasu gospoštinja,
Iz bijelog lica ljubavština.
Ja ne želim ništa na svijetu,
Bez da vidim dvije oči tvoje,
Il'su vrane, il', djevojko, plave,
Pa da umrem, ništa žalit neću“.
Kad djevojka razabra eglenu,
Kad otvori dvije oči klete,
Preko srca prekide Mehmeda,
Ka i sabljašto je zehera.
Taka mu se dopade djevojka,
Taka mu je sreća donijela.
Pa ovako besedi djevojci:
„Srce moje, kojega si baba?
Gledaj dobro mene na doratu!
I, djevojko, kako ti je ime?“
Kad je čula lijepa djevojka,
Smotrla ga i ogledala ga,
Ogledala i beginisala,
I namah ga srcem sevdísala.
Š njim je sva zla svoja zaturila.
Serbez š njime stade govoriti.

...
No Mehmeda, sokolova sina;
Evo vako Fati besjedaše:
„Čisto zlato, Zaimova Fato!
Dobra li si lijepa li si!
Čini mi se tebe gledajući
Da si mal lakrdije lude.
A za bi me povratila Fato?
C'jela Bosna čula i Krajina.
I, Fatimo, sva Undürovina
I na to su šenluk učinjeli,
đe sam pošo u Budimu gradu,

Da na sebe turim alajbegstvo.
 Babo stari hadži Smail-aga,
 on je zato jedva iščekao,
 i hesapi, rodio je sina
 no, Fatima, Zaim Ali-bega,
 što zborismo, na čemu ostadosmo?
 Videli me, begenisali me?
 Bi l' mi uzela da mi budeš ljuba?
 Ja te volim i primam te, Fato,
 ne, Fatima, da me uzmeš mlada,
 đe se ova' slučaj dogodio;
 No kad bi mi lice poklonila,
 da od toga nije ništa bilo,
 No da ti je na dvodrove babo,
 Zaim-beže i sva dobra vasa.“

Nepoznate riječi

serdar - starješina
 čeper - pedalj
 vede - trepavice
 bađe - otvor (na krovu kuće)
 karar - mjera
 toke - kopče
 dovda - tijelo
 dolama - ogrtač
 gadarkinja - teška sablja sa oštricom na obje strane
 raht - konjska oprema
 klobuk - ključala voda
 rešma - konjska oprema

Razgovor o tekstu

Junački ep pod nazivom *Ženidba Smailagić Meha* ispjevao je Avdo Međedović, a prvi put objavio zaslužni istraživač bošnjačkog kulturnog blaga Friedrich Salomon Krauss 1886. u Dubrovniku (*Smailagić Meho Pjesan naših Muhamedanaca*, zabilježio Friedrich S. Krauss u Dubrovniku 1886.) ali je taj ep imao svega oko 3.000 stihova. Zaslugu za objavljivanje epa u novije vrijeme u Bosni i Hercegovini ima svakako Enes Kujundžić. (Enes Kujundžić, *Ženidba Smailagić Mehe*, Svjetlost, Sarajevo, 1987.) Valja još jednom jasno naglasiti činjenicu da su tvorci tzv. „Homeroske škole“ Milman Parry (1902-1935.) i Albert Bates Lord (1912-1991.), najbolji poznavaoци svjetske epike, dali izvanredan i nemjerljiv doprinos proučavanju bošnjačke narodne književnosti.

Epetimološki dolazi od grčke riječi *epos* što znači riječ ili priča i govori o jednom herojskom činu ili više djela koje je poduzela jedna osoba ili skupina. Postoji uvijek glavni junak ili skupina junaka oko kojih se dalje redosljedno nižu sporedni likovi i epizode koji podržavaju glavnu radnju. Karakteristično je što sadrži sve osobine epske književnosti: Pripovijedanje, opisivanje, izricanje misli. Ima složenu fabulu i puno likova - junaka. U epu o Smailagić Mehu nalaze se i cijele epske pjesme koje govore o drugim bošnjačkim narodnim junacima kao što su Mujo i Halil Hrnjica, Mustaj-beg Lički, Tale Ličanin (Budalina Tale)...

O autoru

Avdo Međedović je rođen u Rasovu (Obrov) pored Bijelog Polja. Prema vlastitim navodima bio je nepismen, ali je tokom godina izrastao u vrsnog guslara sa izuzetnom memorijom. Na osnovu pjesme, ispjevan je ep koji broji 12.311 stihova i koji je zapisivač bilježio pet dana 1935. godine. Ovaj ep se pod rednim brojem 6.840 čuva na Harvardu, a na našem jeziku prvi put je objavljen 1974. godine.

ZRNO NARODNE MUDROSTI

NASRUDIN HODŽA I ŽENE

Nasrudin Hodža se bojavao svoje žene, a taj strah nije toliko ni krio od svijeta, ali je opet želio znati da li se kao on i drugi ljudi boje svojih žena. Jednom, kad je u Aksehiru, u džamiji držao vaz, zapita prisutne da li se boje svojih žena. - Ko se boji neka na noge ustane - poviče Nasrudin Hodža. Svi ustadoše osim jednoga. Nasrudin Hodži odahnu na srcu, kad vidje da nije usamljen, ali kad vidje jednoga da sjedi bi mu drago da ima barem neko ko se ne boji žene. - Evo, ljudi, pogledajte junaka. Evo čovjeka koji se ne boji svoje žene! -

- Ama jok, efendija! Čim ti spomenu ženu, meni se obje noge odsjekoše, pa nemam snage da na njih ustanem - dočeka onaj.

НАМУРТЕНАТА СОПРУГА

Жена му на Насрадин Оџа постојано била намуртена. Воопшто не умеела да се насмевне. Оџата безброј пати ја молел да се откаже од оваа непријатна навика, но и покрај тоа не успеал да ја види насмеана. Една вечер оџата се вратил дома сосема уморен и исцрпен и тропнал на вратата. Жена му, како и секогаш, го пречекала со намуртеното лице. Кога ја здогледал таква, оџата ја прашал:

- Што си вака намуртена, жено? Како се живо да си закопала. Ќе ја оставиш ли веќе оваа навика?

Сакајќи да си најде некакво оправдување, жената му одговорила:

- Почина една жена од комшиите, па отидов да изразам сочувство. Не се доаѓа со насмеано лице од куќа на покојник.

Оџата и дал до знаење дека тоа нејзино оправдување нема никаква основа со следниве зборови:

- Ајде, ајде! Те знам јас тебе и кога се враќаш од свадба.

Kreativni rad

Prepišite ove dvije anegdote tako što ćete onu na bosanskom prevesti na makedonski i ovu drugu obratno sa makedonskog na bosanski. Pronađite iste ili slične riječi.

POSLOVICE

Bez mahane tko traži jarana, uvijek će ostati bez jarana.

(Jaran - prijatelj)

Budi većil ako posla nejmaš budi čefil ako dužan njesi! (Večil - zastupnik, punomoćnik; čefil - jamac)

Da su momci oko vatre lonci, sve bi cure kuharice bile.

Dokle mudri čupriju iznađe, dotle ludi preko vode priđe.

Dok imadoh ja u džepu svome, svak me fali i govori za me.

Dok mi nesta iz džepa dukata, svak me kudi i nemilo kara.

Dok je čorbe bit će čorboloka, dok je čohe, bit će čohodera.

Nikad neće nestati ulizica.

Gluhu šaptat, slijepu namigivat, baš ko trijezan pjana svjetovati.

Halat radi a majstor se fali, hećim liječi a Bog zdravlje daje; čovjek snuje a Bog odlučuje.

Igra medo pred komšinskim vratim', on će brzo i pred naša doći.

Kojoj vodi ne znaš dobra gaza, ne treba je ni gaziti ludo.

Kud god odeš, ostavljaj pendžera, nek se moreš opet povratiti.
 Miluj vranu dok stežeš sokola.
 Ne budali udbinski dizdare, san je klapnja, a Bog je istina, sve će biti što bude
 suđeno.
 Zlatu će se kujundžija naći.
 Zlo je ko ne zna a učiti se ne da.
 Zlo činio, sijaset primio.
 Zna se zlato i u đubretu.
 Carevac je carevac, ako neće imati ni novac, a magarac je magarac, ako će
 imati i zlatan pokrovac.
 Car na cara bez velike neće.
 Crn ti obraz sutra na divanu, ko što ti je danas na mejdanu!
 Čija sila, toga i pravda.
 Ja tebi glas, ti meni muštuluk.
 Jedan u klinac, a drugi u ploču.
 Jedna glava, hiljadu jezika.
 Jedno misli pijanica, a drugo mehandžija.
 Jeftin esap kesu prazni.
 Od domaćeg hrsuzina teško je sačuvati.
 Od inata, nema goreg zanata.

Kreativni rad

Analizirajte poslovice i otkrijte poruke koje nam šalju.

PITALICE

Rekao neko hodži: - Hodža, bolan, čuo sam da te se ne boje djeca?
 - Vallahi, ni ja djece, pa neka ide čudo za grdilo!

Pitali kadiju: - Gdje se najbolje živi? - Ondje gdje se mukte jede i pije!

Pitaju starca: - Kad je čovjek u svom vijeku najveseliji? - Dva puta: prvi put
 kad se ženi, a drugi put kad mu žena umre!

Pitali kiridžiju: - Bolan, što si tako pretovario to kljuse?

- Bogme mu ja nisam kriv da je konj, i što se ne bješe roditi beg ali aga.

ŠTA JE OTAC, ŠTA LI SIN

Hodio nekakav vezir u lov, pa ga zateče noć, te bi prinuđen konaku u jednoj seoskoj kući, ali se ne kaže, ko je ni šta je. Po večeri sjede krajem vatre, vidi domaćina gdje uze u krilo jednoga sinčića, i upita domaćina:

- Što ti je to dijete?

- A on mu odgovori:

- Ovo je moja zabava u besposlici i u nevolji razgovor.

- Vezir sutra dan otide, i opet dode do pešest godina, pa upita domaćina:

- Ko ti je ovo momče?

- Ovo je moj ortak odgovori mu.

Vezir opet otide, i po pešest godina idući iz lova svrati kod istoga seljaka, pa, kad mu viđe sina, opet ga po treći put upita:

- Koji ti je ovo? -

A on njemu: - Ovo je moj dušman.

- Začudi se vezir na ove domaćinove odgovore, pa mu reče:

- Kad sam najprvi put došao u tvoju kuću, ja sam znao, da ti je ono tvoj sinčić, a posle tako isto, ali kaži, zašto mi u tri maha kaza sve drugačije?

- Oni mu domaćin odgovori:

- Dok je moj sin bio do desetak godina, bio je moj razgovor i igra, a kad mu bi oko 15, počeo da mi pomaga kućne i zemaljske poslove svršivati. Zato ga ja nazvah da je moj ortak. A što ti sinoć rekoh, da je moj dušmanin, znadi da sam ga, ima dvije godine, oženio, pa mu žena lijenjiva i traži od muža da se nabavi i što se može i što se ne može, a on nema para da joj nabavi, te sad moli Boga da što prije umrem, kako će poslije moje smrti prodavati moje tečenje da njoj ugodu.

Kreativni rad

Ova narodna priča ima svoju pouku. Analizirajte na času rečenice i vi pronađite poslovicu sa poukom koja će odgovarati ovoj priči.

Pisana književnost

LIRSKA RODOLJUBNA PJESMA

SANDŽAK

Sandžak - to je srce
umornog pastira
gasulhana svijeta
u srcu svemira
gdje bolujem svoju
nemoć pred vremenom.

Sandžak to je handžar
zadjenut za pasom
pjesma koja žudi
za vječitim glasom
dok je poskok sikće
u snu pod tjemenom.

Sandžak - to je majka
s trdom i kremenom
što sinove doji
vatrenim sjemenom
i odmiče nekud
sa vječnim bremenom.

Sandžak - to je zemlja
mojih pradjedova
otkinuti biser
s đerdana svjetova
biser je amanet
da ga čuvam sinu.

Rasim Ćelahmetović

Nepoznate riječi
handžar - nož
gasulhana - prostorija za kupanje mejta, mrtve

Razgovor o tekstu

- Znaš li gdje se nalazi Sandžak? Na početku udžbenika nalazi se etnička karta Sandžaka, pogledajte, a onda na geografskoj karti otkrijte, uporedite.
- Koji je osnovni motiv pjesme?
- Kako ste razumjeli uporedbu Sandžaka sa handžarom?
- U pjesmi je zastupljena metafora kao stilska figura. Otkrijte je!
- Zašto pjesnik iskazuje bolno, sumorno osjećanje?
- Iz kojih riječi otkrivaš to?
- U stihovima:

*Dok joj poskok sikće
U snu pod tjemenom*

Ponavljanje suglasnika sk-sk-s u pjesmi je stilska figura aliteracija.

Aliteracija istih suglasnika u nekoliko uzastopnih riječi ili stihova čime se stvara zvučna slika naziva se aliteracija.

Kreativni rad

Da bi bolje razumjeli sadržinu i poruku ove pjesme, saznajte više o historiji Sandžaka ili razgovarajte sa djedovima i nanama odakle su došli u Sjevernu Makedoniju.

O autoru

Rasim Čel Ahmetović rođen je 1945. godine u Priboju. Njegove objavljene knjige su: *Prerane pjesme*, *Prerane vatre*, *Zimzelene tuge*, *Pisma sinu Samiru*, *Nepomenice*, *Za vodom bi krenule obale*. Živi i radi u Priboju.

LIRSKA PJESMA - SONET

STEĆAK

Stećak mramorni čuti govorom scena po boku,
jači od kandža kiše, povampirenja i krađe.
Njegov mjesec i sunce, što znače posmrtna lađa,
davno su prevezli dušu, vjekuju sad u doku.

Udaljili su se od njega i gradovi i sela.
Vidik mu stvore listopad i koze što tu brste.
Vjetar podsjeti lijeske, i one se šapatom krste.
Zmija mu krene uz reljef, svoj reljef svije sred čela.

Zašto sam došao ovdje, kad sve već ovdje piše?
Posljednju blijedu zelen s jesenjom travom dišem.
Čuj, zvoni zrelo stablo - to lijes mi teže žuna.

Stihove što još bruje dlijetlom po stećku svom stišaj,
Pa, uspokojen, pusti neka ih pokrije lišaj,
lezi pod stećak stiha bez prevoznika-čuna.

Skender Kulenović

Razgovor o tekstu

- Stećci su nadgrobni spomenici iz doba srednovjekovne Bosne. Često su motiv u poeziji bosanskih pisaca (Mak Dizdar).
- Šta simbolizira stećak?
- Pjesnik dobija motivaciju kada stoji pred stećkom. Na šta ga opominje?
- Zašto se stećci uvijek nalaze u prirodi, daleko od ljudi? Posmatrajte crteže na stećcima. Oni nose poruku o prolasku života i dolasku smrti. Pronađite stihove koji nas navode na ovo razmišljanje.
- U pjesmi su korišćene metafora i personifikacija. Pronađite i objasnite tumačenje ove stilske figure.
- Odredite temu, glavni motiv, osjećanja i poruku pjesme.

Sonet je vrsta lirske pjesme koja se sastoji od 4 strofe. Prve dvije su katrene (sa četiri stiha), a zadnje dvije strofe su tercine (s tri stiha). Među prvim pjesnicima ove forme bio je Frančesko Petrarka. Brojni pisci poslije njega su pisali sonete, a ta forma je, pored brojnih drugih, zastupljena i kod modernih pisaca. Sonet je bio „udarna“ vrsta pjesme u vrijeme tzv. moderne i koristili su ga svi vodeći južnoslavenski (ali i evropski) pjesnici. U bosanskohercegovačkoj književnosti su najpoznatiji soneti Alekse Šantića i Skendera Kulenovića.

Sonet je posebno njegovao pjesnik Musa Ćazim Ćatić, čija je poezija puna nevjerovatne snage i ljepote.

U MOJOJ BAŠTI

Lijepa je moja sjenata bašta
Ko vrt čarobnog Edena -
Nju gradila je raskošna mašta
I jedna ljubav vatrena

Cvjetovi njeni na krilu prhte,
I leptiri joj cvetaju,
U zvuku priča boje joj drhte
I s mirisima lijetaju.

Lahori teku, jezerca pire,
A plavu svjetlost sunca joj šire
I bijele sjene trepere -

Tu u beharu statua neka
Plamenog tvoga cjelova čeka
I plače pjesme - bisere...

O autoru

Skender Kulenović, bosanskohercegovački književnik rođen je 2. septembra 1910. godine u Bosanskom Petrovcu. Pisao je pjesme, drame, eseje, kritike, putopise, crtice, priče i romane. Bio je direktor drame Narodnog pozorišta u Sarajevu, dramaturg Narodnog pozorišta u Mostaru, urednik u beogradskoj *Prosveti*, uređivao je brojne književne časopise: *Pregled*, *Književne novine* i *Novu misao*. Umro je 25. januara 1978. godine u Beogradu.

LIRSKA PJESME

ОБИЧНА УЛИЦА

Моја улица нема куќи високи
ни липи, ни маслини, ни багреми зелени.

Она понекогаш на мртво дрво личи
кај случајно ќе слетат птиците иселени.

Мојата улица е мала и безимена,
со обични радости и обични грижи,
и да нема зеници од сонцето подгорени
не ќе може ништо со светот да ја зближи.

Низ мојата улица само јас поминувам
и само навечер штом се успие тишината
она се буди плашлива и измамена,
измамена од гласот на далечината.

Ацо Шопов

ОБИЧНА УЛИЦА

*Ulica moja nema kuće visoke,
ni lipe, ni masline, ni bagreme zelene.
Ona ponekad na uvelo drvo liči
gdje slučajno slijeću ptice odseljene.*

*Ulica moja mala je i bezimena,
s običnim radostima i brigama kletim,
i da nije suncem opaljenih zjenica
ništa je sa svijetom zbližavalo ne bi.*

*Mojom ulicom samo ja prolazim,
i samo s večeri kad tišina zaspí
ona se budi uplašena i prevarena,
mamljena varkama dalekim i glasnim.*

Sa makedonskog prepjevala:
Izeta Babačić

Razgovor o tekstu

- Kakva je pjesnikova ulica? Koje osjećaje je izazvala ova pjesma u tebi?
- Kakva je ta ulica po tvojoj zamisli bez visokih kuća, lipa, maslina i bagrema?
- Da li pisac upoređuje ulicu sa njegovim životom? Kroz pjesmu provejavaju tuga i samoća. Pjesnik je koristio stilske figure. Otkrij koje su?

Kreativni rad

Uporedite pjesmu na makedonskom i bosanskom. Pronađite iste riječi u ova dva jezika jer ih poznajete. Otkrijte iste i slične riječi. Budite kreativni, pjesnikovu ulicu ilustrirajte na časovima likovnog. Jedan rad neka bude po pjesnikovoj zamisli, a drugi onaj koji bi vi željeli za pjesnika.

O autoru

Aco Šopov je jedan od najznačajnijih makedonskih pjesnika.

Rođen je u Štipu, 1923. godine. Njegova zbirka pjesama *Pjesme 1941.* je prva knjiga na makedonskom jeziku objavljena u slobodnoj Sjevernoj Makedoniji. Predsjednik je *Društva pisaca Sjeverne Makedonije* i član od 1947. g. rvi je predsjednik Vijeća festivala *Struških večeri poezije*. Bio je član *Makedonske akademije nauka i umjetnosti* od osnivanja 1967.

Umro je 1982. godine.

ELEGIJA

ELEGIJA ŠARI

Feridu Muhiću

*Veter raželan
puje pesna*

*Livađem šo
sonujet šiljejina*

*Šupeljka tražim
na nekua česma*

*Ovce bele
vo oblaci pocrnete*

*Planino Šaro
Ulbaino i dertu*

*se stopi
ja sirota
čobanin vo
cvečina neizbrane
vo zemna iželana
so Radika grlena
so s'vza dejkina
izmijena*

ELEGIJA ŠARI

Feridu Muhiću

*Vjetar uplakan
pjesmu pjeva*

*Livadama što
sanjaju jagnjad*

*Frulu tražim
na nekoj česmi*

*Ovce bijele
U oblacima pocrnjetim*

*Planina Šaro
ljepoto i dertu*

*Utopih se
ja sirotan
čobanin u
cvijeće neobrano
u zemlji isplakanoj
Radikom grljenoj
Suzom djevojačkom
omivenom.*

Mustafa Balje

Prepjevaao: autor

Nepoznate riječi

dert - briga, tuga, muka

Razgovor o pjesmi

- Pročitaj pjesmu i prijevod. Da li je bilo teško razumjeti prvu pjesmu na izvornom goranskom dijalektu?
- Jeste li posjetili Šar Planinu? Ako niste, onda požurite da to uradite prvom prilikom.
- Lorkinim manirom, nižući lirske slike, goranski pjesnik Mustafa Balje oblikuje pjesmu, tačnije, jezičkim sredstvima, oblikuje nekad viđenu i upamćenu ljepotu planine Šare koju, kao uokvirenu sliku obojenu dertom, posvećuje Feridu Muhiću.

- Pjesma i nije ništa drugo do jezikom oblikovana ljepota, a motiv za njen nastanak, pjesnikova težnja da ljepotu sačuva od zaborava i usput zaustavi njenu neminovnu promjenu.
- Balje je pjesmu pisao goranskim dijalektom pa je sam prepjevao na bosanskom jeziku.
- Koja pjesma vam se više dopala?
- A koje ruho (jezik)?
- Koje osjećanje je dominantno?
- Zašto livade sanjaju jagnjad, trebalo bi jagnjad da sanjaju livade, zar ne?
- Kako se zove taj stilski postupak?
- Osjećate li pjesnikovu tugu zbog iščezle pjesme, nestalih jaganjaca, izgubljenje frule, cvijeća neobranog, zemlje isplakane?

Elegija je lirska pjesma, jedna od najstarijih pjesničkih vrsta, nastala još u antička vremena.

Zbirku elegija *Sa crnog mora* napisao je čuveni starorimski pjesnik Ovidije. Elegija je opjevana tuga za onim što je prošlo. (mladost, ljubav, draga osoba) U pjesmi dominira personifikacija kao stilska figura:
Livade sanjaju jagnjad.

O autoru

Mustafa Balje, rođen je 1967. godine u Rastelici kod Dragaša. Osnovnu školu je završio u Kočanima, a srednju u Prizrenu gde je završio i Višu pedagošku školu.

Pjesme su mu obavljene u *Antlogiji bošnjačkih pjesnika Kosova i Sandžaka; Bijeli behar* Alije Džogovića. Zbirka pjesama *Leptiri po pločnicima*, objavio je 2009. g. Nagrađivan je, živi i radi u Prizrenu.

Kreativni rad

Evo teksta divne narodne pjesme „Navali se Šar Planina“. Nađite je na Internetu i pjevajte za školsku priredbu.

NAVALI SE ŠAR PLANINA

Navali se Šar-planina,
i obori tri ovčara, tri čobana.
Propade mi Šar-planina,
pritisla mi,
pritisla mi tri ovčara,
tri čobana.

Prvi ovčar gu se moli:
Pušti mene Šar-planino,
imam ženu što me žali.

Drugi ovčar gu se moli:
Pušti mene Šar-planino,
imam sestru što me žali.

Treći ovčar gu se moli:
Pušti mene Šar-planino,
imam majku što me žali.

Progovara Šar-planina:
Žena žali za godinu,
sestra žali tri godine,
majka žali dur do veka.

Narodna pjesma

LIRSKA PJESMA

ZAŠTO TONE VENECIJA

Gledam u nebo iznad Venecije.
Ništa se promijenilo nije, posljednjih
sedam milijardi godina. Gore, ima Bog. On
stvorio je Svemir, u Svemiru sedam milijardi
svjetova, u svakom svijetu bezbroj naroda, mnoštvo
jezika, i po jednu, jednu - Veneciju.

Narode stvorio različitim, na uho im šapnuo: „Sada
upoznajite jedni druge.” Sijaset jezika dao, da ih uče,
jedni od drugih, kroz jezike da se upoznaju, i svi,
od toga - bivaju bogatiji, i bolji. Veneciju dao, kao
ticu i ribu što je dao, da ljudi i narodi vjeruju
u Njega - čudeći se Njegovim djelima.

Gledam u nebo iznad Venecije. Gore, i posvuda,
jeste - Bog. Jedan. Što stvorio je Svemir, sedam
milijardi svjetova u Svemiru, u svakom svijetu puno
jezika i naroda, i po jednu Veneciju. I jedan malehni
narod dao, u jednome svijetu, na kopnu što ga zovu
Evropom, u plemenu Južnih Slavena. Tu je Granica.
Bosna. Bosna. Bosna. Dodiruju se tu, i tuku, Istočni
križ i Zapadni križ, od jednog Križa nastali. A
bošnjački narod je pitom. Zato prihvati ruku Treće
Vjere: u Jednog Boga, Koji nije rođen, niti je rodio,
a Gospodar je svjetova, i Vladar Sudnjega Dana.

Gledam u nebo iznad Venecije. Zemaljski su
gospodari namjerili da bošnjačkog naroda - nema.
Venecija tone. Evropa tone. Tone kolijevka, i dijete
u kolijevci tone. Tonu kontinenti. Tone ruža u vazni
od stakla murano. Tone Murano. Hotelska soba tone
i Društvo mrtvih pjesnika tone. Zašto ne treba
na svijetu da ima naroda bošnjačkog? Među bojama
- jedna boja, među mirisima - jedan miris manje?
Zašto ne treba svijetu da ima - ova Venecija?

Među čudima - jedno čudo manje?
Gledam u nebo, iznad Zemaljskog svijeta.
Jedna se zvijezda, u dugome luku, ruši u bezdan
Svemira. Kao da pade - posred Kanala Grande.
Zemaljski svijet, među sedam milijardi vasijskih
svjetova, hoće da ostane siromašniji za cio jedan

narod. Takva je volja zemaljskih gospodara.
U Svemiru, tada, jedna zvijezda pada. Zato tone
Venecija. Svemir bude siromašniji - za cio
jedan svijet. Takva je volja Gospodara svjetova.
Takva je volja Vladara Sudnjega Dana.

Abdulah Sidran

Nepoznate riječi:

sijaset - puno, mnogo

staklo murano - Murano, dio Venecije koji je imao brojne staklarske radnje

Kanal Grande - veliki/centralni kanal u Veneciji

Razgovor o tekstu

- Pjesnik je napisao ovu pjesmu u Veneciji, ali je imao na umu Sarajevo, koje je u ratu u Bosni i Hercegovini, od 1992. (kada je postala najmlađa država u Evropi) do 1995. bilo pod opsadom.
- Kako brojevima u prvoj strofi lirski subjekt ostvaruje kontrast? Šta tim kontrastom ističe? Šta postiže ponavljanjem u zadnjem stihu te strofe?
- Zašto u drugoj strofi lirski subjekt kaže da je Bog stvorio narode (a ne ljude)? Kako se može šapnuti na uho narodu?
- Prema kome u prve dvije strofe lirski subjekt iskazuje divljenje i poštovanje?
- Koji se motiv uvodi u trećoj strofi, nakon ponavljanja iskaza iz prve i druge? Pronađi riječ koja se ponavlja tri puta. Šta pjesnik time postiže?
- U četvrtoj strofi spominju se zemaljski gospodari. Ko su oni? Znamo li to iz pjesme? Kako je moguće da postoje gospodari svijeta osim Boga? Kakve veze imaju Evropa i kolijevka? Ko je dijete u kolijevci? Šta sve tone? Kojim se pitanjima završava strofa? U čije ime diže glas pjesnik?
- Šta u posljednjoj strofi lirski subjekt iz padanja zvijezde zaključuje?
- Čija je volja da svemir bude siromašniji? Za šta će biti siromašniji ako nestane jedan narod?
- Protiv kakvog svijeta pjesnik protestira ovom pjesmom, a za kakav se zalaže?

O autoru

Abdulah Sidran (1944.) rođen je u Sarajevu. Piše pjesme: *Sarajevska zbirka*, *Sarajevski tabut*, *Zašto tone Venecija*; drame: *U Zvorniku ja sam ostavio svoje srce* i scenarije: *Sjećaš li se Dolly Bell*, *Otac na službenom putu* i *Kuduz*.

LIRSKA PJESMA

KAD SANDŽAKLIJA PUTUJE U SVIJET

Zaboraviti nikada neću taj Sandžak krvavi
što caruje u zabludama,
što nad njim bolan krik se prolama.

Tamo su moji djedovi ginuli, raspojasano živjeli,
pijani u svatovskim dolamama
pjesmu i čežnju kroz svijet pronijeli.

Bodu me ko strijele ta sjećanja na rat,
(O, kada niko nikome nije bio brat!)
Kad klali su nas ko brave i krave
bez strepnje bola i strave
išli su raspjevani niz drum
U novom svečanom odijelu
ko svati i drevni junaci.

Boli me čežnja žalovita
za rijeku, za zemlju
za dan u bijelom prozirnom svitanju,
putujemo ko čergaši od sela do grada
puni nam džepovi ispisanih pasoša, srca jada,
a život nam je strašan u svitanju!

Kad ljeta prospe zlato niz strane
i odsevi sruče niz rijeku
Žalujem za livadama i debelim otkosima
za rodnom,
za plodom,
za vodom,
za djevojkom, što mi je ruho svatovsko suzama pokapala.

Jutros sam žalio korita suzama
posljednji put pomilovao nekadanja pojila,
zavriskala je majka krikom što prolama
i mlijekom što me dojila,
molila me da poljubim i zemlju i travu.

Putujemo, tamo je Anadolija...
zemlja puta i daleka,
bolna me misao i strepnja tamo čeka
da umrem željan.

za rijekom,
za rodnom,
za plodom
za zemljom što me je krikom do neba
da ostanem zvala.

Ilijas Dobardžić

Razgovor o tekstu

- Historija Bosne i Sandžaka je puna tragičnih pojedinačnih i kolektivnih nesreća koje su ostavile trag do dan-danas. Kao posljedica mnogih masovnih iseljavanja iz rodni krajeva u potrazi i zaštiti i života i nacionalnog identiteta, Bošnjaci su raseljeni po cijelom svijetu. Ta tragedija i nesreća koja se ponovila i u nedavnoj historiji je tema i motivacija za mnoge književnike Bosne i Sandžaka kao što je bila i za pjesnika Ilijasa Dobardžića.
- U ovoj pjesmi pjesnik govori u prvom licu. Koliko je to bitno za doživljaj pjesme?
- Koje emocionalno stanje preovladava pjesnikovim rječnikom?
- Koja ste osjećanja prepoznali u njegovim riječima?
- Koji događaji izazivaju ova osjećanja? Da li je napuštanje svog rodno kraja bio jedini razlog za pjesnikovu ogorčenost i žal?
- Kojim lirskim slikama je opisan pjesnikov rodni kraj? Za čim žali pjesnik?
- Šta mislite, koji je razlog zbog kojeg se mora napustiti rodno mjesto?
- Pjesnik kaže: „Zaboraviti nikada neću taj Sandžak krvavi“. Sandžak je za pjesnika i ljubav, i muka, i bol i patnja. Ipak on kaže: „Zaboraviti nikad neću“.
- Pjesnik spominje Anadoliju. Zna li gdje je to? Zašto su Bošnjaci u najvećem broju napustili krajeve Sandžaka i Bosne i iselili se u Tursku?
- Kako bi se vi osjećali kada biste morali napustiti mjesto življenja i mjesto gdje ste se rodili?
- Za naglašavanje lirske slike pjesnik koristi stilsku figuru ponavljanja.

Anafora predstavlja ponavljanje istih reči na početku svakog stiha u okviru jedne strofe ili više njih u poeziji, odnosno u pesmama.

- *Ljubav nije sreća! - znaš li kad mi reče?
Ljubav, to je rana, i ta rana peče,
Ljubav boli, boli, kao život boli.*

(Antun Gustav Matoš, *Samotna ljubav*)

Otkrijte anaforu u pjesmi!

Kreativni rad

Da li ste dosada posjetili Sandžak? Iz kojeg mjesta Sandžaka vode porijeklo vaši roditelji odnosno djed i nana? Skupite podatke i razgovarajte o ovoj temi u razredu. Odredite iz kojeg kraja Sandžaka vodite porijeklo i u Power point prezentaciji predstavite to mjesto, sa podacima o imenu, geografskoj poziciji, prirodnim ljepotama i svim onim podacima za koje mislite da će biti interesantni da ih prezentujete.

O autoru

Ilijas Dobardžić (1901-1945.) je jedan od najstarijih pjesnika bjelopoljskog kraja. Objavio je zbirku poezije *Niz dolove* 193. g. u Sarajevu. Njegova poezija je između narodne lirike i sevdalinke. Centar za kulturu Bijelo Polje, 2008. Štampao je izbor pjesama pod nazivom *Lirika*.

Sandžačka teška historija i sudbina dugih kolona muhadžera, iseljenika, koje su se desile zbog takve historije, tematika su mnogih književnih djela. Evo još jedne pjesme koja je nastala motivom i interesom za porijeklo Bošnjaka koji žive u Sjevernoj Makedoniji.

MUHADŽER

Navrati u Polja Kolašinska, voljeću te.
Biću trava snove da ti uzelenim.
Pokloniću ti ruke
i igraću se s tobom do zalaska.
Noću, grliću te ugasla...

Spremiću te za selidbu
mlijekom što se niz rijeku prosu
da te blagosilja.

i zaspacu...
Privijena uz tebe roditelja.

A kad ti iz zelenog oka
iščeznem
u vatri najdalje zvijezde,
razumjećeš
zašto se ptice ne vratiše,
da se vole i gnijezde.

Izeta Babačić

Nepoznate riječi

ugarak - ostatak od djelimično izgorenog drveta

Razgovor o pjesmi

- Sjećanje ugarkom zapisano, uvodna pjesma neobjavljene zbirke *Ptice bijele, gdje ste?*, lirski je izliv potomka onih koji se rasuše po svijetu bijelom, zaklanjajući se od vatre, ustvari, pjesma je još čujan i živ glas Pra-majke koja u Poljima osta da voli i da čeka one koje je ispratila, da ih doziva i onda kad iz njenog ugarka rastu trave, zelene kao snovi...
- Ovo je još jedna pjesma napisana bolom za tragičnim i tužnim sudbinama Bošnjaka Sandžaka. Vođena znatiželjom za svoje porijeklo, pjesnikinja dolazi do podataka koji postaju motivacija njenih prvih književnih tvorbi.

Ovo je pjesma o vremenu, davno prošlom. Rod njen je iz Kolašina, danas grada u Crnoj Gori gdje su u velikom broju u jednom ne tako davnom historijskom periodu živjeli Bošnjaci.

A ono u pjesmi, kad se dogodiše velike vatre, porodica se preseli u Polja, kratko, pa nastavi put... Njoj, koja u Poljima osta, nikad se ne vratiše.

Koji je lirski subjekat i kome se obraća?

Jedna riječ je noseća, stožerna, koja sve druge riječi okuplja oko sebe, ne ostavljajući ni jednoj osnovno značenje.

Koja je to riječ?

Analiziraj funkciju pridjeva „ugasla“. Na šta asocira?

Razmisli o vremenu u pjesmi i objasni suprotne relacije upotrebljenih glagolskih oblika (futur, prezent).

Da li je futurom označeno buduće vrijeme?

Da li glagol „iščeznem“ (1 l. prezenta) u kontekstu misli znači sadašnju radnju?

Ukazuje li to na nedjeljivost vremena i zaključak da je vrijeme samo jedno - sveltremenska sadašnjost, označeno začecem pjesme?

Kreativni rad

Mnogi Bošnjaci koji žive u Sjevernoj Makedoniji, vode porijeklo iz onog dijela Sandžaka koji danas geografski pripada Crnoj Gori. Možda ste i vi potomci muhadžera iz ovog kraja. Iako se historija dosada promijenila i mijenja se, lijepo je da vaš istraživački duh zadovoljite sa otkrivanjem podataka i informacija o gradovima i selima gdje su živjeli i gdje danas žive Bošnjaci u Crnoj Gori. To vam može pomoći u kompletiranju mozaika o svom porijeklu.

OČEVI AMANETI

Od mog vijeka mnogo prošlo malo ostalo
I odrastao čovjek je bez roditelja siroče
I u svijetu samotan
Zao budi zvjerook i navaru
Vidra - a ne ukor sin
Ni podnoška ni mosnica
Da gazi ko nailazi
Potraži ima dobrih ljudi
To ti se samo čini
Da lica postaju satanskija
I svak k sebi grabi
Pamet je skrivena u narodu
I sve vidi njegovo oko
U tami i po danu
Visoko i duboko
Čuvaj se dugova u krvi
I nasilja kad zlo vrijeme dođe
Vatre bezdušnog zlata
Tuđeg obraza i uzdaha
I zapamti, a neko će to doživjet
Ni svi živi ni svi mrtvi
Ima vrijeme kad se grijehovi naplaćuju
Zato zlomišljenog ponudi dobrotom
I kad si ga sofrom sućekao i bratskim zagrljajem
Zaklao ga čovještvom ako ga je ikad imao
Pa te i dalje mrzi - ubiće ga tvoja pravda
Tvoja voda tvoj hljeb i so.

Zaim Azemović

Nepoznate riječi

amanet - dar, nešto vrijedno dato na čuvanju, zavjet, obećanje

navaru - oprezno

vidra - životinja u prenesnom značenju, snalažljivost, vješt čovjek

mosnica - daska preko vode

Razgovor o pjesmi

- Ova je pjesma puna mudrih savjeta koje otac ostavlja sinu.
- Da li znate šta je amanet? Šta ostavlja otac sinu u amanet?
- Kakvi su to amaneti, materijalne ili duhovne prirode? Koji su vrjedniji?
- Mnogo je mudrih savjeta u pjesmi. Koji bi vi izdvojili kao najvrjedniji?
- Koliko može tuđe iskustvo pomoći jednoj osobi?
- Koje amanete su stariji ostavili vama?

Kreativni rad

Amanet je vrijedna i bogata riječ. Popričajte sa roditeljima šta bi moglo biti amanet. Recite im koji bi vi amanet poželjeli, da li je to materijalno bogatstvo kao nasljeđe koje se troši ili duhovno bogatstvo od životnog iskustva i mudrosti koje je neprolazno i vječno. Napišite u obliku sastava i podijelite ideje sa ostalim u razredu.

O autoru

Zaim Azemović rođen je 1937. godine u Bukovici kod Rožaja. Živi i radi u Rožajama.

Objavljene knjige: *Zlatna i gladna brda*, pripovijetke (1972.), *Mijene*, pjesme (1977.), *Sijevak*, pjesme (1981.), *Dug zavičaju*, pripovijetke (1981.), *Srce pod jezikom*, pripovijetke (1986.), *Nesanice*, pripovijetke (1987.), *Tajnovid*, romansirana biografija šejha Muhameda Užičanina (1994.), *Zločin i odmetništvo Bajrama Hodžića* (zajedno sa Salkom Luboderom), (1995.).

LIRSKA PJESMA

STAMBOL KAPIJA

Čujem, Azize, rad si putu
I ognju kutnjem tanjiš plam:
konja si prodo Arnautu,
međaše silne utro sam.

A nimet robe? Eno, lukom,
Uzima ozim grdan mah:
Sijao si ga svojom rukom,

Zar te od žita nije strah?
I nije prvina, nije s volje,
Naš ljuti verem, beli, znam;
i mi bismo tamo, kud je bolje,
Ali nam pro praga ne da sram...

Refik Ličina

Razgovor o pjesmi

- Isjeljeništvo, muhadžerstvo, kao vječiti pečat historije Bošnjaka je tema ove pjesme. Pjesnik se obraća Azizu sa posebnom intonacijom, kao da ga prekora.
- Kakvu ste vi dobili predstavu o susretu pjesnika i Aziza.
- Kako se Aziz osjeća, da li je on ponosan na odluku za napuštanje svojeg doma i odlaska za Stambol.
- Pjesnik se obraća kao da osuđuje Aziza. U kojim stihovima to otkrivete?
- U zadnjoj strofi kao javna osuda Azizovog postupka, što napušta rodnu grudu, poziva ga na odgovornost, izaziva grižu savjesti i odgovornost prema onima koji ostaju. Šta vi mislite o ovom?
- Imate li rođaka u Sandžaku koji su ostali na svojim ognjištima do dan-danas?
- Koliko je strofa u pjesmi?
- Kako su raspoređene?
- Kako zovemo strofe od četiri stiha?
- Pravilan raspored stihova u strofi i dosljedna rima odlike su vezanog stiha.
- Dali su karakteristike vezanog stiha povezane sa željom pjesnika da sve ostane u pravilnom redu i u njegovom rodnom kraju?

Kreativni rad

Sa fotografijama Sandžaka i Bosne i mjesta vašeg današnjeg prebivališta, uradite jedan radni kutak na hameru, na kojem ćete komparirati rodni kraj i mjesto življenja. Komparacija se može uraditi kao Venov dijagram, odrediti šta je zajedničko, šta vam nedostaje a šta ste dobili vi, kao potomci Bošnjaka.

O autoru

Refik Ličina rođen je 1956. godine u selu Radmanovcima kod Berana. Do 1992. godine živio je i radio kao bibliotekar u Novom Pazaru, a od 1994. godine živi u švedskom gradu Lundu. Prevodi poeziju sa skandinavskih jezika. Do sada je objavio zbirke pjesama: *Poznavanje prirode*, *Pčele*, *Ex Solio*, *April je mjesec mrtvih*, knjigu dječje proze *Priče iz daljine*, proze *Staklenici*, dnevničke proze *Dani u Valhali*, a na švedskom jeziku mu je prošle godine štampan izbor iz poezije.

ROMAN

GUSINJSKA GODINA (odlomak iz romana)

U knjizi „Gusinjska godina“ koju je 1976. objavio poznati gusinjski pisac Zuvdija Hodžić jedan od njegovih junaka u romanu priča: „Dođem u Stanbol i pitaju me: Ko sam? Kažem da sam Turčin, a oni zanjišu glavom: E, nijesi, ti si Arnaut. Dođem u Skadar kao Arnautin, a oni će: Jok, more, ti si Bošnjak. Dođem u Sarajevo, a pitaju me ljudi oklen sam i ko sam. Kažem: Bošnjak. A Bošnjaci će: Hajd, bolan, otkud! Ti si Crnogorac, samo što ti je vjera naša. A jedan iz Podgorice ne priznaje ni to, no veli: Turčin si, šta drugo“.

Te noći Tonko je govorio posljedni. Dobro je poznao događaje, ono što im je prethodilo i njihove posljedice - pa je na sve prisutne ostavio dubok utisak.

A radoznaloj čaršiji nije bilo teško da dozna da je starac što je sa kćerkom došao u Gusinje završio velike škole, tamo neđe na Zapadu da priča o onoj godini kao da je sve očima gledao. I da to zna od njih drugačije, više i bolje. Znao je i što su u najvećem povjerenju carevi pisali jedan drugome, svojim pašama i vezirima. Znao i ko je bio čiji špijun, i koliko je vojske bilo, i imena svih viđenih ljudi.

I za Prenk-Dodu je čuo, našao u knjigama o tome, i za Jakup-Fera, i Austrijskog konzula Lipića, onog što je davao groše i mito, te je katolike i muslimane pod jednu kapu stavio, pomirio i blagom sastavio da Crnogorcima dohakuju.

A za Seljmon-Čoku veli da se prodao, primao je mito i od Turske i od Švaba; mnogo griješimo što ga spominjemo kao svog junaka i diku. Zna i da je mula-Nazif od naroda kupio pomoć za vakufsko i džamiju, a te groše koristio da još više zamrsi i smete.

Imao je i plaćenike, batinaše, što su globili i tukli ljude i svake mu se noći javljali oni njemu, on nekome drugome, od sebe višem. I Bog zna dokle bi tako da ga ne pojede noć.

Muhtar-aga i kajmakamu pokaza da je vidio kako neki Furnije, ambasador Francuski u Carigradu, piše da su Plavljani i Gusinjani bili i na rat spremni sa Velikim silama i sa svakim živim na svijetu, gluhi za taj Berlinski kongres i za sve što im ljudi savjetuju. Ali da znaju što ih čeka, predočeno im je sve što ih može i hoće snaći, no oni niti haju, nit habera od sebe daju. Oni u tome uživaju, veli taj glavar, vrijeđaju i ismijavaju Blagodarna Veličanstva.

Pokazao im je i pismo Ruskog konzula, knjaza Gorštakova i nekog Sam Vajlera, iz Bertina, koji pišu da su sad Sile zabrinute događajima oko Gusinja i Plava. Posljedice mogu biti veoma neugodne, pa bogme i strašne. Kao da se primakao kijametski dan.

Sve se u Plavu i Gusinju diglo na noge; njihovim primjerom vjerovatno će poći i Makedonija, Trakija i Albanija, a to ozbiljno uznemirava kabinete u Beču i Bertinu.

I još je ispričao da su se u to vrijeme novine u svijetu punile vijestima o plavsko-gusinjskoj aferi i odbijanju „nekih divljih i surovih gorštaka“ da se priklone odlukama Velikih sila. Novine kao novine, navikle da jedne ljude zabavljaju mukama drugih. Svijet je zapaljen i uzbuđen. Šaka ljudi prkose carevima i kraljevima, zakofrcila nos i plazi mi jezik.

Jel moguće da se o tome pisalo?

Jes, no. I Muhtar-aga ima takvih novina. Istina, vala, istina. Otac mi je pričao da je jedan čovjek što piše za novine bio u našoj kući, tajno.

Razgovarao s njima kao i ja sad s tobom. Pratio mu ga bio njegov pobratim iz Skadra. Napisao mu ga da ga čuva i da ga pomogne. Bio je to neki Talijan, sa smiješnim i dugačkim imenom, sve je pisalo kako je bilo. Krili su ga naši u trapu, nosili mu hranu, preobukivali ga u žensku robu i vodili po čaršiji. Sastajao se sa viđenijim ljudima. Pošten neki čovjek...

Poslije se čulo da ovamo kreću nekakvi Garibaldovci, čitali što je taj pisao pa pohitali da pomognu. Ti su se borili za pravdu, protiv aga i begova, protiv zulumčara i globe. Bili su za to da je svako jednak, bogat i siromah, kao što piše u Kuranu, i kao što je Bog rekao... Pravi muslimani...

Jes, bogme, pričaju ljudi da je bilo dobrovoljaca sa svake strane. Novine su pisale da je u našem kraju bilo trideset hiljada odlično naoružanih i jakih ratnika, koji se nikoga ne boje. Sila, bre.

A, kažu, pisalo je i da mi jedemo ljude, spavamo s konjima i jašemo pse. I da nas fišek neće, imamo košuljice ne vidimo se, i da su naši psi naučeni da kolju sve što je za red i ljudsko.

Tajni agenti i uhode, upućeni od svakuda, prenijeli su habere da se prema Gusinju, iz raznih pravaca, danonoćno, kreću čudne grupe i kolone, karavani s ljudima, ženama i djecom što spavaju u kolima i arabama samo da ne zaostanu. Hitaju da stignu kud su naumili, a pouzdano zna da je to Gusinje.

Vojnici koji su pokušali da ih zadrže, naišli su na strašan i žestok otpor, samoubilačku hrabrost, drsku i neviđenu. Ne zna se ko je gori: žene, ljudi ili djeca.

Jeste li vidjeli čudo? Manji od čeperka, a zna sve.

Da ga čovjek za pas zadjene, a tako pametan.

Jes, vala. Svaki mu dram mesa valja dram zlata.

Zuvdija Hodžić

Nepoznate riječi

dram - mjera za težinu

akindžije - jurišna konjica

araba - teretna zaprežna kola

Razgovor o tekstu

- *Gusinjska godina* je moderno i vješto napisan roman o samo jednoj godini od mnogih nesrećnih u pograničnom gradu Gusinju u Crnoj Gori. U ovom romanu Hodžić je naslikao živote velikog broja ličnosti. To je ona

godina kada je Gusinje odbilo da se povinuje odlukama Berlinskog kongresa i uđe u sastav crnogorske države, ona u kojoj ga se svjetska istorija neposredno dotakla.

- Pisac je vješto složio zbivanja, povezao činjenice, motive, sudbine junaka. U romanu se govori i o pokršćavanju muslimana u Plavsko-gusinjskom kraju.
- O kojem vremenu govori ovaj odlomak iz romana *Gusinjska godina*?
- Kakav je položaj Bošnjaka u periodu Osmanlijskog carstva?
- Šta se desilo sa mnogim Bošnjacima poslije Berlinskog kongresa?
- Kako autor opisuje svoje likove?
- Da li odlomak sadrži narodno pripovijedanje? Otkrijte te dijelove.

Kreativni rad

Budite historičari, otkrijte historijske podatke o Berlinskom kongresu 1875. g. i kako su odluke ovog kongresa uticale na historiju i sudbinu Bošnjaka.

O autoru

Zuždija Hodžić rođen je 1944. g. u Gusinju, općina Plav, Crna Gora. Osnovnu školu je učio u Gusinju, Peći i Plavu, gimnaziju u Ivangradu. Studirao na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću, a zatim u Prištini, gdje je završio Filološki fakultet. Bio je urednik *Almanaha*, čiji je jedan od osnivača. Redovni član Dukljanske akademije nauka i umjetnosti do 2004. godine. Objavio je knjigu poezije *Na prvom konaku* (1970.), knjige pripovjedaka *Gluva zvona* (1973.) i *Neko zove* (2003.), roman *Gusinjska godina* (1976, 1996.), roman *Davidova zvijezda* (1991, 2000, 2001.) i knjigu reportaža i putopisa *Jedan dan života* (1995.).

ŠKOLA, TRENUCI DOSADE I UŽITKA

(Odlomak iz memoara *Istanbul: grad, sjećanja*)

U knjizi *Istanbul: grad, sjećanja*, Orhan Pamuk piše o svom odrastanju, govori o članovima svoje uže i šire porodice, o Istanbulu koji također raste, opisuje stare fotografije grada kao i fotografije iz porodičnog albuma. Škola, trenuci dosade i užitka jedno je od 37 poglavlja knjige.

Prvo što sam naučio u školi bilo je to da su neki ljudi glupi; drugo, da su neki još gluplji. Budući da u tom uzrastu nisam shvaćao da je stvar zrelosti, profinjenosti i gospodskog držanja pretvarati se da ne zamjećuješ tu temeljnu i određujuću razliku u životu, jednako kao što se pretvaraš da ne vidiš vjerske, rasne, spolne, klasne, imovinske ili (ovom popisu zadnje pridodane) kulturne razlike, na svako učiteljičino pitanje usplahireno sam dizao dva prsta kako bih pokazao da znam točan odgovor.

U kasnijim mjesecima i godinama to mi je prešlo u naviku. I učiteljica i razred donekle su shvatili da sam dobar i pametan učenik, ali ja sam opet dizao dva prsta kako bih im dokazao da imam odgovor na svako pitanje. Učiteljica mi je rijetko davala riječ; najčešće bi pokazala neki drugi prst u zraku kako bi i drugi đaci dobili priliku odgovarati. Nakon nekog vremena prst mi se sam od sebe dizao u zrak, bez obzira na to jesam li znao odgovor na postavljeno pitanje, ili ne. U tome je bilo svojevrsnog divljenja prema učiteljici i želje da surađujem s njom, kao i želje za samoisticanjem, koja je nalikovala na uznemirenost osobe koja - čak i kad odjene običnu odjeću - stavljanjem nekog skupocjenog nakita ili kravate želi drugima dati do znanja da je imućna.

Druga stvar koju sam rado prihvatao bila je učiteljičina moć, koja se očitovala kao „autoritet.“ U „Apartmanu Pamuk“ vladalo je kaotično stanje, u vrijeme objeda svi bi govorili uglas. Članovi porodice kao da su sami od sebe bili vezani navikama i pravilima o kojima nitko nije raspravljao, a u koja su se ubrajale ljubav jednih prema drugima, potreba za prijateljstvom, druženjem i razgovorom, te vrijeme za zajedničke objede i slušanje radija. U našoj kući otac uopće nije bio središte autoriteta i moći; rijetko se pojavljivao, a povremeno je i nestajao. I što je bilo važnije, mene i brata baš nikada nije grdio; ne bi se čak ni namrštio kad bismo učinili nešto što mu nije bilo po volji. Doista je s pravom mogao reći: „To su moja dva mlađa brata,“ što je u kasnijim godinama i običavao činiti predstavljajući nas svojim prijateljima. Zbog toga sam u kući samo majku prihvatio kao „autoritet“. Ali, i njezina moć nada mnom proistjecala je više od želje da budem voljen i mažen, želje koja je izvirala iz mene, a ne stoga što je majka bila

neko strano „središte moći“ izvan mene samoga. Zbog toga me i zanimala moć učitelja nad razredom koji je brojio dvadeset pet učenika.

Osjećao sam beskrajnu želju da se dokažem kod učiteljice, možda i stoga što sam je poistovjećivao s majkom. Nisam samo želio dati odgovor na svako pitanje, nego i dobro napisati zadaće, biti ljubimac, izgledati drugačije i pametno. „Prekrižite ruke i ne razgovarajte!“ rekla bi učiteljica i ja bih, ruku prekriženih na prsima, strpljivo presjedio cijeli školski sat. Ali, polako se počeo gasiti užitak u tome da odgovaram na svako pitanje, da prije svih drugih riješim neki aritmetički zadatak ili da dobivam najbolje ocjene, pa su satovi postali beskrajno dugi i vrijeme je ponekad nevjerovatno sporo protjecalo.

Odvajao bih oči od priglupog debelog đaka koji se upinjao nešto napisati na ploči, ili od djevojčice koja je učiteljici, đacima, podvorniku, cijelom svijetu upućivala iste dobroćudne i dobrohotne, nasmijane i zdrave poglede, i bacao pogled kroz prozor, na gornje grane kestena koji se vidio između zgrada. Na njih bi se spustila vrana i ja bih je pozorno promatrao. Jedini oblak na nebu koji se ukazivao iza grane i iza ptice čije sam tijelo vidio odozdo, promijenio bi oblik i mjesto. Uspoređivao bih ga s njuškom i glavom lisice, potom s psom. Želio sam da više ne mijenja pseći izgled, da kao pas nastavi svoje putovanje, ali on bi se ubrzo pretvorio u neku od srebrnih šećernica s nožicama iz bifea bakine vitrine, koji nikada nisu otvarali, i ja bih poželio da sam kod kuće. I dok su mi mislima prolazili sjenovita tišina doma i sag koji mi je pružao sigurnost, najednom bi se - baš kao u snu - iz te sjene pojavio otac i mi bismo svi skupa krenuli automobilom na nedjeljni izlet na Bospor. Upravo tada otvorio bi se prozor na zgradi preko puta; neka bi služavka istresla krpu za prašinu, a potom, duhom odsutna kao i ja, promatrala ulicu koju nisam mogao vidjeti s mjesta na kojemu sam sjedio. Čega sve ima na ulici? Čuo bih kloparanje konjske zaprege na popločanoj ulici i promukli glas kako uzvikuje „staretinaaaaar!“ Sluškinja bi pogledom ispratila staretinara i nestala s prozora, a ja bih pored tog prozora što ga je zatvorila ugledao još jedan oblak, koji se kretao istom brzinom kao i prvi, samo u suprotnom smjeru. I dok je taj oblak nastavljaio svojim putem zrcaleći se na susjednom prozoru, pitao sam se nije li to onaj maloprijašnji, koji se mijenjao u lisicu, psa i šećernicu. Utom bi se razred uskomešao; vidio bih podignute ruke pa bih i ja, usplahiren, digao prst u zrak iako nisam znao šta učiteljica pita, te u stavu koji je odavao veću sigurnost nego kad sam doista znao odgovor, čekao da me prozove. U prvim trenucima, dok po odgovorima učenika još uvijek nisam mogao razabrati što učiteljica pita, čak bih gajio jalovu nadu da vrlo dobro znam odgovor.

Ono što je razrede u kojima smo godinama sjedili dvoje po dvoje činilo zabavnijim od stvari što sam ih učio i podrške koju sam dobivao od učiteljice, bilo je zadovoljstvo pojedinačnog upoznavanja kolega iz razreda i začuđujuća, zadivljujuća, pomalo i sućutna spoznaja koliko su drukčiji od mene. Primjerice, bilo je ondje ono tužno dijete koje je, čitajući nešto na satu turskog jezika, preskakalo po dva reda i nastavljalno čitati, i kojemu unatoč svoj pažnji nikako nije polazilo za rukom ispraviti pogrešku kojoj se smijao cijeli razred. U prvom razredu osnovne škole sa mnom je neko vrijeme sjedila djevojčica koja je svoju

dugu crvenu kosu vezivala u rep. Imala je neurednu torbu u kojoj je bilo načetih jabuka, pereca, rasutog sezama, olovaka i vrpca za kosu, no ugodan miris lavande koji su širili ona i njezina torba vezivao me za nju, divio sam joj se jer je o svemu mogla govoriti posve otvoreno i smjelo, pa mi je nedostajala preko vikenda. Jedno dijete imalo je glavu kakve je moja baka nazivala „tikvom“; očaravala me preosjetljivost i nježnost jedne druge, sitne i krhke djevojčice; čudio sam se što treća, ne tajeći ništa, priča o svemu što se događa u njenoj kući i pitao se kako je to moguće. Kako je moguće da prva čitajući pjesme o Ataturku zapravo plače? Kako je moguće da druga laže iako svi znaju da laže, i kako to da školska torba, bilježnica, kuta, kosa, riječi, sve što pripada onoj trećoj može biti toliko besprijeckorno?

Kao što sam prednje dijelove automobila na ulici - farove, branike, haubu i prednja stakla - spontano uspoređivao s nečim, tako sam i djecu u razredu uspoređivao s nekim životinjama. Tako sam onoga sa šiljatim nosom uspoređivao s lisicom, onog krupnog - zapravo su to činili i svi ostali - s medvjedom, onog nakostriješene kose s ježom... Sjećam se da je jedna židovska djevojčica po imenu Mari nadugo pričala o blagdanu Beskvasnog kruha, te o tome kako njezina baka nekih dana ne gasi čak ni svjetlo u kući. A druga je djevojčica rekla kako je vidjela sjenu anđela kad se jedne večeri u svojoj sobi hitro okrenula, i to mi se sa strahom urezalo u pamćenje. Kad je na službenom putu, na koji ga je srdačno ispratio premijer Adnan Menderes, u zrakoplovnoj nesreći poginuo ministar, otac djevojčice koja je na duge noge navlačila vrlo duge čarape i uvijek izgledala kao da će svakog trena briznuti u plač, umišljao sam kako je djevojčica slutila da će joj otac poginuti i da je zato plakala. Mnoga su djeca, kao i ja, imala problema sa zubima, pa su neka nosila aparatiće. Govorkalo se da negdje na gornjim katovima susjedne zgrade u kojoj su bile školske spavaonice i sportske dvorane, negdje pored stacionara, ima neki zubar, pa bi učiteljica, kad bi se razljutila, prijetila da će nemirnog đaka poslati k njemu. Manja kazna sastojala se u tome da kažnjениk, leđa okrenutih razredu, stoji u kutu između vrata i zida na kojemu je školska ploča. Ta je kazna mogla biti preinačena u kaznu „stajanja na jednoj nozi“, ali nije se primjenjivala zato što bi cijeli razred pratio koliko kažnjени učenik može izdržati na jednoj nozi, a ne nastavu. I kad ne bi stajali na jednoj nozi, nevaljalci otjerani u kut učionice radili bi koješta što je u meni budilo prije ljubomoru i bijes, negoli divljenje - pljuvali bi u koš za otpatke i kriomice namigivali razredu.

Učiteljica je grdila lijenčine, nevaljalce, glupane, bezobraznike, kažnjavala ih i tukla, i to me je - unatoč duhu zajedništva i solidarnosti u koji ću kasnije iskreno vjerovati - katkada usrećivalo. Bila je tu, na primjer, i jedna brbljava djevojčica, koja je sa svakim bila krajnje prisna. U školu ju je automobilom dovezio vozač, a kad bi to od nje učiteljica zatražila, izašla bi presretna na ploču i koketno zapjevala na engleskom „Jingle bells, jingle bells, jingle all the way“. Iako je bila dobra s učiteljicom, nisam osjećao nelagodu kad su je omalovažavali i zadirkivali zato što uporno nije pisala domaće zadaće. Uopće mi nije bilo jasno zbog čega su neki učenici tijekom provjere zadaća uvijek hinili da su ih napisali, ali da baš tu stranicu ne mogu pronaći u svojoj bilježnici, iako učiteljica nije

nasjedala na te trikove. „Sad ga ne mogu pronaći, učiteljice!“ govorili su, no izricanje takve laži iz trenutačne uspaničenosti ili straha odgodilo bi kaznu samo nekoliko sekundi i prouzročilo jaču pljusku ili jače potezanje za uho. (...)

Orhan Pamuk

Nepoznate riječi:

Apartman Pamuk - kuća u kojoj je živio Orhan Pamuk s roditeljima
Ataturk - (tur. otac Turaka) Mustafa Kemal, ukinuo sultanat (društveno uređenje u kojem vlast pripada sultanu) Osmanskog carstva te formirao novu državu, Tursku

autoritet - osoba ili ustanova koja je nadređena drugima; autoritet se može nametnuti silom, ali i zaslužiti znanjem, stavovima i aktivnostima koje osoba ili institucija pokazuju u javnosti

bife - dio komode, ormara, regala gdje stoje hrana i piće

vitrina - vrsta zastakljenog ormara, s vidljivim sadržajem

jalova nada - slaba nada

objed - ručak, jelo

premijer - predsjednik vlade

staretinar - trgovac starinama

Razgovor o tekstu

- Kojim bi bojama opisali svoj grad? Šta u tom opisu određuje njegovu boju (priroda, građevine, klimatski uvjeti, ljubav...)?
- Pisac Orhan Pamuk ovako opisuje povezanost čovjeka i njegovog grada: „Naš grad je spokojno mjesto“.
- Šta sve povezuje čovjeka s njegovim gradom? Šta tebi znači tvoj grad?
- Za Pamuka „Istanbul čini Istanbulom,“ predvečernji crno-bijeli ugođaj grada. Koji mu „strastveni putnici na Istok“ pomažu u traganju za ovim ugođajem? Pronađite mjesta u tekstu koja o tome govore.

Autobiografija je djelo u kojemu sam autor opisuje svoj život. Autobiografski roman obrađuje i kombinuje pojedinosti i doživljaje iz piščevog života služeći se pripovijedanjem u prvom licu. Pisac teži vjernom reproduciranju svojih iskustava i viđenja svijeta oko sebe.

Kreativni rad

Istanbul je jedan od najljepših gradova u svijetu. Pronađite fotografije kojima možete napraviti školski pano sa najpoznatijim gradovima svijeta. Uporedite po čemu su ti gradovi prozvani kao takvi.

O autoru

Orhan Pamuk (1952.) je turski romanopisac, dobitnik Nobelove nagrade, rođen u Istanbulu. Školovao se na istanbulskom *Robert Koledž*, a potom na tehničkom sveučilištu upisuje studij arhitekture kako bi udovoljio želji svojih roditelja da postane građevinar ili arhitekt. Ipak, nakon tri godine odustaje od arhitekture, te se odlučuje u potpunosti posvetiti pisanju. Do sada je napisao: *Bijeli zamak*, *Zovem se Crvena*, *Novi život*, *Istanbul: grad, sjećanja*, *Snijeg*, *Dževdet-beg i sinovi*, *Tiha kuća*, *Muzej nevinosti*, *Crna knjiga*. Najistaknutiji je savremeni turski pisac, djela su mu prevedena na više od šezdeset stranih jezika. Radi na Univerzitetu u Kolumbiji kao profesor uporedne književnosti.

DNEVNIK ANE FRANK
(Odlomak)

Nedjelja 21. juni 1942.

Anna Frank bila je vesela i brbljava djevojčica koja je 12. lipnja 1942. proslavila 13. rođendan. Kao poklon je dobila dnevnik koji je tek trebalo ispuniti i ovdje započinje priča koja je potresla svijet. Odlučila je da će zapisati svoje misli i osjećaje u ovaj dnevnik jer nije imala iskrenog prijatelja s kojim bi ih mogla podijeliti.

Draga Kiti!

Naš cijeli razred drhti, uskoro će sjednica. Nagađa se ko će proći a ko će pasti. G.Z. i ja umiremo od smijeha na račun C.N. i Žaka Košernota, dvojice dječaka iza nas koji su na okladama izgubili gotovo sav novac za ljetovanje. „Proći ćeš“, „Neću“, „Hoćeš“, i tako od jutra do mraka. Ne mogu ih umiriti ni preklinjući pogledi G. ni moji izljevi gnjeva. Po mojoj procjeni četvrtina razreda bi morala pasti, takvi neradnici su u mom razredu, ali učitelji su najmučnija stvorenja na svijetu, pa će možda jedanput biti mušičavi na pravi način. Ne bojim se puno za moje prijateljice i za sebe, mi ćemo proći, premda u matematici nisam baš sigurna. Preostaje nam samo strpljivo čekati. Do tada ćemo se međusobno hrabriti. Dobro se slažem sa svojim učiteljima. Ukupno ih je devet, sedam učitelja i dvije učiteljice. Gospodin Kesing dugo se na mene ljutio jer sam jako brbljiva. Uslijedile su opomene, dok me nije kaznio. Morala sam napisati sastav pod naslovom „Brbljavica“. Šta li se može napisati o tome? Najprije se nisam puno uzrujavala, gurnula sam zadatak u torbu i pokušala biti mirna.

Navečer, kad sam završila ostale domaće radove, pala mi je na pamet ta tema. S naliv-perom u ustima počela sam razmišljati o naslovu. Svako može napisati nekakve besmislice i još ih valjano razvući, no naći pravi dokaz neizbježnosti brbljanja, to je već prava umjetnost. Dugo sam razmišljala, a onda mi je najednom sinula ideja. Ispisala sam pune tri stranice i bila sasvim zadovoljna. Moji su dokazi bili da je pričanje svojstveno ženama te da ću dati sve od sebe kako bih se popravila. Navela sam također da i moja majka puno priča, čak i više od mene, te da se malo može učiniti kod naslijeđenih osobina. Gospodin Kessing morao se nasmijati mojim dokazima, ali kad sam i dalje brbljala, uslijedio je drugi sustav. Ovog puta naslov je bio „Nepopravljiva brbljavica“. Predala sam ga. Sljedeća dva sati gospodin Kesing se nije žalio. Na trećem satu ponovo mu je bilo dosta. „Ana

Frank, nova kazna zbog brbljanja je sastav pod naslovom: „Bla, bla, bla - reče gospođica blebetalica“.

Razred je umirao od smijeha. I ja sam se morala smijati, iako je moj istraživački duh u toj temi bio već sasvim iscrpljen. Morala sam pronaći nešto drugo, nešto originalno. Moja prijateljica Sani, dobra pjesnikinja, pomogla mi je napisati cijeli sastav u stihovima. Bila sam presretna. Kesting me tom glupom temom htio ismijati, no vratit ću mu dvostruko, čak trostruko.

Pjesma je bila gotova, bila je izvrsna. Govorila je o majci patki i ocu labudu te tri mala pačića koje otac nasmrta izgrizao jer su previše grakali. Srećom, Kesting je shvatio šalu, pročitao je u razredu, uz komentar, a zatim i u ostalim razredima. Od tada sam smjela brbljati i nikada više nisam morala pisati sastav, a Kesting stalno zbija šale o tome.

Tvoja Ann

Razgovor o tekstu

- Ana je jedna od najpoznatijih jevrejskih žrtava holokausta. Za vrijeme skrivanja od nacista u Amsterdamu napisala je poznati *Dnevnik Ane Frank*. U njemu je opisala život u skrovištu u kući u Amsterdamu za vrijeme nacističke okupacije u Drugom svjetskom ratu.
- Ana opisuje njen život u školi? Koji je vaš prvi utisak o njenom karakteru? Po kojim postupcima je karakterizujete kao takvu?
- Ona u dnevniku govori o sebi i svojim razmišljanjima. Što bi rekli, čita svoje misli i zapisuje ih.
- U razredu želi da bude zabavna i u tome uspijeva. Volite li i vi da budete glavna faca u razredu? Kojim postupcima vi izazivate pažnju? Ana to radi sa pozitivnim, humorističnim komentarima i u tome uspijeva.
- Napišite sastav o liku Ane.

Dnevnik je književno-naučna vrsta u kojoj pisac redom vjerno prikazuje ljude i događaje, a uz to opisuje i svoja osjećanja i razmišljanja. Dnevnik je pun historijskih podataka o kraljevima, ljudima i događajima i kao takav ima neprocjenjivu vrijednost za historičare. Dobar dnevnik odlikuje se iskrenošću i neposrednošću. U dnevnik se unose datum i mjesto odvijanja događaja ili doživljaja. Dnevnik piše lice koje želi da sačuva svoja osjećanja i misli povodom raznih događaja u sopstvenom životu i o društvu u kojem je živio. Oblici saopćavanja mogu biti različiti, u vidu pjesama, priča, dijaloga i sl., pa je dnevnik najslobodnija forma pisanja.

O autoru

Ana Frank (Annelies Marie Frank) rođena je 12. lipnja 1929. a umire od tifusa u koncentracijskom logoru Bergen-Belsen početkom 1945. Rođena je u Frankfurtu i većinu života je živjela u Amsterdamu ili blizu njega. Iako je imala njemačko državljanstvo, izgubila ga je 1941. Njen dnevnik, po kojem je kasnije postala poznata zabilježio je iskustva mlade djevojke koja je bila prisiljena skrivati se tokom njemačke okupacije Nizozemske.

Obitelj Ane Frank preselila se iz Njemačke u Nizozemsku 1933. i zarobljeni su tamo tokom 1940., kada je započela njemačka okupacija. Progoni Židova bili su sve okrutniji i žešći i obitelj je 1942.

bila prisiljena sakriti se u skrivenim prostorijama unutar zgrade u kojoj je radio njen otac.

Annin otac jedini je preživio narednih nekoliko godina koje su obilježene otkrivanjem i slanjem u koncentracijske logore. Pronašao je Annin dnevnik i 1947. on je po prvi puta objavljen, pet godina nakon toga preveden je na engleski i zatim na gotovo sve svjetske jezike, kako bi svi mogli iskusiti strahote rata kroz oči jedne djevojčice.

Kreativni rad

Ana Frank je bila djevojčica vaših godina uzrasti. Njene uspomene i osjećaje koje je prenijela u dnevniku su oblik komunikacije kada možemo sami sa sobom komunicirati preko pisanja. Počnite i vi, za početak kupite jednu lijepu svesku i hemijsku. Pišite datume, važne događaje i ono za šta služi dnevnik, ispričajte se sami sa sobom.

ROMAN

KAPUT (odlomak)

Misin se više obradovao kaputu nego što je mislio. Iako nije bio načisto kako je otac uspio da ga kupi. Tek kad pročita američku etiketu Ambassador, made in USA, bilo mu je jasno da ga je otac kupio od Raktja Zdravkova, Amerikanca. Ali kako? Otkud mu tolike pare? Zar mu ga je dao na veresiju? Ne može da povjeruje.

Kad ga obuče, stajao mu je kao saliven. Nov novcat, kao da ga ljudska ruka nije dotaknula, ili mu se samo tako činilo. Jer prije nikad nije imao kaputa.

Prvi kaput u životu, i to američki - veli šeretski, okrećući glavu čas preko jednog, čas preko drugog ramena, kao da će da pogleda kako mu stoji sa leđa. Sada sam obučen kao Trumanov sin, to jest kao sin Raktja Amerikanca - sinu mu iznenada misao da nikome ne kazuje gdje ga je dobio i kako, da počnem i njemu kakvo ime ne prišiju, američko.

Popipa ga svog i pretraži. Začudi se koliko ima nekih zavrtlica i džepića na njemu u postavi, za koje se čovjek ne bi nikad sjetio da ih ima i da mu što treba. U prevoju ispod lijevog pazuha nađe jedan dobro skriveni džepić, i u njemu parče složenog papira. Kad ga izvadi i razloži, pročita:

„Dragi brate, ovo pismo ti šaljem krišom, da ga ne nađe carina, to jest oni špiclovi koji bištu i pretresaju pakete, kako se čuje ovamo. Nadam se da ovo neće naći nikako, a moram da ti javim o čemu se radi. Sigurno sam doznao od jednog njihovog odmetnika, koji je nedavno došao i pravi se veći no svi mi ovamo. Pričao mi je da je one večeri kad si ti ranjen u ruku, na njihovoj strani na straži bio onaj naš komšija Mušan, neću mu pominjati prezime, ti ćeš se sjetiti koji je i bez toga. On je pucao na tebe i on ti je onako udesio ruku, da Bog da ga zaklala puška (znaš čija). Čujem da je taj Mušan sirotinja jedna i sada kao što je bio onda prije rata. Namami ga nekako na ovo malo prnja što ti šaljem. Pošto on nema za šta da ih kupi, neka ti bar radi za njih, a ti, brate moj jedini, pođi pod onu lipu, vjerujem da je još u životu, pa sjedi lijepo u hladovini i gledaj kako ti radi. I pazi još nešto: nemoj da mu daješ one lakše poslove, za to uzmi druge, već one najteže. Nek ore i kopa kao sivonja. I nek crkne od toga. Učini da što prije krepa, kao pas. Nek plati ono što je zaslužio. Biće mu to zasad dosta, dok ne smislim nešto gore za njega: kuku si ga njegovoj majci, sve će mu najjedno platiti, taman da mu je onaj njihov (tamo glavni), kakav rođak ili brat. Ništa mu neće pomoći kad ga uhvatimo u svoje ruke, kako znamo. Tako za sada (...)

Dok čita to pismo koje je Maks Zdravkov poslao bratu Raktju iz Amerike, tajno, sakriveno, da ga ne proptaju i ne otkriju carinici i drugi žbirovi, Misina podilazi vrućina, kao da ga iznenadno zaždilo iznutra, pa gori, sve jače. Plamti

od toga njegova utroba, nemoć mu potkida noge i ruke, znoj mu izbija na svakoj nakostriješenoj dlaci, na glavi i po tijelu, svuda.

Zamišlja i on tu noć, ratnu i mračnu, u kojoj drug ne vidi druga, ni onaj ko bježi onoga ko čeka. Njegov otac je na mrtvoj straži, čeka noćne utvare i ljude. To je noću isto. Ubiće svakog ko mu naide pod pušku, jer takvo je pravilo mrtve straže. Raktlo kroz takvu noć nailazi s bratom Maksimom (Maksom - kako je promijenio ime tamo u Americi) baš na njega. Straže su sigurno bile i na drugim mjestima, ali oni nailaze na njega. Suđeno im tako. I Mušan, suprotno logici rata pita te prikaze koje migolje prema njemu (sjeća se da je to otac pričao, ali nije znao koga je gađao i je li koga pogodio); Ko ide? Viče: Stoj! Stoj, ko ide!? Stoj, pucaću!

Čuo je tu priču dva ili tri puta od oca, pričao je tek onda kada bi se o ratu povela riječ s ljudima koji su rijetko kad svraćali u njihovu kuću. Sjeća se: podizala ga je jeza od te noći, koju je otac znao da dočara uvijek istim riječima, da drukčije i nije moglo biti već tako kako on kaže. Vidio je kako ljudi idu, s puškama na gotovs, jedni drugima.

- Naši smo! - odgovorio je jedan od dvojice.

- Koji naši! - pitao je otac, podižući pušku tamo odkud je dolazio taj glas.

- Nastade muk, kao da najednom zaoloviše sva usta i rupe kroz koje je dotle dolazio šum noći i zime u njoj, pričao je otac - a onda najednom dva sijeva, dva pucnja slivena u jedan, fijuknuše mi pored uha, kao da grom u mene pade. Tada negdje i ja povukoh horoz, ču se glas i jauk, a sjutra dan je tu na snijegu bilo krvi i rumeni trag se gubio tamo na njihovoj strani.

Otac nikad nije rekao da zna one koji su gađali njega, i mada je Raktlo bio mnogo bogatiji, naročito od kada mu je počela stizati roba iz Amerike, osjećao se nekako jačim od njega, kao da mu je nešto poklonio. Sad najednom sve objašnjeno, došlo je iz Amerike, tajno. Traže kaznu za njegovog oca, svejedno što Raktlo, izgleda, nije našao i pročitao ovo pismo, sam je takvu kaznu izmislio, i uvukao njegovog oca u tu brazdu, učiniće sve što zna i može da nikad iz nje ne izađe. Da crkne u njoj.

Misin još jednom dobro pretrese kaput, kao da prevrće mrtvu Raktlovu kožu, i napokon ga ugura ispod kreveta, u ćošak gdje je držao stare knjige i poderanu robu.

Te noći pođe na matursko veče u istom onom izlinjalom i kusom džemperu, kojeg je nosio zadnje dvije-tri godine, ali s nekim olakšanjem i sigurnošću, kao da je njemu novo odijelo. I još neki su došli u starim odijelima, i reklo bi se da su se u njima najbolje osjećali. Oni koji su stezale prvi put privezane mašne i novi okovratnici, kaputi s debelim i crnim cugerima, počeli su da se svlače, jer kako je noć odmicala, bilo je sve vruće, što od alkohola kojeg su prvi put mogli slobodno da piju sa svojim profesorima, što od igre koja se nije razmetala do jutra. A ujutru: čekao ih je autobus i brigadirske uniforme, i suha hrana za dva dana, koliko će im biti potrebno da otputuju u Sloveniju, na izgradnju auto-puta.(...)

Na auto-putu mu je i sama pomisao na kaput i na pismo koje je našao u njemu s vremena na vrijeme kvarila utiske koji su kao do tad neviđena rijeka plavili njegovu dušu. Učiniće nešto čim se vrati. Zna: otac neće pristati da se kaput

vрати, dao je riječ i to je za njega zakon. A on ne može i neće pristati da otac kopa i kosi na Rakljevom imanju. To nikako. Stvoriće nekako pare i daće koliko vrijedi, koliko traži. Samo neće da radi, neće u onu brazdu u koju ga je Rakljo uvukao. Sjeo je i napisao ocu pismo: da ne počinje sa radom na Rakljevom imanju dok se ne vrati. Ovo je triput podvukao i triput ponovio.

Tih dana, između ostalog, poče jednomjesečni početni kurs engleskog jezika. Misina izabraše za predavača, jer je na kontrolnom ispitu pokazao najbolji uspjeh. Ubrzo se za njega zainteresovala logorska ljekarka Metka Bohorič, koja je tražila specijalizaciju u Engleskoj. Metka je bila ambiciozna i bistra doktorka, i Misin je s njom dobro napredovao. Ona je engleski nešto već znala, ali tih dana je iz inostranstva dobavila sva tri kursa engleskog jezika na gramafonskim pločama. Misin je i sam uz nju učio, dotjerujući glas i izgovor prema izvornom engleskom jeziku. Na rastanku ga poljubi vrelim ustima, duže i sočnije no što je navikao ljubakajući se sa školskim drugaricama, oprlila ga je rumen po licu i nešto slatko i neponovljivo prošlo njegovim tijelom, kao djelić sna ponovljen i uhvaćen na javi. Poklonila mu je knjigu i rekla da je otvori tek kad stigne kući. Rekla je kroz smijeh da je jedno njeno oko tu, i da će ona vidjeti ako to učini prije.

Misin se cijelim putem skanjivao hoće li otvoriti ili ne, na kraju riješi da je otvori kad stigne u internat, neće i ne može čekati dok se vrati u selo, jer mora dan-dva još ponešto u varoši da posvršava. Kad odveza svilenu vrpcu i gurnu je u gornji lijevi džep brigadirske bluze, u rukama mu je bilo dvojezično izdanje *Sonetnog vijenca* Franca Prešerna, i posveta ispisana njenom rukom. On bi se u tom trenutku zakleo da je čuo njen pitki glas, koji je tako ljupko izgovarao njemu drage slovenačke riječi.

Negdje u sredini knjige nađe koverat i u njemu pet hiljada dinara. Tamo je na početku papira pisalo: „Dragi Misine, ovaj novac ti poklanjam da kupiš *Rječnik* i ploče engleskog jezika. Uspješan studij želi ti Metka“. Prvo što je pomislio bilo je da novac vrati Metki nazad. Ali kako? Zbunio se od onog poljupca i nije uzeo njenu adresu. Prelista još jedanput cijelu knjigu, ali adrese nije bilo nigdje, samo njeno ime Metka Bahorič, i ništa drugo.

Kad je tako, platiće kaput. Kao da je Metka znala da je on čitavo vrijeme na radnoj akciji proveo mozgajući kako da nabavi tih pet hiljada (toliko je stajao kaput u najbolje snabdjevenim slovenačkim prodavnicama) i vratiće dug Raklju Amerikancu. Kao da se ponovo obistinilo još jedan djelić sna u kom je na tako nemoguć način došao do tih pet hiljada kojim će platiti kaput. Uvjeravao je sebe da je budan i da ovo nije samo pusti san, kao prije. (...)

Rakljev kaput nađe tamo gdje ga je ostavio. Sad već zna šta će s njim. Spremi knjige i druge stvari, uze svjedodžbu o završenoj maturi, i prvim autobusom krenu u selo. Nosilo ga je nešto, pjevalo u njemu, činilo mu se mogućim i ostvarljivim sve, što god pomisli. I svaka njegova misao pretapala se u pjesmu, a on je slagao te pjesme, bez pretraga.

Kad stiže blizu kuće, začudi se koliko je ljeto poodmaklo. Bio je početak jula, i radovi u selu bili su u najvećem jeku. Na Rakljevom livadama kosilo je sedam-osam kosača, svi u bijelim gaćama i košuljama, kao bijele ptice. Mahali su rukama, kao krilima, bez predaha. A Rakljo je čučao kao ćuk, ispod one lipe u

hladovini, gore. Nešto crno držao je na očima, kao durbin, šta li? Ono je durbin, veli u sebi Misin; gleda durbinom kako mu rade. Primicao se i zurio hoće li poznati oca. Svi su bijeli i svi su isti. Bijel je i njegov otac kad kosi. Svaki od njih može biti on, zato će se još primaći.

Poznaće oca i daće mu znak da ga sačeka, dok istjera otkos i dok se vrati. Ali oni ne podižu glave, kose povijene k zemlji, kao da ih neko tjera i ne da im da se usprave. A Rkljo ne skida durbin s očiju, kao i da njega neko tjera da gleda tako, kroz durbin.

Još će se primaći. Žulja ga drveni kufer na lopatici. Teški su mu zavežljaji u rukama. Ipak će se primaći. I zovnuće, ako ga ne poznadne. Čuće ga, i odazvaće se. Daće makar znak da ga je čuo svejedno što ih Rkljo motri durbinom. Ne mari mnogo otac za durbin, samo ako se naljuti. Uzeće mu ga i zafrljačiti niz livadu, da je od zlata, kad mu prevre.

Prođe pokraj njih, a niko ne okrenu glavu na njega. Ni on, otac. Bio je treći u redu, poznao ga je napokon po nešto većem i u kljun savijenom nosu, s kog mu se činilo da padaju graške znoja. Razminu ih bez pozdrava i uputi se kući.

Na kraju njive srete ga strašilo koje je otac napravio da odbrani zrelu raž od gladnih ptičurina koje u jatima padaju na njega. Omotao ga je crnim krpama, napravio mu glavu, noge i ruke, nakvećio mu izandali kačket i potkočio štapom da ne padne. Ne zna zbog čega, ali mu se učini slično Rklju Amerikancu u svemu, zagledano negdje dolje, u dno polja, kao da i ono motri kako ko radi. Samo mu nedostaje još onaj durbin, i pravi pravcati Rkljo. Obući ću ti još američki kaput, pa ćeš biti pravi Rkljo Amerikanac - veli Misin, bacajući s ramena kufer i vadeći iz njega Rkljov američki kaput. Obuće mu ga svečano i polahko, kao da oblači živog čovjeka, i od svoje maturske futrole napravi mu durbin na očima. Ostavi ga tako da gleda niz polje, kao što gleda Rkljo, a onu mu suhu ruku uvrnu u laktu, zalepera prazni rukav na vjetru, neka ga otac pozna kad se vrati i nek vidi Rkljov kaput, na strašilu. Začudiće se otac tome, a ptice i vrane zaobilaziće njihovo imanje još dalje. Jer Rkljo je sada raspet na njemu, zbog onog pisma i one ruke koja neće i ne može više da radi.

(...)

Otac se vratio umoran i crn, i po onom kaputu, kojeg prepoznade na strašilu, pogodi da se Misin vratio s auto-puta. Poče se raspitivati o svemu i svačemu, a kaput nije spominjao, koliko da ne postoji. Ni jednom riječju ne pomenu ni Rklja, ni prvi dan posla kod njega. Pitao ga je o svemu: o školi i tamo gdje je bio, radi li se u Sloveniji ovako kao kod nas, šta tamo rađa i kako se živi, i sve tako skoro do jutra, kao da želi da što više odalji priču o Rklji i njegovom kaputu. Ujutro otac ponese Rklju onih pet hiljada, poturi mu ih u crni dlan, pazeći da ga ne dotakne, kao da je nečist. I obrisa ruku, čim se okrenu.

Te jeseni se Misin prijavi na studije engleskog jezika. Tražio je općinsku stipendiju, kao odličan đak i udarnik s ljetosnje radnje akcije.

Husein Bašić

Razgovor o tekstu

- Koji su vaši prvi utisci o tekstu?
- Koja je osnovna tema ove priče?
- Koja je osjećanja probudila ova priča? Izdvoj glavni motiv.
- Jedan je bitan događaj u uskoj vezi s glavnim motivom, koji?
- Koja dva vremena povezuje pripovjedač u ovoj priči?
- Ko su glavni junaci u priči? Koji događaj unosi nemir u Misinovu dušu?
- Zbog čega Misin ne govori ocu o pismu koje je pronašao?
- Šta se dešava na radnoj akciji u Sloveniji? Šta Misinu donosi poznanstvo s Metkom?
- Izdvoj trenutak koji Misinu rješava problem vezan za plaćanje kaputa.
- Izdvoj i dio koji govori o Misinovu povratku u selo.
- Kako ste doživjeli njegov susret sa strašilom?
- Kako objašnjavaš šutnju oca i sina vezanu za kaput?
- Koje je oblike kazivanja pisac upotrijebio da bi opisao Misinov lik?
- Misin ima neke karakterne crte. Koje su to?
- Šta ste naučili iz ovog teksta?

Kreativni rad

Husein Bašić je jedan od vrhunskih književnika koji stvaraju u Sandžaku. To bogato stvaralaštvo neka bude vaš idući zadatak da istražujete i da upoznate još mnogo djela književnika Sandžaka.

O autoru

Husein Bašić je rođen 1938. godine u Plavu. Pisao je poeziju i prozu. Bavio se istraživanjem, proučavanjem i prezentacijom književnosti Bošnjaka. Pokretač je i prvi urednik časopisa ALMANAH, čiji je cilj zaštita, istraživanje i izučavanje kulturno-historijske baštine. Njegov roman *Tuđe gnijezdo* je u programu lektire za srednje škole, kao i u programima studija književnosti u Federaciji BiH. U više od tri decenije svog stvaralačkog rada Bašić je objavio niz stihozbirki, nekoliko pripovjedačkih zbirki i romana. Uporedo s radom na poeziji i prozi Husein Bašić pokazuje živo zanimanje za bošnjačko narodno stvaralaštvo, o čemu svjedoče njegovi izbori iz usmene poezije Bošnjaka ovoga podneblja. Umro je u Podgorici 2007. godine.

PRIPOVIJETKA

KNJIGA (Odlomak)

Dječak, trinaestogodišnji Latković, posudio je na početku školske godine, prvi put u životu, knjigu iz školske biblioteke. Dok ju je nosio u svoj stan, pala mu je na stepeništu. Kad ju je podigao, vidio je da se od pada potpuno iskoristila. Strah je ovladao njime. Nezgoda s knjigom unijela je nemir u njegov život.

Kad je lijepak bio rastopljen, odnio ga je u sobu, izvadio knjigu i parčetom drveta, koje je bio naročito istanjio, počeo da maže povez knjige. Lepak se hvatao za prste, lijepio i otezao, kapao i po koricama. Dječak je padao u sve veću zabunu što je više htio da bude pažljiv i oprezan. Najposle, uglavio je knjigu u korice i pritisnuo čvrsto drugim knjigama i teškim predmetima. Zatim je uklonio sve tragove svoga rada i oprao ruke.

Tu noć je spavao naročito nemirno. Svaki čas se budio od pomisli da je možda nepopravljivo pokvario cijelu stvar. Nešto ga je gonilo i da se digne i da vidi je li se lijepak već osušio i kako je lijepljenje uspjelo. Ali se bojao da ne probudi druga koje je spavao u drugom uglu sobe. Tako je jedva dočekao zimsko svitanje. Tada se digao, razmakao malo zavjese i pri sivoj svjetlosti jutra izvadio knjigu koja je bila ukrućena od tutkala i teško se otvarala. On je rastvori pažljivo, slušajući sa strahom i zadržana daha kako knjiga pucketa. Korice su bile slijepljene za poleđinu knjige, ali su na prvoj i poslednjoj strani bili tragovi tutkala i nevještog lijepljenja.

Dječak stavi ponovo knjigu u sanduk i drhteći od studa vrati se na prstima u postelju, u mučnoj nedoumici da li je stvar dobro riješio ili je potpuno i do kraja upropastio.

Otuda je i danju i noću, koristeći se svakim trenutkom samoće, otvarao kriomice svoj kovčeg, zagledao knjigu i procjenjivao da li je lijepljenje uspjelo i da li bi smio da je takvu vrati bibliotekar. Često je procjena ispadala povoljna, a jos češće nepovoljna. I stah je rastao.

U taj utornik je došao, poslednji utornik u prvom semestru. Toga dana morale su biti vraćene sve knjige pozajmljene u toku polugođa. Ko ne vrati knjigu, ne može biti ocijenjen i dobiti svjedocanstvo. Ustajao je nekoliko puta, nečujno prilazio kovčegu, vadio knjigu, zagledao je i procjenjivao, pa bi je onda vraćao u kovčeg sa uvjerenjem da profesor neće ništa primjetiti. Ali čim bi se vratio u postelju i počeo da razmišlja, javljale su se opet sumnje. Činilo mu se da su mrlje od tutkala tolike da ne mogu ostati neprimjećene. Tako bi se kolebao neko vrijeme, a onda bi, ne moguci da izdrži neizvjesnost, ustajao da stvar ponovo razgleda i da se uvjeri.

Nebrojeno puta on je te noći ponovio u sebi cio prizor sa predajom knjige kako bi on, po njegovom mišljenju, trebalo da izgleda. Ući će u biblioteku kad u njoj bude najviše đaka, tako da se profesor neće moći toliko baviti njime i njegovom knjigom. Ući će sa ravnodušnim izrazom na licu, pokloniće se i kazat će: „Molim, gospodine profesore“. Ili ne, neće ništa kazati, jer bi time već privukao pažnju na sebe, nego će se samo pokloniti. Knjigu će zaviti u bijeli tabak hartije i tu pred profesorom je izvaditi, tako da on vidi sa koliko je pažnje je knjiga čuvana. To je dobra misao. Da, ali tada će profesor uzeti knjigu, rastvoriti je brzim pokretom, a knjiga će zapuckati i odmah pokazati nevješto i grubo spleljena mjesta. I tada, tada će nastupiti on sam, ne zna šta će upravo nastupiti, ali nastupiće ono nepoznato od čega on strijepi, zbog čega ne spava, slabo jede i rđavo uči već mjesecima, nastupiće negodovanje i oštre riječi toga strašnog čovjeka, pa saslušavanje, pa kazna i bruka i plaćanje. Nastupiće, ukratko, sve one neodređene, složene i mnogobrojne odgovornosti kojim on ni u mislima ne smije u lice da pogleda ni da ih ocjeni, proračuna i izmeri, i samo želi da ih po svaku, pa i najvišu, cijenu izbjegne.

Tako bi opet zaspao, smišljajući najčudnije procedure koje će biti na njega primjenjene, sa naročitim planom, grubo i nemilosrdno.

Bilo je vlažno januarsko poslijepodne. Dječak je uzeo knjigu iz kovčega. Na mutnoj svjetlosti zimskog dana ona mu je sada izgledala iskrpljena, žalosna i upropašćena, očigledno i nepopravljivo. Spreman na najgore, zavio je knjigu u bijelu hartiju i krenuo u školu.

Obilazio je oko bibliotekarovih vrata, zapitkivao drugove koji su izlazili, brojao one koji su ulazili, i kad je u jednom trenutku vidio da su ušla trojica odjednom on je kucnuo i ne čekajući odgovora, ušao.

To je dakle ta soba u koju bi najbolje bilo da nikad nije ni ušao, i to je taj trenutak!

Zubi su mu cvoktali i desna noga neprijatno poigravala. Stao je u potiljak iza onih što su išli pre njega i trudio se da ne drhti. Zaokupljen svojim mislima, nije ni primjetio kako su jedan po jedan nestali oni koji su stajali pred njim. Tako se odjednom našao lice u lice sa riđim snažnim čovjekom koji je ispunjavao tolike njegove misli i snove za poslednjih pet dana. Profesor je sada bio vidno izmijenjen. Namurten i taman, sa jakim podočnjacima i nezdravom bojom, on je ostavljao utisak zabrinutog i bolesnog čovjeka.

Dječak je razmišljao da li je to gore i opasnije ili bolje i povoljnije za njega. U isto vrijeme on se duboko klanjao i mrmljao nešto kao: „Molim gospodine profesore,“ i sporo i neprestano razvijao bijelu hartiju. Profesor, utučen i mrzovoljan, nije ga ni pogledao. Uzeo je knjigu, udario njome po dlanu lijeve ruke, pogledao broj poledeni, zatim crvenom pisaljkom precrtao dječakovo ime u spisku, a knjigu položio na ostale knjige koje je pre toga primio.

Ne dižući pogleda, profesor pruži ruku za narednu knjigu ali je dječak stajao kao omandijan pred njim. Tek kad ga onaj drugi iza leđa odgurnu i pruži svoju knjigu, on se ukloni u stranu i neodlučnim korakom, polagano i oprezno, kao u snu, u jednom od onih snova u koje čovjek ne vjeruje ne trenutku dok ih sniva, pođe vratima. Po leđima je osjećao jezu i očekivao je kao pouzdano da će ga

viknuti po imenu i pozvati natrag. Tako je izašao. Upravo, više su ga izgurali đaci koji su izlazili i ulazili u biblioteku.

Kao u snu, jednako sa jezom po leđima i jednako očekujući, i neminovno očekujući da će ga neko zovnuti da se vrati, prošao je širokim hodnikom u kom je visila crna tabla s imenima srećnih koji dobivaju pisma; sada je nije ni pogledao. Zaputio se jednoličnom ulicom, po mokrom i po prljavom snegu, sve očekujući da će ga zovnuti. Ne, niko ga nije zvao. Šta se desilo? Desilo se da najveće čudo: da se ništa nije desilo. Sve je prošlo prirodno i jednostavno. Sve je srećno i dobro riješeno. Nema više pokvarene knjige ni straha od odgovornosti i kazne. Za cijelo vrijeme svog mučenja on je sva moguća rješenja predviđao i zamišljao do sitnica, samo ne ovo i ovako. Zategnutost, koja je u njemu trajala i rasla mjesecima, sad je odjednom popustila. Kao da sva ona strahovanja i slutnje nisu nikada ni postojali ni mučili ga. Sve je odjednom zbrisano i zaboravljeno. Osjećao se da bi trebao da se raduje, da klikće od veselja što je sve ovako neočekivano dobro prošlo. Da, trebalo bi da se raduje, možda se stvarno i raduje, ali u toj praznini, koja je usled naglog i povoljnog rješenja odjednom nastala u njemu, ne može ta radost da nađe mesta ni odjeka.

Raduje se, ali vuče se ulicama ko isprebijan, kao poslije bolesti. Obuzima ga osjećanje nerazumljive ganutosti. U grlo mu se penje bezglasen jecaj i tu poigrava se svakim korakom. Idući tako, sporo i zbunjeno, dođe kući, uđe u sobu i prvi put posle toliko vremena otvori slobodno i ne obazirući se ni na koga svoj kovčeg. Bacio je brz pogled na kom je toliko mjeseci stajala ta strašna knjiga, zatim je zatvorio kovčeg i sjeo na njega pogružen.

Tako je sjedeo dugo, zanesen, pognute glave, sa laktovima poduprtim o koljena, sa grčevito prepletenim prstima, kao neki zrio i premoren čovjek koji se potpuno predaje kratkim trenucima odmora i zatišja.

Ivo Andrić

Razgovor o tekstu

- Zbog oštećene knjige dječak prvog semestra živi u strahu. Njegov život je ispunjen nemirom i beznađem. Približio se trenutak, kraj prvog semestra, kada knjigu mora vratiti u biblioteku.
- Kako provodi noć?
- Na koji se način očituje taj nemir? Šta sve preživljava?
- Pronađi rečenice kojim ćeš potkrijepiti svoje tvrdnje.
- U kojem dijelu ovog odlomka nemir dečaka doživljava svoju kulminaciju?
- Monologom (određenim oblikom razgovora samim sobom) Ivo Andrić otkrio je unutrašnji svijet glavnog lika. Pronađi takva mjesta pa ih obilježi.
- Monolozi su upotrebljavani u funkciju karakterizacije glavnog lika. Koje njegove osobine otkrivaju?
- Da li monolozi doprinose zaustavljanju ili pokretanju radnje?

- I dijalog je u funkciji karakterizacije likova. Šta na osnovu dijaloga saznaješ o profesoru?
- Pročitaj još jednom dio poslije dječakovog napuštanja biblioteke. Šta se dešava? Kakva se raspoloženja i osjećanja javljaju u njemu? Pokušaj to objasniti.
- Odredi temu i ideju.
- Pročitaj cijelu priповijetku.

Kreativni rad

Možda se i vama desila neka situacija slična ovom našem glavnom liku. Strah je uzrok mnogih grešaka ljudi, ali i pomaže da budemo oprezni. Po Andrićevoj rečenici:

„Glavni i često jedini pokretač ljudskog djelovanja je strah, paničan, nerazuman, često bezrazložan, ali istinski i duboki strah.“

Napišite sastav o nekom vašem iskustvu.

O autoru

Ivo Andrić rođen je 1892. godine u Travniku. Pisao je pjesme, pripovijetke, romane, eseje i putopise. Prve objavljene knjige bile su zbirke pjesama *Ex Ponto* i *Nemiri*. Poznate zbirke pripovjedaka su: *Nemirna godina*, *Jelena žena koje nema*, *Znakovi te Deca*. Romani: *Na Drini ćuprija*, *Gospođica*, *Travnička hronika*. Nobelovu nagradu za književnost dobio je 1961. godine za roman *Na Drini ćuprija*. Umro je u Beogradu 1975. godine.

DRAMA

VELIKI VEZIR I MALI SULTAN (Odlomak iz drame *Veliki vezir*)

Veliki vezir je drama o posljednjim danima vladavine Mehmed-paše Sokolovića. Prati spletke na dvoru, sultanovu želju da smanji utjecaj vezira Sokolovića koji insistira na pravednosti iako zna da će ga to koštati glave. Prvi odlomak je s početka drame. Sultan se nakon dugo vremena pojavljuje na sastanku vezira.

ČAUŠ: (utrči, savija se na koljena) Sultan Murat Han! (Članovi divana skoče. Saviju se s rukama na prsima. Sokolović začuđen, uznemiren. Čekanje se oteže.)

DEFTERDAR: (Tiho Sokoloviću)

Nije najavljeno...

SOKOLOVIĆ: Carska volja mora se poštovati (Videći Murata koji još nije na sceni, sine s uzvišenja, stane i nagne glavu. Kad Murat gnjevan uleti kao oluja u odaju, Sokolović ga pozdravi, prine mu skutu i poljubi ga.) Neka je hvala Allahu...

MURAT: (Snažan, ričobrad, Azijat prefinjenih crta lica, s tragovima uživanja i prvog sala od nezdrava života.) Napolje!

Osim Mehmeda, svi napolje!

(Članovi Divana, klanjajući se i zazirući, požure napolje.)

SOKOLOVIĆ: Mogu li znati razlog ovoj preuzvišenoj posjeti i srdžbi?

MURAT: Razlog, razlog? Praviš se naivan... Stotinu razloga nakupilo se u meni. Mi te doveli da služiš - ti se propeo da gospodariš. Kao podanik ti si drzak - kao rođak suviše gord. Mi te uveli u carski rod, a ti zaboravio da si Bošnjak. Ti prekidaš rat, zaključuješ mir - a ja?!... Mehmede, mom strpljenju je kraj. Tvoje žudnje za vlašću tresu carskim kapijama... Slušaj, Mehmede kad ćeš jednom početi da poštuješ moju volju...? Ne, ne govori! Nema opravdanja! Ti... ti si moje prokletstvo od mog djetinjstva do dana današnjeg - otkako sam kao prestolonasljednik zasjeo u Amasiju. Pa ne može to tako... Carska riječ skida glave i vezirima... Mehmede, nemoj da zaboravljaš...

SOKOLOVIĆ: Molim da mi se kaže osnovni razlog...

MURAT: Zašto si uskratio novac Šejhu - Šudžai?

SOKOLOVIĆ: Aa... To! Ja smatram da je Šejh Šudžaa varalica.

MURAT: Mehmede!

SOKOLOVIĆ: Šejh Šudžaa je običan nepismen baščovan koji je neoprežnošću tvoje svjetlosti došao pod tvoje okrilje...

MURAT: To znači da sam ja budala... Da okupljam varalice...? Hoćeš li reći da je i Sadudin efendija varalica?? (Sadudin snishodljivo ulazi na scenu sa smiješkom iščekujući dobit od ovog dijaloga.)

SOKOLOVIĆ: Da, ja smatram da je i Sadudin varalica.

MURAT: A ti - pošten?

SOKOLOVIĆ: Vršim zakone tvojih predaka i tvoju volju.

MURAT: A samo ti - čist, je li? Šta je, što me gledaš tako? Na koljena! Na koljena kad ti kažem! *(Pošto Sokolović klekne povijene glave.)* Slušaj, dosta mi je i tebe i... Tvoje rodbine, po dvoru, po vezirskim mjestima i vašeg jezika mi je dosta!

Zapamti! Kad ja odlučim da neko bude moj prijatelj, onda ga moraš poštovati kao i mene. Šejhu Šudžai odobrićeš vlastitim potpisom one zakupnine u Izmiru... I daćeš mu iz riznice šest hiljada zlatnika da može...

SOKOLOVIĆ: To nije po zakonu.

MURAT: Ja sam zakon. To ćeš izvršit. Počni odmah! Idi!

SOKOLOVIĆ: To nije po zakonu.

MURAT: *(Krikne)* Izvrši, drtino jedna bošnjačka, ili ću te posjeci.

SOKOLOVIĆ: Posijeci!

MURAT: Napolje! *(Uhvati ga za prsa i gura.)* Napolje!

SOKOLOVIĆ: Hvala gospodaru!

MURAT *(pošto Sokolović ode)* Stara uobražena budala!

SADUDIN: Neka se vaša preuzvišena duša smiri! Jedan Bošnjak nije dostojan tolike carske srdžbe.

MURAT: Zaveži! To je najbolji veliki vezir kog je tursko carstvo ikad imalo. Bože, zašto si kaznio vladaoce? Ko ima dobrog vezira, malen je kao vladar, ko ima lošeg, slabo mu carstvo. Ne, moj zet veliki vezir, moj najveći stub carstva, baca suviše hlada na me. Treba ga ukloniti...

SADUDIN: *(izazivajući sultana na otvorenu odluku)* Ali, sunce sjajno koje zemlju obasjavaš, ti reče da je on najveći... Najzaslužniji...

MURAT: Previše je... Ne mogu. Neću.

SADUDIN: Ali kako takvu ogromnu planinu od čovjeka...? Nije li odveć postao dio tvoje moći?

MURAT: Jeste. Ali taman da je krvna žila što mi spaja srce i životni duh, iskićuću je, ne mogu više. Allah! Estakfirullah! Tobe estakfirullah!

SADUDIN: Da, da, zlatousti, izvore vjere i mudrosti. *(Obradovan, ali još da utvrdi to što je čuo)* Je li to konačna odluka?

MURAT: Ukloniti! Dosta više! Osam godina ga trpim...

SADUDIN: Je li... Onako *(kretnjom pokaže davljenje)* ili *(kretnjom pokaže sasijecanje)*?

MURAT: Temeljito.

SADUDIN: Oo, mudri, o plemeniti! Oo, neka je slava Allahu! Svijet čestitih odahnuše kad nestane vrhovnog nasilnika...

MURAT: Ma, šta kažeš? Kad Mehmed ode, vi... Ulizice, vi... Pljačkaši, vi... Živoderi... Navalićete na carstvo da ga razgrabite. Znam ja to. Ali, moram... Neću, ne dam da je iko iznad mene. Najmanje jedan tvrdoglavi Bošnjak...

Ubiti, a onda ga zlatnim slovima upisati u istoriju carske loze Osmanovića. Ne mogu više. A šteta! Zločin. Šta mogu? Ubiti! Šta je, što se čudiš? Napolje, razbojniče! *(Pošto Sadudin pobjegne)* Bože, oprosti mi! Allah, estakfirullah, tobe estakfirullah! I moj djed Sulejman-han Zakonodavac ubio je velikog vezira jer je bio suviše sposoban, suviše velik... Ubio i plakao... Narediću to da učine što bezbolnije. *(Pođe ka izlazu)* Sadudine! Gdje ste, hrsuzi!

Derviš Sušić

Nepoznate riječi:

Amasija - mjesto u Turskoj
divan - državni savjet u Osmanskom carstvu
drtina - nešto staro, onemoćalo
estakfirullah - bože oprosti
hrsuz - bezobrazan, bestidan čovjek
marva - stoka
šejh - učitelj, vođa derviša
tutnuti - staviti, gurnuti nekom nešto krišom ili brzo u ruku
živoder - šinter, radnik kafilerije, onaj ko hvata zaražene

Razgovor o tekstu

- Šta na početku razgovora sultan zamjeri veziru? No, iza te zamjerke krije se pravi razlog sultanove posjete. Koji?
- Pokorava li se Mehmed-paša Sokolović sultanovoj želji? Zašto? Kome je važnije poštivanje zakona, a kome poštivanje vladara?
- (Obrati pažnju na didaskalije. U čemu se razlikuje njihov stil od stila replika)
- Zbog čega Mehmed-paša Sokolović ne želi dati novac (ni pod prijetnjom smrću) sultanovom prijatelju (Šejhu Šudžai)? Smatraš li ti da je to ispravno?
- Ponašaju li se svi na vlasti kao Mehmed-paša Sokolović? Kako bi vi reagovali u sličnoj situaciji? Cijeni li sultan način vladanja Mehmed-paše Sokolovića? Je li to dovoljno da mu poštedi život?
- Ko ima dobrog vezira, malen je kao vladar, ko ima lošeg, slabo mu carstvo, kaže sultan; šta je važnije: jaka država ili jak vladar?
- Velika umjetnička ostvarenja traju kroz vrijeme i tako što govore o temama koje su vječne. Šta je tema ove drame, tiče li se ona samo Osman-skog carstva, ili ostalih država?
- Historijska drama je drama čija se radnja dešava u bližoj ili daljoj prošlosti u odnosu na vrijeme pisanja i u kojoj se, bilo kao glavni ili sporedni likovi, pojavljuju historijske ličnosti.

O autoru

Derviš Sušić (1925.) rođen je u Vlasenici. Kao učenik sarajevske Učiteljske škole pridružuje se partizanima. Nakon II svjetskog rata radi kao urednik *Oslobođenja* i direktor tuzlanske biblioteke (koja se danas zove po njemu). Osim drama, pisao je i romane: *Uho*, *Pobune* i *Ja, Danilo*.

DRAMA

HASANAGINICA

„Moja Hasanaginica nastala je iz ljubavi prema baladi o plemenitoj Hasanaginici, iz čiste želje da odgonetnem vlastito htijenje, razumijevanje i voljenje, podstaknuto zanesenošću nad njenom historijskom i književnom zbiljom... Ja sam samo nastojao da se približim životnim realnostima, moralu i jeziku ove balade koliko sam više mogao“.

Alija Isaković

(događa se u prvoj polovini XVII vijeka u Zagvozdu, podno planine Biokova i na Klisu, Zapadna Hercegovina i Južna Dalmacija)

ODAJA U KUĆI HASAN AGE

AJKUNA: Snaha.

HASANAGINICA : Šta je, Ajkuna?

AJKUNA: Kako je ovi priplet?

HASANAGINICA: Ovako, zaovice moja.

AJKUNA: Hvala ti, snahice moja! (Ode)

STARIJA KĆI: Šta je ovo, majko?

HASANAGINICA: Ništa, ćerce.

Ništa. Lijepa ti je kosa. Takvu sam ja imala.

STARIJA KĆI: Tvoja kosa je najljepša.

(Hasanaginica je završila češljanje starije kćerke i sapliće joj pletenice. Mlađa kći ljulja brata u bešici. Tiho pjevajući uspavanku. Hasanaginica sa suzama na licu, zamišljena)

HASANAGINICA: (Pokriva suze i preuzima ljuljanje bešike)

Spavaj, sine, lijep san usnio gdi ti majka tanku košu kroji

košu kroji a godine broji;

jednu majka a drugu pomajka,

treću teta, materina seka,

a četvrtu pupčanica baka

koja ti pupak uvezala

I na b'jele ruke dočekala...

(Prestaje ljuljanje. Ulaze dvojica sinova. Hasanaginica pokriva, ustaje, pokušava da bude bodra s djecom, uzima gajtan da pomoću njega oformljuje slova, harfove, i pokazuje djeci, učeći ih arapski alfabet)

HASANAGINICA: Ovo je, djeco, elif, elif.

(Starija kćerka ustaje i sama staje uspravno kao elif)

SVI: Ja sam tanka elif-motka, tu je osnov, tu je potka.

STARIJA KĆI: Ja sam tanka elif-motka, tu je osnov, tu je potka.
(*Starija kći pokazuje slovo n nûn, i govori*)

STARIJA KĆI:

Nûn je čanak pun pun šerbeta,

I moj čamac tamo plovi

Po njem plovi nokta zlatna

Utvu zlatnu da ulovi!

SVI: Nun je članak pun šerbeta, itd.

MLAĐA KĆI: (*Oponašajući starca*)

Vav je, gledaj, malo kriv,

Ko proguren starac živ!...

(*Hasanaginica je oformila slovo v, vav.*)

Majka uđe u odaju i naglo unese promjenu raspoloženja.

Čak se naljuti kad vidje što Hasanaginica radi s djecom)

SVI: Vav je, gleda, malo kriv, itd.

MAJKA: (*S indignacijom*)

Hasan-aga nije naumio da mu djeca uče jaziju, da budu kadije, već junaci kako i on što je.

HASANAGINICA: (*Uspravi se pošto je s djecom sjedila na podu*)

Moja djeca mogu s knjigom bit veći junaci nego babo im.

MAJKA: (*Siknu*)

Nikad, dok si ih ti izrodila... Junaci! Da ne bi Arapovića, trag bi vam se za-meo i topak na Krajini.

HASANAGINICA: Znadem, majko, zato mene vaku dobiste, za uzdraje!

MAJKA: (*Pođe i zastade*)

Da ti je jezik kraći, život bi ti dulji bio!

HASANAGINICA: Oduljit će mi se s vami, kolik god bio.

MAJKA: Eno vrata, a eno Klisa! Izidri, oklen si i došla! (*Za sebe*)

Nismo te tražili, beli.

(*Djeca se uznemiriše, priviše uz majku*)

HASANAGINICA: Ne srdi se, majko, nisam naumila da te vrijeđam. Samo da se spomeneš da si i ti bila snaha.

MAJKA: Znademo se ti i ja, od prvog dana.

HASANAGINICA: (*Zagrli djecu i podiže glavu*)

Htjela sam samo da i moj glas odjekne ovim odajama. Otkako sam dovede-na, šutim i zaprećem se. I ja sam čoeak, čeljade, insan koliko i ostali.

MAJKA: (*Pođe*)

Ne vele ti ovdj puno insaniti. A jok!

HASANAGINICA: (*Blago*)

Jera, majko? Što sam ti naudila? Stavljáš se među čoeaka i mene, sada među me i djecu, jera? Ovo je moja krv, moj evlad.

MAJKA: (*Pođe*)

Nevjesta, uzmi se u pamet. Tvoje je da slušáš. Ako si i begovica, nisi za nebo svezala. Tobe jarabi! Ovo je moj hal i ognjišće, dok je mene, beli. I nemoj mi kalem i jaziju prid oči. Sina sam izgubila, ha se tvojom jazijom obandijao i sablju odvikao! Ne zbori! Ti si sevep! Ja ili ti ovdj! Ne zbori! Sikter!

HASANAGINICA: Hvala ti, majko. Hvala ti na teškim riječima.

MAJKA: Ne treba mi tvoja zahvala.

HASANAGINICA: Majko, i ti imaš kćer. Otkako sam dovedena, sama sebe razgovaram i tješim. Ni ti ni tvoj sin niste ljudski koraknuli prema meni, samo očekujete da se ja približim vami. Ja to ne mogu. Mogla sam nekad, mogla sam donekle, vi niste nidoklen. Ne mogu više ni ja. Čoek sam.

MAJKA: (Pođe) Ni jedne više...

HASANAGINICA: Ali, majko...

MAJKA: Sikter!

Alija Isaković

Pročitajte prvo baladu *Hasanaginica* i pronađite tekst na osnovu koji je urađen ovaj dio pozorišne i televizijske drame.

Da se podsjetimo: drama *Hasanaginica* je balada o ljubavi i ljubavnoj patnji, o porodičnim vrijednostima, moralu i vaspitanju, o društvenim pravilima i normama, o porodičnoj hijerarhiji i tradiciji. Nastala je između 1646. i 1649. u Imotskoj krajini i prenosila se sa koljena na koljeno po Imotskom i okolini, postojeći tako u usmenom obliku. Prvo je zabilježio i na italijanskom i na bosanskom jeziku putopisac Alberto Fortis u svom djelu *Putovanje u Dalmaciju 1774. godine*. Prevedena je na brojne evropske jezike. Veliki umovi toga vremena kao Gete (1775.), Valter Skot (1798.), Aleksandar Sergejevič Puskin (1835.), Adam Mickijevič (1841.) su samo neka od imena koja su prevodila *Hasanaginicu*.

Jedan od uspješnijih dramskih tekstova napisan po ovoj narodnoj baladi, je tekst književnika Alije Isakovića.

Razgovor o tekstu

- U odlomku dramskog teksta vidimo da nije postojao jaz u tradicionalnom shvatanju komunikacije na relaciji muž - žena, nego i na relaciji žena - žena. Gdje ste primjetili to u ovom odlomku?
- Da li primjećujete razliku u ponašanju Hasanaginice u odnosu prema djeci, zaovi i majci?
- Koje su to razlike? Objasnite razlog za te razlike.
- Kada pročitate tekst balade, uporedite ga sa dramskim tekstom i primjetite razlike.

Kreativni rad

Naučite tekst i glumite. Pripazite na didaskalije, one vam pomažu i upućuju kako da glumite. Birajte najbolje glumce i formirajte najbolju glumačku ekipu u razredu.

Zanimljivosti

Hasanaginica je služila i kao predložak za prvu bošnjačku operu, a premijerno je izvedena u Sarajevu 2000. godine. Libreto je napisao Nijaz Alispahić, kompoziciju Asim Horozić, režiju je vodio Sulejman Kupusović.

O autoru

Alija Isaković (1932-1997.), bošnjački kulturni stvaralac - romansijer, pripovjedač, radio-dramski, televizijski i dramski pisac, putopisac, aforist, leksikograf i historičar jezika i književnosti. Priredio je više djela bošnjačkih pisaca i posebno prvu antologiju muslimanske književnosti *Biserje* 1972. godine, Prvi izbor bosanskohercegovačkih putopisaca *Hodoljublje* 1973. godine, zbornik radova *Hasanaginica, 1774-1974.* godine, anegdote Nasrudina-hodže 1984. godine, te sa Hadžemom Hajdarevićem izbor iz časopisa *Behar* 1900-1911. godine. Njegovi rječnici, *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*, Sarajevo 1993. godine, te *Rječnik bosanskoga jezika*, Sarajevo 1995. godine, prekretnice su u bošnjačkoj leksikografiji. Nagrađivan za prozno i dramsko stvaralaštvo.

DRAMA

RAMIZA

Odlomak pripada istoimenoj drami koja u osnovi ima istinit događaj koji se desio u Sjenici 1929. godine. Tema je tragična ljubav između Hasna, momka iz bogate i ugledne begovske porodice i sjeničke ljepotice Ramize, djevojke iz čestite, ali izrazito siromašne porodice.

LICA:

Šaćirefendija, Hasnov otac

Ćama, Ramizina majka

Ramiza

Belkisa, Hasnova sestra

Murathana-Najčovica, Ramizina komšinica (stanuje u djelu kuće)

(Poslije kraće tutnjave uz stepenice i preko hodnika na vratima se pojavljuje Hasanov otac Šaćirefendija, usplahiren, bjesan od ljutine i sa štapom u desnoj ruci)

ŠAĆIREFENDIJA: *(Prema Ćami koja uplašeno i smeteno stoji na sred sobe ruku podignutih na gore kao da hoće da se brani, očekujući udarac)* Će je onaj firaun?

ĆAMA: Koji firaun, Šaćirefendija?

ŠAĆIREFENDIJA: Znaš ti koji, kučko nijedna. Ona' moj mrudar!

ĆAMA: Ne znam ja će ti je, niti ću u to da se miješam. A mene nije red da tako grdiš.

ŠAĆIREFENDIJA: Eh, eh, rufetu jedan, rufetu, misliš da ništa ja ne znam. Sve ja znam, sve mi je jasno. Ti i ona tvoja raščepulja dovlačite i mamite ga ovde. I sad je bio tu, tu kod vas, zajedno sa vama.

(uzrujan hoda po sobi)

ĆAMA: Ne ulazi mi u hak i ne griješi se. Šaćirefendija. Jes 'bio maloprije tu, ali da mi niti dovlačimo, niti smo ga tražili da dođe...

ŠAĆIREFENDIJA: Šut', kućkuljo! Ne laži me u oči barem!

ĆAMA: Griješiš dušu, Šaćirefendija. Ne lažem te.

ŠAĆIREFENDIJA: A zar mu večeras nisi pala na koljena i molila ga da uzme onu tvoju rospiju? Reci, zar nisi? *(Ćama je preneražena, zbunjena i ošamućena ovom podlom kletvom. U prvom momentu nema snage da se brani.)*

ĆAMA: *(isprekidano i nepovezano)* Najčovica... Munafik... Iftira... Nedatnja... Najčovica šta učini?

ŠAĆIREFENDIJA: Nije ona ni munafik ni nedatnja no prava žena na svom mjestu. Mol' se Boga što onog firauna nisam našao ovde, a da sam njega našao sve bi vas isjekao na komate. Šta vi mislite, haće? Da ću ja moj fis sastaviti sa tvojim.

Mamiš mi dijete i poturaš mu trave, da za onom tvojom mahnita, je li? Znam ja sve vaše hasape dobro!

ĆAMA: *(sjeda sasvim pribrana)* Eh, bogomiti ga niko ne mami, Šaćirefendija! Nit mu ko potura trave. Kakve trave, jadan. Sam dolazi ovde, a do noćas nisam o tome ništa ni znala, pričala mi je jednom Najčovica o tome, ali ja joj nisam vjerovala, mislila sam da se prevarila. Momak k'o momak, zašto more bit pred vrata, progovorio koju riječ ko što se to dešava kod današnje mladeži. Niko ne može za nju nešto nevaljalo. A što sam pala na koljena tvom Hasanu, ni Rami-za ne traži ništa od njega. Ona mu ne stoji sreći na put i rekla mu je da uzme onu koja je tebi u intatu. Eto, tako je sve bilo.

ŠAĆIREFENDIJA: Ali Najčovica...

ĆAMA: Najčovicu ti ne slušaj. De jadan, de! Nisam ni znala kakvog dušma-nina imam u kući.

(Šaćirefendija je sada smiren u nedoumici još uvijek kome da povjeruje Najčovici ili Ćami, ali sad vidi, da se psavkom ne može ništa postići i zato pokušava lukavstvom, da ostvari neke svoje namjere koje su mu momentalno došle u glavu. Mijenja glas, mijenja ophođenje)

ŠAĆIREFENDIJA: Međer, tako stoje stvari. A ja tebe ni bigajri hak napadoh. Oprosti, onaj dženabet je svemu kriv! Plati će mi on to. *(sjeda na sećiju)*

ĆAMA: Ništa, ništa Šaćirefendija. Kriva je Najčovica, a ne ti. Sjedi, sjedi jadan te se odmori, nemaš s kim da ostaneš, otišla bih da raspušem ćumura, da ispečem kahvu.

ŠAĆIREFENDIJA: Svejedno, sjedi tude, da porazgovaramo. *(Ćama sjede na šiljte pored sećije. Poslije duže pauze i razmišljanja Šaćirefendija iznenada iznosi neke svoje prijedloge)*... Ovaj... Treba djeca da se udome treba. Evo, ja sam našao za mog Hasana priliku, valah.

ĆAMA: Ta, dobru priliku, valah.

ŠAĆIREFENDIJA: Jah! Dobra prilika! I ako... Ovaj, tako... Moja kuća i njego-va kuća, ti znaš...

ĆAMA: Bezbeli, bogomi, ovako kako je munasip.

ŠAĆIREFENDIJA: Jah, jah, kako je munasip, eto ti i sama vidiš *(u oklijeva-nju ne pređe na stvar)* ama... Trebalo bi i ti za svoju Ramizu da vidiš neko muna-sip mjesto. Šta veliš o tome, nako kad smo lijepo sjeli te razgovarali ja nisam s raskida brate, da ti pomognem.

ĆAMA: Fala ti za to Šaćirefendija, uvijek si sirotinji pomagao.

ŠAĆIREFENDIJA: Znaš me bogme i sama kakav sam. Ja velim kako bi bilo da Ramizu damo za onog Huzeiragina Azema?

ĆAMA: Azema? Najamnika njegovog?

ŠAĆIREFENDIJA: Najamnik je, ama Huzeragin. Bolji je nego mnogo čiji sin. Znam ja dobro. Eto, on je najamnik, a u čitavoj Muminovića mahali nema boljeg momka od njega.

ĆAMA: Fala, Šaćirefendija, na je nahodim mahanu Azemu ne do Bog. Baš je krasan momak, a Ramiza da hoće mogla bi uzeti i trgovačkog sina. Nije ih malo koji bi je jedva dočekali.

ŠAĆIREFENDIJA: El-hućumulillah, El-hućumulillah! Ama ne velim ja nešto da te uvrijedim, ja tek tako iz prijateljstva. Jednom reče Azem da od tvoje Ramize nema ljepša devojka u Sjenici, pa ni u cijelom Sandžaku, te da bi je drage volje uzeo kad bi ona šćela... Pa ti to velim. Vala, ja bih ti pomogao da joj sasta-viš spremu.

ĆAMA: Fala ti za to k'o bratu. A za Ramizu, bogomi još nije vakat udavati je.

ŠAĆIREFENDIJA: *(ljutito i sav pocrvenio skače sa sećije, udaravši žestoko štapom o pod)*: Pa no šta hoj ti od mene? Šta bi šćela i šta sam dužan ja tebe? Ja ko prijatelj Musliman koću da ti pomognem, a ti mi tude nekakav marifetluk...

ĆAMA *(i dalje mirno)*: Ja neću ništa i ništa nisam ni tražila od tebe sem da pošteno živim u svojoj sirotinji.

ŠAĆIREFENDIJA: Da, da pošteno živiš u tvojoj sirotinji... Znam ja šta bi ti šćela. Ama nema to! U moju kuću brez mog izuna i što ja neću biti razi, niko neće prag preskočiti. *(naglo izađe)*

(u sobu ponovo ulazi Najčovica)

NAJČOVICA: Ama čta je to tako vam Allaha? Čak se i u moju sobu čuje lupa i galama, pa potrčah da vidim šta se to radi ovamo. Ja sam dost ovoj kući.

(ulaze Belkisa i Ramiza)

BELKISA: Ti dost ovoj kući? Teško Ramizi i Ćami ako nemaju kog iskrenijeg dosta od tebe. Sram te bilo! U tvojim godinama! *(Najčovica zbunjena, ne može da dođe do riječi, dok Ćama i Ramiza prezirno gledaju u nju)*

NAJČOVICA: Ja sam... Pa, ja sam mislila dobro da učinim Ramizi... Hasan bi je najzad ostavio.

ĆAMA: Tako se dobro ne čini k'o što si ga ti učinila.

RAMIZA: Vidjela sam ja koliko ti meni dobro želiš. Tek mami šćela da učinim na žao, jer te ona držala na mjesto sestre.

BELKISA: Evo kako je dobro ona željela da učini *(Ramizi)* zdogovorila se sa mojcem babom da prevari Ramizu i da je prevede za Azema Huzeiraginog najamnika. Da kaže Ramizi kako je napolju čeka Hasan, da je povede svojoj kući, a ono da bude Azem i da je on uzme. Poslije, veli, ona se ne more natrag vratiti, da joj ne bi bruka pucala po Sjenici, te će ostati za Azema isteristemes. *(Ćama i Ramiza su prenarežene, ne mogu da dođu do riječi od zaprepašćenja, međutim, Najčovica koristi priliku i potuljenje, bez riječi, hitrim koracima udaljuje se iz sobe, zalupivši snažno vratima za sobom)*

ĆAMA: Ej, dragi Allahu, šta smo ti mi sirote skrivile, da nam spremiš ovakav gazap na glavu.

RAMIZA: *(zagrti Belkisu)* Belkisa, sestro moja draga, ti si nam najbolji dost, nikad ti nećemo gazap na galvu.

BELKISA: Šućur Bogu, ništa se nije desilo.

RAMIZA: Da nije bilo tebe...

ĆAMA: Bože me sačuvaj, taksirata! Nit' možeš imat' višeg dosta ni višeg dušmanina od komšije. A Muratkahanumu nismo držali ko komšiju, no ko našeg roba odavle iz kuće.

BELKISA: No ja da idem. Ostadoh jadnoj. Bojim se da hoće otići našoj kući pa sve popričat' babu, a on će me strošit kad vidi da sam zbilja bila ovamo. Allah-imanet.

ĆAMA: Allah-imanet! Selam ćes mami.

RAMIZA: Allah-imanet! Dođi Belkisa!

BELKISA: Doći ću, dođite i vi, dođi Ramiza. (odlazi)

(Kad Ćama izađe da isprati Belkisu, Ramiza je na sred sobe, uzdahne teško kao prisjećajući se svega što je za ovo veče proživjela, a zatim uhvati se za čelo i povodeći se dođe do sećije na koju pada, gorko jecajući. Njena glava licem naslonjena na jastuče u ćošku sećije dok joj se cijelo tijelo trese od plača)

ĆAMA: (vraćajući se): Ramiza, šćeri moja draga, ne plači.

RAMIZA: Oh, majko!... *(A kad joj ona priteče i zagrli je Ramiza još glasnije zaplače)* Mamo moja! Šta ću ti mamo?

ĆAMA (Grleći je i ljubeći): Smiri se ti šćeri... Sve će proći.

RAMIZA: Zašto smo tako nesrećni, mamo moja?

ĆAMA: Nismo mi krive, šćeri. Bog je dragi tako šćeo, da mi bidemo sirote i da patimo cijelog vijeka.

RAMIZA: Nije Bog majko, Bog je dobar, no ljudi su zli. *(Njena glava počiva na majčinom krilu, koja je gladi i miluje po kosi i licu, govoreći nježne riječi pod čijim se utjecajem Ramiza primiruje)*

ĆAMA (blago i razmaženo): Lijepa si mi šćeri... More bit' da si zato nesretna.

RAMIZA: A zar ljepota nije sreća, majko?

ĆAMA: E to nije svakat. (uzdahnu) Ponekad, ljepota je nesreća.

RAMIZA: Pričaj mi nešto, majko.

ĆAMA: Šta da pričam, šćeri?

RAMIZA: Pričaj mi šta hoćeš ti, pričaj mi opet o lijepoj djevojci Raziji i njenom nesrećnom momku Saadinu.

ĆAMA: Treba da večeraš, šćeri.

RAMIZA: Ne mogu, majko. *(Tužna pjesma u daljini „Alija se do jezera krađe“)*

ĆAMA: Site smo obadvije. Čemera smo večerale.

RAMIZA: Dela, počni...

ĆAMA: Dobro, pričaću ti. Al' kad opet dođem na ono mjesto kad je Saaudin zagrlio Raziju, i nesrećan u svome sevdahu, zajedno s njome skočio u deniz, nemoj da plačeš tada šćeri. Ono je bilo nekad davno, za turskog vakta još. A danas je drugo vrijeme...

RAMIZA: Heću, majko...

Muhamed Abdagić

Razgovor o tekstu

- Ova drama ima epske i lirske elemente. Prepoznajte ih tokom čitanja.
- O čemu govori ova drama?
- Da li vas podsjeća na baladu o Omeru i Merimi?
- Koji se problem rješava u drami?
- U drami se dešava sukob, koji je razlog?
- Ko izaziva sukob?
- Zašto se ne miri sa sinovim sukobom?

- Zbog čega je Ramiza nesrećna? Kod koga traži utjehu?
- Da li vam je bio interesantan jezik drame?
- Riječi koje ne razumijete, zapišite i odredite dijalekat govora u drami.
- Ako je neko u vašem razredu porijeklom iz Sjenice, mogao bi pokupiti podatke o tom gradu i da ih prezentujete sljedećeg časa.

Drama je književno djelo koje se temelji na dijalogu, a po sadržaju na sukobu među likovima. Dvije su osnovne vrste: komedija i tragedija.

O autoru

Muhamed Abdagić, (1916-1991.), rođen u Sjenici, a umro u Novom Pazaru. Napisao je romane *Feniks*, *Zvučni zid*, *Zemlja*, *Duge studene zime*, dramu *Tri drame*, pjesme *Lutajući brod*.

KULTURA

Dragi učenici,

Ovo je dio udžbenika u kojem se najbolje snalazite, a vjerujem da ste i o mnogim elementima bošnjačke kulture upoznati u vašem porodičnom životu.

U ovom dijelu iz kulture govorimo o porijeklu Bošnjaka Makedonije i etnološkim karakteristikama. Bošnjaci danas žive u Bosni, regionu Sandžak, u Makedoniji, Turskoj, u evropskim drža-vama i svuda po svijetu u manjem broju. Gdje god da su se iselili, nosili su uspomenu i obilježja svoje kulture, ali procesi miješanja različitih kultura uticali su na gubljenje mnogih vrijednih karak-teristika bošnjačke kulture. Zato je lijepo poznavati izvorne običaje i dostignuća svog naroda u materijalnoj i duhovnoj kulturi i svaka-ko što više saznajemo i o kulturama oko nas, to smo bogatiji.

Učit ćemo o mubarek noći, mevludu, ilahijama i kasidama, bezistanima i hanovima i o ukusnoj bošnjačkoj tradicionalnoj kuhinji. Ovo su samo neka obilježja bošnjačke kulture koja su bila sastavni dio ponašanja i postojanja i po kojim se prepoznavala boš-njačka kultura.

PORIJEKLO BOŠNJAKA MAKEDONIJE

Bošnjaci su, u burnim historijskim događajima, bili prinuđeni da se sele i napuštaju rodne krajeve. Prvi doseljenici u Sjevernu Makedoniju su poslije Bertinskog kon-gresa 1878. g. U manjem broju su ostali da žive u Sjevernu Makedoniju koja je za njih predstavljala jednu od stanica na putu ka Turskoj. Sa raspadom Osmanske imperije, mnogi njeni stanovnici, smatrali da je je Turska njihova domovina i zato su napu-štali domove i imanja i odlazili. Kasnije 50-tih i 60-tih godina 19. vijeka Bošnjaci iz Sandžaka su u velikom broju naselili Sjevernu Makedoniju na putu ka Turskoj. Većinom su bili iz Novog Pazara, Plava, Gusinja, Tutina, Rožaja, Berana, Bijelog Polja, Prije-polja i drugih mjesta Sandžaka. Oni su naselili ona mjesta koja su turske porodice napustile sa propadanjem Osmanske imperije. Tu ako skopski, su se veleški mnogi Bošnjaci naselili i prilepski kraj. (Skoplje, Čair, Batinci, Konjare, Orizari, Ljubin, Žitoše, Borino)

Danas su Bošnjaci u Sjevernoj Makedoniji ustavno priznata nacionalna manjina. Pre-ma popisu iz 2001. u Sjevernoj Makedonij i živi 17.018 Bošnjaka, što iznosi 0.84% od uku-pnog stanovništva. Svoja prava kao građani ostvaruju preko svojih predstavnika u društveno-političkom sistemu Sjeverne Makedonije. Imaju pravo na polučasovne TV i radio emisije na Javnom servisu MRT-e. U pojedinim školama imaju pravo na obrazova-nje na maternjem jeziku i pravo izučavati maternji bosanski jezik preko izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka.

28. septembar (Dan kada su predstavnici Bošnjačkog naroda na drugom Saboru u Sarajevu vratili svoje nacionalno ime Bošnjak) proglašen je za Međuna-rodni dan Bošnjaka kao praznik za pripadnike bošnjačke zajednice u Sjevernoj Makedoniji. Ovaj dan je neradni dan za Bošnjake u Sjevernoj Makedonij. Ovaj dan slavi se i kao nacio-nalni Dan Bošnjaka Kosova.

Bošnjaci ispovijedaju islamsku religiju i poštuju islamske praznike. U ovom dijelu upoznaćemo se sa značenjem mubarek noći koje su pored Ramazana i Kur-ban-bajrama isto tako posebni i važni islamski blagdani.

Vjerski blagdani određuju se po islamskom kalendaru. Islamski kalendar je lunarni (Mjesečev) kalendar i traje 354 dana. On se za protok vremena ravna prema mjesečevim mijenama. Jedna puna Mjesečeva mijena (transformacija od mjeseca mlađaka na nebu do punog Mjeseca i potom opet do mlađaka) označava protok jednog mjeseca po kalendaru.

Za početak islamskog kalendara uzima se Hidžra, preseljenje Poslanika Muhammeda a. s. iz Meke u Medinu (622. godine) usljed progona i pritisaka koje su nad njim vršili idolopoklonici iz njegovog rodnog grada.

Islamski kalendar ima dvanaest mjeseci:

Muharrem ul Haram (ili skraćeno Muharrem) - zabranjen

Safer - prazan

Rebiul-evvel (Rebi' I) - prvo proljeće

Rebiul-ahir (Rebi' II) - drugo proljeće

Džumade-l-ula (Džumade I) - prvi mjesec osušene zemlje

Džumade-l-ahira (Džumade II) - drugi mjesec osušene zemlje

Redžeb - poštovanje

Ša'ban - raštrkani

Ramazan - sprženi

Ševval - podizanje

Zu-l-ka'de - primirje

Zu-l-hidždže - hadžiluk

Najvažniji islamski blagdani su: Ramazan i Kurban-bajram, Muslimanska Nova godina, Lejlet al-regaib (Noć želja i nadanja), Lejlet al-miradž (Noć uznesenja Muhamedova), Lejlet al-berat (Noć praštanja) i Lejlet al-kadr (Noć sudbine). Ovi blagdani su odabrani na osnovu važnih događaja iz islamske religije i vjeruje se da je mnogo važno doviti i učiti Kur'an te noći.

Uobičajeno uoči ovih noći, spremila bi se halva, simbolično „da zamiriše“ rekli bi stariji, i onda se porodica pripremi po vjerskim dužnostima, za učenje Kur'ana i učenje dova.

Muslimanska (hidžretska) nova godina počinje 1. dana mjeseca muharema hidžretske godine 622. godine, kojom se obilježava preseljenje Poslanika Muhameda a. s. iz Mekke u Medinu. Taj dan se proslavlja prigodnim vjerskim manifestacijama, učenjem Kur'ana, propovijedi-ma, mevludima, predavanjima pa i nekim kulturnim priredbama prikladnim za tu svrhu.

Lejletul al-regaib (Noć želja i nadanja) se obilježava prvog četvrtka u redžebu, sedmom mjesecu islamskog kalendara. Tu noć muslimani provode u mo-

litvi Allahu da im ispuni želje i nade. Navodno, te je noći začet Miljenik Alahov Muhamed. Noć se počela obilježavati nakon Muhamedove smrti i obilježava se do danas, iako za Muhamedova života muslimani nisu dobili nikakve upute u vezi s tim danom.

Lejlet al-miradž (Noć uznesenja Muhamedova) - obilježava se 26. redžeba. Po islamskoj tradiciji vjeruje se da je poslanik Muhamed a. s. na nebo uznesen na rajskoj životinji Burak (koja je, prema predaji, brža od munje), a vodičem mu je bio osobno melek Džibril. Njegovo je putovanje nazvano Miradž. Prethodi mu noćno putovanje Isra, a to je Muhamedovo putovanje iz Meke u Jeruzalem, odakle je uznesen do Alahova prijestolja, a vidio je i Dženet (Raj) i Džehenem (Pakao).

Lejlet al-berat (Noć praštanja) - obilježava se 14. šabana, osmog mjeseca islamskog kalendara. To je noć na polovini mjeseca šabana, a njeno obilježavanje se temelji na Muhamedovoj izreci (hadisu) koju je zabilježio islamski učenjak Taberani:

„Allah se u noći koja pada sredinom šabana obavještava o svim Svojim stvorenjima, i oprašta svima osim mnogobošcu i mrzitelju“.

Lejlet al-kadr (Noć sudbine) - ova noć se službeno i simbolično obilježava 27. ramazana, devetog mjeseca islamskog kalendara, ali nije izrijeком kazano koja je točno noć Lejlet al-Kadr, sa sigurnošću se zna samo da je u posljednjoj desetini mjeseca ramazana, najvjerojatnije u neparnim noćima. Noć sudbine značajna je jer je u njoj započela objava Kur'ana Muhamedu a. s., a još je važnije vjerovanje muslimana da u toj noći meleci otvaraju knjigu sudbine svakog pojedinog čovjeka. Iskreno pokajanje u ovoj noći, vjeruju muslimani, donosi oprost od grijeha i blagoslov za godinu koja slijedi.

Javno obilježavanje ovih blagdana praćeno je lijepim pobožnim pjesmama koje se nazivaju ilahije i kaside.

Dersovi i propovijedi se odnose na jačanje vrijednosti zajedništva, solidarnosti i poštovanja.

U bošnjačkoj tradicionalnoj kulturi posebno se poštuju običaji i vjerovanja u pravdu i sudbinu, poštovanje roditelja, kult komšije, gostoljubivost, čuvanje obraza i časti, halal (časna) i haram (zabranjena) zarada, milostinja (džumertanluk), hajrati (ulaganje svog bogatstva u opšta dobra), poštovanje starijih ljudi i solidarnost pri smrtnim slučajevima.

ILAHIJE I KASIDE

Ilahije su pobožne pjesme, koje svojim sadržajem i karakterom veličaju isključivo Boga i ljubav prema Njemu. Kaside su stare arapske pjesme od stotinu bejtova (distiha), sa istom rimom kroz cijelu pjesmu. Kaside svojim sadržajem i karakterom hvale i opisuju uzornu ličnost, a najčešće poslanika Muhameda a. s. i njegovu porodicu i važnije ličnosti i događaje iz historije islamske religije. Najviše, se pored arapskog, pisalo i pjevalo još na perzijskom i turskom jeziku. Evo primjera za ilahiju i kasidu koje su poučne i korisne za vas.

U DERGJAHU MOG SRCA

U dergjahu mog srca,
u dergjahu mog srca,
jedna r'ječ, imam kuca,
la ilahe illellah.

Što je više govorim,
što je više govorim,
za njom više ožednim,
la ilahe illellah.

Vali mora zelenog,
vali mora zelenog,
kriju školjku srca mog,
la ilahe illellah.

Nikom ne dam horove,
nikom ne dam horove,
štono prave grozdove,
la ilahe illellah.

Niko vidjeti neće,
niko vidjeti neće,
sedef kako se meće,
la ilahe illellah.

Niko saznao nije,
niko saznao nije,
grubi oklop šta krije,
la ilahe illellah.

Junus-Džemal govori,
ašik-Džemal govori,
dok u njemu krvca vri,
la ilahe illellah.

Jedan Allah jedan je,
jedan Allah jedan je,
nema veće istine,
la ilahe illellah.

U POHVALU LIJEPOG GRADA SARAJEVA

Na moju dušu je djelovala tuga što se rastajem sa Sarajevom -
ljutu mi je ranu načinio rastanak sa sarajevskim prijateljima.

U njemu čovjeku izgleda da poživjeti može duže -
na hiljadu mjesta u Sarajevu teku česme, vode života.

U zimskim danima studen steže grad, ali se ipak
ozbiljni starci i mladići sastaju u halvatima na razgovor.

Ali kad stigne doba proljeća i behara, u raj se pretvore
bašte ružičnjaka sarajevskih.

Do neba se uzdiže žamor obožavalaca vina, a cijeli svijet
napuni vrisak sarajevski bekrija.

U sjenice vrtova povlače se s napitkom, u društvu miljenika svojih.

U prikrajku iz očiju liju suze plačući i uzdišući
svaki sarajevski zaljubljenik.

Ja ne znam kako izgledaju hurijske ljepotice - trebalo
bi ih vidjeti - ali na ovom svijetu su primljene Sarajke kao ljepotice.

Pobožnjacima ćemo pokloni raj i hurijske -
zar zaljubljenim nisu dosta sarajevske djevojke.

Kako da im srce odoli, ako Boga znaš, kad me
na prolazu iz busije streljaju sarajevske crne oči!

Ljepotice kao mjesec ponekad razvesele dušu tužnome,
a ljubavnice sarajevske nekad u plač tjeraju čovjeka.

Ja sam narcis svjetske livade i tužni slavuj
lijepih melodija sarajevskih.

Možeš nekad jecati, možeš se ponekad ka ružica smješiti
tužni Nerkesijo, ovako ti stoje stvari u Sarajevu.

Muhamed Nerkesi Es-Saraji

MATI, MATI, MATI
(Kasida o majci)

Ko to tako nježno rukom me miluje,
ko mi toplom rukom čelo dodiruje?
To je moja majka, nego ko bi drugi.
Oči su joj plačne kad sam ja u tugi.
Svoje oči hrani kada me pogleda.
Slađe su joj riječi nego sat od meda.

Radosti je puna kada gleda mene.
Vesele su tada divne oči njene.
Kraj postelje moje često noću stoji,
pokriva me nježno sve se za me boji.
Sve čujem uzdahe njenih toplih grudi.
Poljupcima nježnim iz sna me probudi.

Možel' neko drugi, tako nježan biti? Il' ko majka neko možel' suze liti.
Zašto, dobro dijete, ne misliš o tome. Čini dobro majci ko nikom drugome.
Ne može se dijete majci odužiti, al za uzvrat može pažnju joj pružiti.
Materinska ljubav suzama se piše. Pola svog života majka suze briše.
Kol'ko te je puta majka okupala? Koliko te puta mlijekom nahranila?
Zar se ta dobrota zaboravit smije? Ko to zaboravi on i čovjek nije!

Kol'ko briga strpljen kroz srce joj prođe, dok ljubimce njeno iz škole joj dođe.
Kol'ko toplih suza po jastuku padne? Majka često plače dok zora ne svane.
Kol'ko naših majki tezak život vodi?! Kakve smrtno brige dok se dijete rodi...

I najteži poso radila je mati, samo da bi mogla djeci kruha dati.
Kad su djeca sretna, sretna je i mati. Za sreću će, dijete, sebe žrtvovati.
Svi smo majci dužni pažnjom uzvratiti, ma gdje da smo bili majci navratiti!

Radovat se znade svaka naša mati, kad joj milo čedo za Kur'an prihvati!
Kakav divan osmijeh na licu se vidi, kad se radi dijete ne mora da stidi.
Sve dok imaš majku imaš i radosti, a kad majka umre vidjet ćeš žalosti!

Niko kao majka ne voli te tako, poslije njene smrti zaplakat ćeš jako...
Malo, posve malo, na majke mislimo. Propustimo mnogi da se odužimo!
Svako od nas gorko jednom će se kajati, tužan kraj mezara zamišljen će stajat.

Nemoj grubim glasom sa majkom zboriti! Tiho, posve tiho, trebaš govoriti.
Svojoj dobroj majci nježno se obraćaj. Često majci svojoj jutrom se navraćaj.
Mati, mati, mati ja ti ruke ljubim, nikada te neću iz srca da gubim!
Tvoje mlijeko mati ja u sebi nosim, s tobom ću se majko uvijek da ponosim!!!

MEVLUD

Učenje i priređivanje mevluda spada u našu bošnjačku tradiciju. Mevlud je arapska riječ i znači rođenje ili rođendan, znači i rođenje Poslanika Muhammeda a. s., a znači i osjećanje radosti zbog njegova rođenja koje se manifestuje zajedničkim obilježavanjem u džamijama ili privatnim kućama. Mevlud se uči za razne događaje, na primjer za odlazak na Hadž, za preseljenje u novu kuću/stan, ugovnom za neke lijepe i svježane događaje koje želimo da obavimo ili da započnemo na neki hajirli način, a i da podjelimo radost sa ostalima.

Sama riječ mevlud podsjeća nas na rođenje Muhammeda a.s, na spjev o Muhammedu a.s., ili na mevludsku svečanost.

U upotrebi je Mevlud prepjevan od Hafiza Saliha Gaševića (1850-1899.), rođenog u Nikšiću. Bio je kajmekan (gradonačelnik) u Kolašinu, tj. Šahovićima, današnjem Tomaševu. Upravo u Šahovićima je prepjevao poznati Mevlud Sulejmana Čelebije, turskog pobožnjaka i učenjaka iz XIV-XV vijeka, čiji je Mevlud našao svoje mjesto u zbirci i na originalnom turskom jeziku.

Za ovu priliku pozivaju se porodica i prijatelji koji će prisustvovati učenju Mevluda od islamski obrazovanih ličnosti (sa glasovnim pjevačkim sposobnostima jer učenje Mevluda i to traži). Uče se dijelovi Časnog Kurana i drži se ders sa temom iz života i obaveza ljudi. Na kraju se posluži šerbet, halva i ručak.

Mevludi imaju izuzetno visoku vrijednost jer samim održavanjem utiču na jačanje i održavanje vjere i ljudskih vrijednosti.

HANOVI, HAMAMI I SAHAT-KULE

Hanovi, hamami i sahat-kule pripadaju osmanskoj arhitekturi. Služili su za smještaj putnika i robe. Karavan-saraji su nudili besplatan trodnevni boravak. U Bosni su bili poznati Kolobara hana zatim Gazi Husrev-begov - Tašlihan, uz istoimeni bezistan. To su zatim bili Morića han, Skenderpašin karavan-saraj, Kemal-begov karavan-saraj, hadži Beširov, Pehlivanov i Despića han.

Morića han

Kuršumli-han u Skoplju

Suli-han u Skoplju

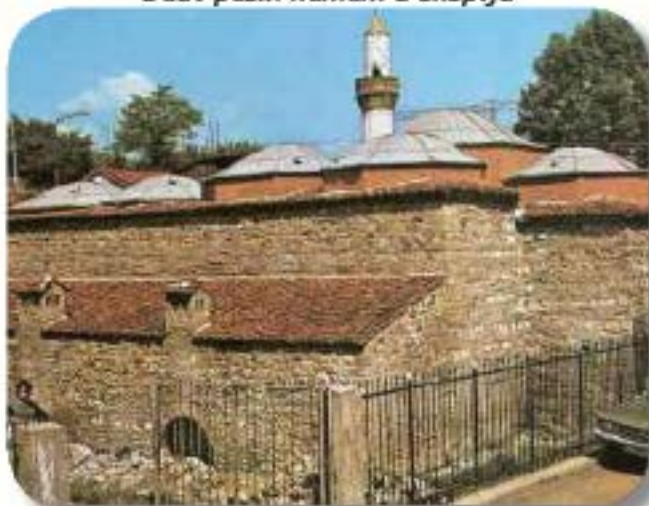
Hamam je arapska riječ i označava javno kupalište, kupatilo. U Bosni i Hercegovini, Sandžaku i prostoru Balkana hamami su podizani isključivo voljom vaki-fa, uglednih članova društva koji su za spas svoje duše podizali objekte vjerskog, prosvjetnog i humanitar-nog karaktera. Kult vode u duhovnoj tradiciji muslimana zauzima poseb-no mjesto. Bošnjaci su u prošlosti neraskidivim nitima vezani za vodu i kamen, najprije kroz poštivanje islamskih vrijednosti i kur'anskih propisa, a najposlije i konzumiranje estetskog ugođaja životnog ambijen-ta.

Isa-begov hamam u Sarajevu

Daut-pašin hamam u Skoplju

Isa-begov hamam u Novom Pazaru

Sahat-kula

Zbog potreba obavljanja pet dnevnih molitvi u Osmanskom carstvu se počinju graditi sahat-kule, na kojima se postavljaju javni satovi.

Sarajevska sahat-kula je bila jedna od najviših i najljepših u Bosni i Hercegovini. Nastala je u XVII vijeku, a poslije požara 1697. godine popravljena je 1762.

Poslije austrougarske okupacije dograđene su gornje zone objekta, a sahat su donijeli sarajevski trgovci iz Londona.

Sahat-kula u Skoplju je u kompleksu džamije Sultan Murata. Smještena je na obronku brda i posjeduje dominantnu poziciju u starom dijelu grada.

Sahat-kula u Sarajevu

Tačan datum izgradnje nije poznat, ali se pretpostavlja da je kula izgrađena između 1566. i 1573. godine kao prva sahat-kula u otomanskoj imperiji.

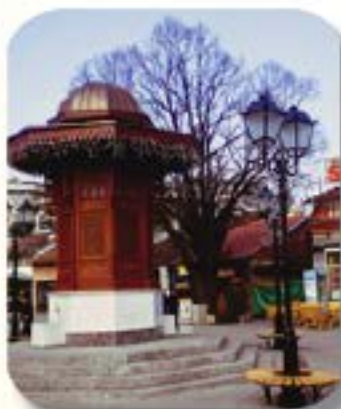
Sahat-kula u Skoplju

SEBILJI

Sebilj (turski - sebil) je arapska riječ koja znači put, ali kao termin označava dobrotvornu, vrlo staru instituciju, fontanu posebnog oblika na trgovima, na kojoj je sebiljdžija tasom zahvatao vodu iz korita i besplatno napajao žedne.

Sebilj u Bursi, Turska

Sebilj u Novom Pazaru

Sebilj je drvena fontana urađena u otman-skom stilu u centru Baščaršije u Sarajevu koju je izgradio bosanski vezir Mehmed-paša Kuka-vica 1753. g. Taj sebilj je nalazio nešto niže od današnjeg i izgorio je u požaru 1852. g., a zatim je premješten po nacrtu češkog arhitekta

Sebilj u Beogradu

Aleksandra Viteka 1891. g. Postoji replika Sarajevskog sebilja u Beogradu, Srbija, koju je grad Sarajevo poklonio 1989. g. Replika Sarajevskog sebilja postoji i u Novom Pazaru. To je poklon od glavnog grada BiH Sarajeva.

Sebilj u Sarajevu

TRADICIONALNA KUHINJA

Bosanska kuhinja, baš kao i kultura, nastaje pod jakim uticajem Istoka i Zapada. Tradicionalno kulinarstvo u Bosni i Hercegovini usko je vezano uz tursku kuhinju i tokom historije i uz kuhinju drugih naroda.

Posebnu radost i zadovoljstvo za goste su mezetluci (to je umjetnost laganog uživanja u jelu, uz razgovor i piće potraje po cijeli dan) sa suhim mesom, kobasicama, kajmakom, sirom, ukiseljenim povrćem, domaćim kruhom, pogačama i dr. namirnicama. U bosanskoj kuhinji nema zaprške, ne upotrebljavaju se jaki ljuti začini ili se upotrebljavaju u minimalnim količinama. Slatkim jelima se dodaju cimet i klinčić. Jela od mesa su od piletine, govedine ili janjetine. Za bosansku kuhinju specifično je pripremanje jela ispod sača, odnosno peke, pri čemu se pripremljene namirnice, poklopljene metalnim zvonom, spremaju u žaru. Bosanska jela su u većini slučajeva lagana, kuhaju i dinstaju se pretežno sa malo vode po pravilu pa tako imaju prirodni sok odnosno umak koji u sebi nema nimalo zaprške. Pretežni začini u bosanskoj kuhinji su: papar, crvena mljevena paprika, orijentalni začini dodaju se u minimalnim količinama. Tako je nadaleko poznat bosanski lonac, čevapi, dolme, kljukuša.

U Sandžaku je takođe zastupljena tradicionalna bošnjačka kuhinja ali posebno zanimljivo je što su se takoreći brendirali u nekoliko originalnih jela kao:

pita zeljanica, pazarske mantije, sjenički sir i ovčavina i pršuta na sandžačkom gurmanskom jelovniku.

Od slatkih jela prepoznatljiva su: baklava, tufahije, ravanije, dudovi/hrčalijske, halva, gurabije i dr.

Porodična sofa se posebno poštuje u bošnjačkoj kulturi. Osim zastupljenih strogih higijenskih navika, počinje i završava dovama za zahvalnost Bogu za imanje, zdravlje i sreću. Obavezno se završi bošnjačkom kahvom.

GUSLARSKE NARODNE PJESME

Epske pjesme pjevane uz gusle su prepoznatljive za narodnu kulturu naroda na Balkanu. Tako su ih i Bošnjaci koristili uz pjevanje narodnih pjesmama u kojima su veličali herojstvo i historijske događaje svojeg vremena.

Guslari ili narodni svirači guslama prate pjevanje junačkih narodnih pjesama. Oni su nekad bili hroničari nepisane historije svoga naroda i događaja. Posebnu vrstu guslara čine guslari-slijepci, koji su često od guslanja i živjeli.

Gusle su narodni gudački instrument raširen među narodima Balkana i uvezen iz zapadne Azije oko VIII-IX vijeka. Grade se ponajviše od jednog komada orahova, hrastova, borova ili javorova drveta. Sastoje se od donjeg izdubljenog dijela u obliku uzduž razrezane kruške i vrata koji završava glavom s izrezbarenim likom životinje i sl. Zvuk gusala je mekan i elegičan poput zvuka viole. Na guslama s jednom žicom mogu se proizvesti četiri do pet tonova.

Gusle su glavni instrument naših epova, na begovskim dvorovima i čardacima su uvijek gostovali guslari i upravo uz gusle su se izvodile bošnjačke junačke pjesme o Mustaj-begu Ličkom, Hrnjicama, Banjalučkom boju, Aliji Đerzelezu.

Najveći i najtraženiji guslar svog vremena bio je Avdo Međedović, autor historijskog epa *Ženidba Smilagić Meha*. Guslarsku vještinu učio je najprije od oca Huseina, koji je bio vrstan guslar, a kasnije i od drugih čuvenih guslara toga doba: Ćor Husa Husovića, Nezira Kaljića, Saliha Ugljanina, Murata Kurtagića, Kasuma Rebronje, Sulejmana Fortića, Alije Fjuljanina, Ašira Ćorovića i dr. Popularne su bile kao pratnja epskih pjesma o mnogim narodnim herojima kao Muja Hrnjice.

Avdo Međedović

LEKTİRİNİ KUTAK

Skender Kulenović rođen je 2. septembra 1910. godine u Bosanskom Petrovcu, umro 1978. godine. Pisao je pjesme i poeme, komedije, eseje, kritike, putopise, crtice, priče, romane.

Najpoznatija djela su mu: kraći sonetni vijenac *Ocvale primule*; poema *Stojanka majka knežopoljka*, *Ševa*, *Soneti 1*, *Soneti 2*; drame: *Djelidba*, *Večera*, *A šta sad?*, *Svjetlo na prvom spratu*; pripovijetke *Divanhana*; priče za mlade: *Gromovo đule*; roman *Ponornica*.

NA PRAVI PUT SAM TI, MAJKO, IZIŠO

Mati moja:
Stabljika krhka u saksiji.
Pod strehom pitoma kumrija.
Vijek u četiri duvara.
Čelo na zemlji pred
svojim Allahom velikim i milosnim.
Derviš s tespihom u tekiji.

U mejtefu,
u žutoj sufari i bijeloj bradi hodžinoj,
ovaj i onaj svijet ugleda:
Po kosi osjeti rosu meleća,
na uhu crni šapat šejtana,
u srcu prelest sarajâ džennetskih
i stravu vatara džehennemskih,
pred očima čengel strašnog Azraila
što dušu vadi iz žila roba božijeg.

Djevojkom,
s ledenog šumeća pod kućom vodu je grabila đugumom
i preko sokaka, zavrnutih dimija,
rumenim je listovima trepetala,
kaldrmom grbavom pod kućom
mokrim je nalunama klepetala,
od muških je očiju bježala:
čista da dođe onome koji joj je zapisan,
kadifa bijela i kap rose sabahske
na njegov dlan.

Na dan
petput je od svog Allaha iskala
taj da joj bude
mlad i pitom

ko softa,
i ko kadija
pametna.

Uz sokak ga je kroz mušebak snivala.
Srmom i jagom u čevrme slivala.
Svilom iz grla, podnoć ga zazivala:
„Kolika je duga zima bila....“

Na pjesmu: mjesečinu,
na dlanove: časke rumene Allahu otvorene,
Allah joj njezin,
na dahu svoje milosti,
spusti sa njezine zvijezde sudbine
duvak paučinast, ucvao zlatima,
bogatu udaju:
Te ićindije,
đugum i mladost iz ruke joj ispade i Šumeće ih odnese:
fijaker stade pred avlijskim vratima,
sidose jendije.
Grlo i koljena britka strepnja presječe.
Srce glomnu.
Glava prekrvi.
„Tako ti velikog straha i milosti,
on da mi bude dobar i ugasan,
ne odmići me u daleku tuđinu,
i ne prepusti me zlojedoju svekrvi!“

Premrlo krto joj tijelo
u feredžu,
u kabur tijesan, slijep, zagušljiv
štaviše.
Ko ranjeniku,
glavu joj bijelim tulbentom
zaviše.
Ko s ovim svijetom,
s rodnom se kućom i plahim Šumećem
u Šumeću suza, majci na prsima,
rastajala.
Ko mejita,
obeznanjenu je u fijaker unesoše,
i dva je ata,
ko na onaj svijet,
zanesenu ponesoše
i ko kadifu bijelu i kap rose sabahske

mom je ocu
donesoše.

Usnom i čelom,
tri nove ruke poljubi:
svekru, svekrvi, njemu.
I kako tada sakri pred njim oči,
nikad mu više u njih ne pogleda:
Nit joj bje softa, nit kadija!

Pred svitanja,
prigušiv dah i lampu,
uz mrtvi sokak
batrgav mu je korak osluškivala.
Pjanom,
kundure mu je ubljuvane odvezivala.

Stranca,
pitomošću srne zalud ga je prodobravalala.
Voskom podova i mirisom mivene puti,
svjetlinom odaja i grla,
kajmakom na kahvi,
cimetom jela i tijela,
zalud ga je, zalud dočekivala:
Sljepočnice nikad joj ne dirnu
dlanovima dragosti,
već je istrga klješćima požude.

Poslije svakog poroda,
šamijom se mrkom podnimljivala.
Zelene nokte
u tjeme joj je svekrva zarivala:
Bez njenog pitanja
ne dahnu.
U četiri tupa duvara klonulo je othukivala.
„Golemo nešto, golemo sam ti skrivila“ - Allaha je
zazivala - svakog klanjanja.

Na tespih žut: suze čehlibara,
na žute usne: zapis koji šapće,
na dlanove: žuta, Allahu otvorena sureta,
Allah joj njezin,
prstom svoje milošte,
otrese s njene zvijezde sudbine
rosu vedre rumeni,
nûr u pomrčinama:

Te noći,
ja joj se rodih: sin ko san!
Izežeh joj se iz krvi:
Bjeh joj razgaljenje u grčinama.
Odlomih joj se od srca:
Bjeh joj krna bakarna preranim sjedinama.
Bjeh joj sunce u četiri duvara.
Hašiš tupim moždinama.

Ko pjenom smijeha,
sapunicom je omivala butiće mi rumene,
ko u dušu,
u pamučne me uvijala pelene.
Dojkom ko hurmom
na usta mi je u bešici slazila.
Ko u svoj uvir,
na dojkü je uvirala u mene.

Nad dahom mi je strepila ko jasika.
Da joj ostasam - Allaha svog je molila -
ko jablan uz vodu,
i da joj ubijelim, urumenim
ko djevojka pod šamijom,
i da joj upitomim
ko softa pod ahmedijom
da joj ne budem kockar ni pijanica,
nego sve škole da joj izučim,
i da joj budem
učevan
i ljudevan
i kučevan,
i da se pročujem u sedam gradova
pa da me onda na glasu kućom oženi,
pticom iz kafeza,
koja ne zna na čem žito,
na čem vino raste,
o kojoj se prvi momci izlaguju
petu da su joj i pletenicu vidjeli,
o kojoj krmeljive ebejke šapuću
ko o sehari mirisnoj zaključanoj.
Kućom i dušom
mir i bogatstva da joj rasprostrem,
kuću i dušu
bajramskim slastima da joj zalijem,
pa kad joj se vratim iz čaršije,

podvoljak da mi udobrovolji
sofrom raspjevanom,
nevjestom sjetovanom,
a kad joj od sreće i godina
ohlade kapci očinji,
ja, vid joj očinji,
na svojim da je rukama,
sretnu i mrtvu,
u kabur meki položim
ko u dušek džennetski,
zemlji i Allahu njezinom
da je predadnem pravednu...

A trut begovski i rakija,
u ocu muška pomama
- kućni hajduci vukodlaci -
kuću i dušu joj ko vode rastakahu,
dok jedne noći dođe poplava,
odnese zemlje i kmetove,
a zadnji dukat, što joj ostade,
zadnje zrno bisera,
zadnji ćilim
pojede
rz begovski bezruki i glad bezoka:
Rodnu kuću prodasmo,
i gola čerga postasmo,
plašljiva, kirajdžijska...
Od tespiha su joj jagode drvenile.
Od aminanja joj usnice mavenile.
Ko trulež slezenu
memla joj je progrizala zelena
dva žuta obraza u četiri siva duvara.
Pijavica gladi
tjemena nam je nesvjesticom sisala.
A ona,
ko zemlja pregladnjela,
u žile sinu-jablanu svoj zadnji sok je brizgala:
Od starog zara haljine mi skrojila
da joj u školi ne krijem golih laktova,
a kad joj se vraćah s knjigama,
s glađu u mozgu,
sa zimom pod noktima,
dva mi je promrzla krompira gulila

i nekakvu mi pticu bajala
koja je pjevala kad joj je bilo najgore:
Samo da jednom kuću i srce joj napunim
i na put pravi da joj izađem...

I teći put,
Baš kad je sreću tu ko porod očekivala,
Allah joj njezin,
mrakom svojih strahova,
ko mrkom čohom oblaka,
potrpa njenu zvijezdu sudbine:
ne bjeh joj gojeni kućenik,
već čudnovat kockar i pjanica,
za srce ja je ujedoh:
Svoj život bacih na kocku
i pjanstvu slobode
svaki svoj živac,
ko žudnu usnu,
predadoh...
[...]

.....

Mehmed Meša Selimović rođen 26. aprila 1910. u Tuzli i preminuo posle duže bolesti 11. jula 1982. godine u Beogradu. Jedan je od najznačajnijih jugoslovenskih pisaca ranga evropskog klasika druge polovine XX vijeka. Njegov književni opus obuhvata pripovijetke: *Prva četa* (1950.), *Tuđa zemlja* (1957.); romane: *Tišine* (1961.), *Magla i mjesečina* (1965.), *Derviš i smrt* (1966.), *Tvrđava* (1970.), *Ostrvo* (1974.); studije i eseje: *Za i protiv Vuka* (1967.), *Eseji i ogledi* (1966.). Njegov autobiografski spis *Sjećanja* (1957.) govori o piščevom životu, književnom radu i nekim književnim i kulturnim događajima i ličnostima.

TVRĐAVA (Odlomak)

Dječije svirale

Ne umirem od želje za radom, ali kako drukčije da se živi?

Želio sam službu više nego ikad. Tijana je vezla ženske košulje, i tako nas izdržavala, a mene je bilo stid što samo ona radi.

Mahmuta su napustili trgovci, izgleda da su se Grci u čudu pitali kakvim to neobičnim jezikom govore, kad su ponosno progovorili grčki u Solunu. Mahmut im je objasnio da on zna drugi dijalekat, antiohijski, i tako se izvukao, ali je ostao bez zarade.

Tijana me uvjeravala da je posao sasvim jednostavan, da je vez umiruje, a dobro se plaća, i ne visi nam nad glavom briga o sutrašnjem ručku. I sve bi bilo u redu da ja nisam sjedio besposlen. Ovako je baš ružno, navalio sam se slaboj ženi na krsta, i ona ispašta za moju krivicu.

- Nisi ti kriv - umirivala me. - A ne radim za tuđina, već za nas.

Ili me grdila, kad bih objesio nos, pokunjen:

- Eh, bože, velike li nesreće, žena ga hrani! Hajde, molim te, ne budi smiješan. Radim li štogod ružno?

Nije mi dozvoljavala da odnosim gotove košulje mušterijama, ljutila se ako bih počistio sobu, držala me čisto i uredno, čuvajući moje muško dostojanstvo i svoj ponos trgovačke kćerke, kao da nam je to bilo najvažnije u ovoj sirotinji.

Od sestre je dobila nešto novca za svoj dio očevine, mnogo manje nego što je vrijedilo, ali mi nismo očekivali ništa, i bili smo zadovoljni, osjećajući se, za čudo, sigurnije s tom sitnom kamaricom srebra.

Kao da smo se zauvijek ogradili od nevolja.

Mahmut Neretljak je odmah namirisao taj novac, i uzbuđeno šaputao s Tijanom, izmišljajući najneobičnije načine i puteve kako da ga udvostruči, ude-setostruči, sve dok u njegovoj mašti nije izraslo pravo bogatstvo. Tijana je nepovjertljivo odmahivala glavom, ali nije prekimala to zidanje kula u vazduhu. Ja sam se samo smijao toj igri, u kojoj je Mahmut bogzna već koji put sanjao svoj neuništivi san, a ona to slušala kao lijepu bajku, ali sigurna da neće učiniti nijedan nesiguran korak, jer nije voljela kocku.

Mahmut je čak znao u što bi trebalo utrošiti zarađeno bogatstvo. Trgovac Šabanović prodaje kuću, četiri sobe, hajat, doksat, loza ispred kuće, bašta oko kuće, u bašti ružičnjak, i izvor, kao oko.

- Popričekaćemo mi za takvu kuću, pa i za manju - rekla je Tijana razumno, ali su joj oči čežljivo sjale.

Iznenada se, međutim, ukazala prilika ne baš da steknemo bogatstvo, ali da se novac bar udvostruči.

Svojim vezama, koje su uvijek zapletene, Mahmut je saznao od rođaka svoga prvog komšije, da mladi trgovac Husaga, brat kazandžije Abida, ide u Carigrad, po robu, pa je pitao i sebe i nas, kako bi bilo da mu damo novac, da Husaga i za nas kupi kakve robe. Mladić je pošten, vješt, za dvije godine stekao je lijepu radnju, i još ljepši ugled, lanjske godine je donio čitav karavan robe i već sve rasprodao. Najbolje bi bilo da nam kupi skupu tkaninu, koliko mogne, to se najviše traži, i odmah se može prodati bazrdanima. Kad mu isplatimo troškove, pa i kad damo nešto za trud, ostalo bi više nego dvostruko. Na kraju je rekao da je Husaga već pristao da nam učini tu uslugu, nema od toga ni muke ni štete.

Tako smo doznali da je s Husagom već govorio i sve dogovorio, nas je naknadno ubjeđivao. Izgledalo je čudnovato i nekako suviše nalik na Mahmuta, pa sam sad i ja sumnjičavo mahao glavom, a Tijana je otvoreno odbila, govoreći da je to prazna priča, i kome to novac pada tako s neba?

Ipak smo pristali da s mladim trgovcem razgovaramo i da mu zahvalimo na ljubaznosti, a reći ćemo da smo novac, na žalost, potrošili, nije ga ni bilo mnogo. Nismo mu to rekli. Husaga je rastjerao sve naše sumnje i strahovanja. Bio je

mlad, ali toliko ozbiljan kao da su iza njega duge godine života i iskustva, i više je ličio na učenog muderisa nego na mladog bazrdana. Rado će nam pomoći, rekao je, njegova usluga je sitna, samo da kupi i da vidi kako će se natovariti, učinio bi to i za običnu ljudsku ljubav, a drago mu je što ima i ljepši razlog, jer su Tijanin i njegov otac bili prijatelji. A čini i zbog mene, zna šta je sve bilo sa mnom, i kako sam nekriv stradao. Novac mu ne treba, ima dosta svoga, a platićemo kad donese robu. Prodaćemo lako, on će nam pomoći, jer je nezgodno da sam otkupi, bilo bi protivno svakom trgovačkom običaju, i izgledalo bi da daje milostinju. Ovako je sve čisto.

Dali smo mu novac, naravno, a on je napisao priznanicu i ovjerio je pečatnjakom. Poželjeli smo mu srećan put i rastali se kao dragi rođaci.

- Šteta što nismo imali više - uzdahnuo je Mahmut. - Mogao bi i ti poći u Carigrad.

Tijana je presjekla taj razgovor.

- U Carigrad! Da ostane dva mjeseca! A šta bih ja radila za ta dva mjeseca!

- I druge žene ostaju same - rekao sam, braneci pravo svog nestvarnog puta u Carigrad.

- Druge ostaju, ja ne bih mogla.

- Nemoj, snaho, tako, možda će jednom i poći. Zamisli, Carigrad, trgovine, karavani, veliki hanovi, svakakav svijet! Nemoj tako, grehota je.

- A nije grehota da ja ostanem sama!

Ne primjećujući njegovu uzbuđenost s kojom je zamišljao tu nedostižnu sreću, bacala je na mene ljutite poglede, kao da se spremam da već danas krenem u Carigrad.

I ja sam se durio, kao da me zaista sprečava da pođem na put, sebično mi oduzimajući slobodu odlučivanja. Zašto ne bih otišao, kao i ostali ljudi?

Mahmut je izašao, ne primjetivši kako varnice sijevaju među nama. Sigurno će se napiti, misleći o putu u bogati Carigrad.

A naša ljutnja je odmah splasnula, postala je smiješna, kao i povod. Pobune su trajale kratko, toliko kratko, da ih nije vrijedilo ni dizati. Pogotovu što sam znao, ma koliko bio ljut, da mi ništa ne može zamijeniti nju, ovakvu kakva je, uskogrudu u svojoj ljubavi, netrpeljivu prema svemu što bi joj moglo uzeti ma i djelić mene, njene svojine. I ubrzo sam se, iz traljave pobune i tobožnje želje za slobodom, vraćao u čvrstu tvrđavu njene ljubavi, kao smireni bjegunac koji nije ni odmicao daleko od kapije.

Život nam nije naklonjen, i sami stvaramo svoju malu zajednicu, svoj kosmos, u kojem namirujemo jedno drugome sve što nam nedostaje.

Alija Nametak (Mostar, 1906 - Sarajevo, 1987.)

Pripovjedač, dramatičar, folklorist. Objavio knjige *Bajram žrtava*, (1931.), *Dobri Bošnjani*, (1937.), *Ramazanske priče*, (1941.), *Za obraz*, (1942.), *Mladić u prirodi*, (1943.), *Dan i sunce*, (1944.), *Abdullahpaša u kasabi*, (1945.), *Trava zaboravka*, (1966.) i *Tuturuza i šeh Meco*, (1978.). Intenzivno se bavio skupljanjem i objavljivanjem usmene književnosti i etnografske građe.

ZA OBRAZ

U kafani Pred Imaretom ima uvijek besposlena svijeta, koji „bistri politiku“, a osobito popodne, kad se izađe iz Begove džamije i kad dječurlija protruču „izvikujući“ sutrašnje novine. Po sećijama okolo sjede postariji ljudi, piju čajeve i kahve, stavljajući kraj sebe posude, jer u ovoj kafani nema stolova, osim jednog kraj vrata, za onoga koji sjedi tu i čita novine, naglas, da bi svi čuli, a možda i razumjeli.

Za ovo društvo bi se zaista moglo reći, da je šareno, jer tu ima osim umirovljenih kadija i tramvajskih konduktera još i bivših posjednika, pokoji provincijski beg, koji je doselio u Sarajevo samo za to, da onaj njegov svijet iz njegova prijašnjeg boravišta ne gleda njegovo postepeno umiranje u neimaštini, neki pretrga, nosač, ulični pometać i slični, to jest svi različiti po zvanjima, a jednaki po željama da znaju šta ima novo, šta se događa u svijetu, da bi zaboravili jade, što se događaju kod kuće i u komšiluku. Tu je i burza, gdje se sazna, šta i gdje se može najjeftinije kupiti i da je još jeftinije ne kupiti, nego se samo raspitivati, pošto je šta, kao da čovjek ima ozbiljnu namjeru nešto nabaviti.

Čim izađu novine i prvi dječak, koji ih prodaje, naiđe ispred kafane izvikujući im ime, izađe kahvedžija i kupi jedan primjerak pa ga dadne lektoru za vratima i stavi preda nj džezvu kahve s findžanom. I tada se nastavi prebiranje naslova, pa koji se naslov svidi, onda beg, koji sjedi kod kahvedžaka rekne: „De nam to pročitaj!“ Zatim lektor sriče slog po slog, dok neko ne upita: „A što će mu to, biva, reći?“ Potom nastane raspredanje sadržaja, samih riječi i šta se iza tih riječi krije, ili, kako se učeno rekne, „između redaka“.

Ponekad u ovu kafanicu zabasa i kakav stranac, koji dođe iz koje kasabice iz pokrajine ili iz kakva zabitna sela, pa smatra, da bi se strašno ogriješio i o vjeri i o Gazi Husrevbega, ako ga ne bi pohodio i ako ne bi klanjao u njegovoj džamiji. Svakom se takvom pobožnom ili bar znatiželjnom strancu čini, da Bog ne bi primio njegove molitve, ako bi je obavio u kojoj drugoj džamiji. Tako onda, kad izađe iz džamije i obazre se po grobovima istaknutih uglednika i javnih radnika, za duše kojih se pomolio Bogu, ispane iz popločanog dvorišta, pa prijeđe dva tri koraka, sve se obazirući i gledajući u ogromnu munaru, i nađe se pred ovom kafanicom. I ne htijući ući u nju i uvjeri se, da i u njegovom selu ili kasabi ima i boljih kafana, samo valjda u njima neće čuti onakva razgovora, kakav ovdje može čuti. A kad otpusti uho njihovom razgovoru, uvidi, da i ovdje tare ljude jednaka briga kao i njega i njegove seljane, a da uživaju i da su zadovoljni sa sitnim radostima svagdašnjeg života baš kao i on.

Tako je zimus ušao u ovu kafanicu Bećir Đuliman. Visok i plećat starac ušao je nešto bojažljivo i stao za vrata, ne usuđujući se sjesti na prazno mjesto na sećiji. Pronicavim pogledom opazio je, da nije ljudima drago, što je došao, pa ih je ponešto smeteno pozdravio i prestrašenim korakom upravo se došuljao do praznog mjesta.

Na odjeći mu se vidjelo, da je imućniji seljak, sav u domaćem tkalu osim košulje od čaršijskog platna i traboloza oko fesa. Crne suknene čakšire bile su mu do koljena, gdje su se završavale obrubom od crvenog gajtana, a na nožnim listovima su mu bijeli tozluci s mjedenim kukcima i sponama. Preko bijele košulje je druga od kutnije, nekakve mrkovijaste boje sa žutim prutovima, a preko ove je ferman od crna sukna postavljen crvenom čohom. Oko vrata mu visi debeo srebren lanac, kojemu je na prsima neka mala rozeta, kroz koju su provučena oba kraja lanca, na dnu koga je sahat, golem i s više poklopaca, utisnut u džep od fermana. Na obrijanoj koščatoj glavi je fes, oko kojeg je omotan svileni traboloz, a na nogama opanci oputnjaci i bijele čarape do pola listova.

Kahvedžija mu primi pozdrav i ponudi ga da skine debelu suknenu crvenu kabanicu, jer bi mu bilo studeno, kad izađe iz kafane. Ustade Bećir i skide kabanicu, pa je objesi na klinčanicu za vrata i opet sjede na prijašnje mjesto.

- Hoćeš li kahvu ili ćeš čaj?

- Daj mi kahvu?

Počeo je polako srkati, a cijela kafana je šutjela. Niko da započne razgovor. Tek u neka doba Selim beg otpoče:

- Vala, ovih muhadžira svakud. Ne možeš se nikud maknut, a da ne nabasaš na kojeg.

- I sve sliježe u Sarajevo. Kao da nemaju gdje drugdje, nego baš u Sarajevo!

- Ljuti se jedan kriomčar, valjda jedini Sarajlija u čitavoj kafani.

- E šta ćeš, sinko, nevolja natjerala. Niko nije od obijesti napustio svoj krov, da se potuca od nemila do nedraga - prozbori Bećir.

- A možeš ti si ti muhadžir?

- Jesam, nažalost. Evo ima dva mjeseca, kako sam došao u Sarajevo.

- A jesi li bolovao pjegavac? Da nisi ušljiv?

Bećir Đuliman se kao malo zastidje i planu:

- Nisam bolovao, a nisam nikad u životu ni uši na sebi imao. Nikad nisam iz kuće u zakrpljenoj košulji, pa ni na njivu, a kamo li šta drugo. A sad ako i ima koja uš na meni to je vaša, sarajska.

- Deder ti malo spusti durbin. Nemoj ti sa mnom tako govoriti! - Ljuti se onaj kriomčar. - Nisi sa mnom zajedno kože čuvao.

- Ja sam čuvao svoje i kože i ovce i goveda, a ti ih nisi ni čuvao, jer ih nisi nikad ni imao. Sve ti je imanje bezbeli u nekoliko kremenova i cigar-papira.

- Otkud ti znaš, da ja to prodajem? Hoćeš li, evo dobrih kremenova i papira. Daću ti dva kremena i pet papira za pola kukuruze.

Neki se i nasmijaše, a razgovor živnu. Počeše govoriti u grupama po dva, po tri, o svemu i svačemu. Šaban, tramvajski kondukter, okrenu se povjerljivo Đulimanu:

- Pa gdje si bio toliko vremena, dva mjeseca, da te nigdje ne vidim? A ja svukud hodam.

- Ne pitaj me za moju muku i nevolju. Bio sam u jednoj školi, pa evo istom danas malo izaдох. Odmah sprva ošišaše me, pa mi onaj pasković u kuruntini odrezao brkove. Kaže: može biti ima ušiju u njima. A ne može biti, vallahi, niti ih je ikad u mom životu bilo u mene ni u glavi ni u prtenini ni u suknenom na meni. Otimah se, da mi ne nagrdi obraz, a uz nj prisloni i doktor, i ja ostadoh bez brkova.

- Bolje je i bez brkova nego bez glave.

- Bez glave sam mogao lahko i ostati, kao i gotovo sva mi kućna čeljad, ali bez čega može biti, ne treba ono ni raditi.

- Pa eto opet su ti lijepo podrasli.

- Jesu prilično. Za dva mjeseca. A da si ti znao moje brkove prije nego mi ih dušman ostriže, eeeh! Preboljeti ih ne mogu.

- Dobro je to, kad je živa glava ostala. Pa jesi li čitavo ovo vrijeme ležao u karanteni?

- Nisam zbog bolesti. Nego me stid bilo bez brkova izlaziti. K'o velim, može me kakav poznanik ovakva vidjeti, pa bih propao u crnu zemlju. I unuča mi je bilo nešto slabo, pa sam se najviše savija oko njega.

- Pa kako je sad?

- Fala dragom Bogu, prizdravilo je. Ko, moj brate, nema se mlijeka, pa oslabilo dijete od godinu i po na samoj kukuruzi i čorbi od repe! A ovog ti belaja nisam ni ja nikad okusio, nego evi bi mi suđeno pod starost.

- Dobra je repa - upade u razgovor kriomčar. - Da ti znaš, što može biti od nje pita, sve da prste odgrizeš. Isjecaj je sitno, pa podosta masla...

- I bukova ti lišća s maslom, pa se može. A ono, što mi dobivamo, i ne viđa masla. Pas da Bog oprosti, i smrdi. Ni na što nije naličnije nego na spirine. Ali opet, Bogu hvala, kad ima i to.

- Otkud si ti, prijatelju? - pita Bećira jedan zanatlija, kojemu ne ide posao, pa veći dio dana provodi u kafani i badava se grije.

- Od Hercegovine.

- Eto - dočeka slavodobitno Selim beg. - Ha moju dušu sam odmah pomislio, da je Hercegovac. Kad ne bi bilo vlahi, od Hercegovaca bismo ih pravili.

- Ama zar tako, pasji sine? - skoči Bećir na noge, da se bije, ali drugi dočekaše i spriječiše ga, dajući mu kradom znakove, da Selim beg nije pri svojoj pameti, da je domuz, pa može za čas nastati krvoprolie.

- Deder ti nama pričaj, kako si ti glavu spasio i je li ko tvoj poginuo od četnika?

- Da su, Bog do, oni spasili glave, a da je mene crna zemlja progutala, ali šta ćeš. Ne smije se u silu Boga govoriti.

- Kad je u vas započela ova nesreća?

- Lani. Odmah nakon Vidova-dne. U mome selu ima deset naših kuća, a preko četrdeset vlaških. Ali, eto, živilo se onako na silu komšijski. Oni nama dođi na Bajram, mi njima o Božiću, i više nikakva prijateljavanja, ko kad nam nisu nikad ni bili prijatelji. Triput su nas robili i palili, da smo se morali od temelja kućiti. Ovo ti pričam, što sam ja zapamtio, a tako je bilo, ima više od sto godina.

- Naše se selo zove Dabar, a od starina je, što se pamti, bilo samo naše. Nije bilo u njemu vlaškog uha ni hizmeta. Ama, kako su nam stariji naši kazivali, ima otada preko stotinu, dvadeset li godina, zavlada mubarečija i pomorila, što no riječ i staro i mlado. Da vam ne duljim, spalo naše selo na tri kuće. Ali da je sreće, dao bi Bog, pa bi se narodilo naroda i opet bilo kao i prije, da na Bajram nije sav svijet mogao stati u džamiju, nego ga je viša pola bila u džamijskoj avliji. Nego, po nesreći, skoro je sva zemlja bila u selu nekog bega iz Stoca, i on pozove iz Crne Gore nekakve seljake, da mu oni rade na zemlji. Naseli ih među nas, da mu ne bi ostala neko vrijeme pusta zemlja, dao Bog, pa ne bilo ni njih ni begova, jer nam je svako zlo od njih, ima dvjesto godina.

- Pazi se, šta govoriš, poturice nijedna - nahorazio se Selim beg, spreman da se bije, ali opet skočiše ljudi, koje je okupilo Bećirovo kazivanje, da ne dođe do gužve. Dok se sve stiša, započe opet Đuliman:

- Čuo moj dedo, da hoće beg da naseli vlahe među nas, pa išao u Stolac moliti ga, da se okani te ćorotinje, da neće spasti na prosjački štap, ako mu se neko vrijeme njive zaledine, a kad se narodi svijeta, otimat će se ko će zemlju obrađivati. Ali daj ti mahnitu dogovori! On učinio, što je naumio, i naselio deset kuća, ali sve nekakvih drzmana, pa se raskotiše ko živina. Bog je dao, pa smo se i mi namnožili, ali se dušmani odmetnuše od sultana na tri godine pred Švabin dolazak, a kako bijasmo malina prema njima i vlahovluk opkolio sa svih strana, morasmo bježati u Stolac. Ja sam tada bio kao ono moje unučće sada. U naramku su me nosili.

Na svoje ognjište smo se vratili, istom ka je Austrija došla, a zatekli smo samo gole začađale zidove i zemlju, koju nam nisu mogli opljačkati, osim što su tri godine rod s nje dizali.

Tako isto smo opljačkani i popaljeni odmah iza rata po prevratu. Bilo je nešto i ljudskih žrtava, ali nam je i tada sve živo opljačkano. Naši su nam vlasli kasnije kazivali, kad smo se vratili iz Stoca, da su to sve bili Crnogorci i da su, doja, i njih pljačkali i goveda im dizali, ali nije to bilo istina. Oni su goveda klali i sušili u pastrmu, a kože svojih volova smo poznavali u stolačkih trgovaca, kojima su ih naši domaći dušmani prodavali. Nego, daj ih ti kome tuži, kad je otišla pravda s Austrijom zajedno.

Za ovo minulih dvadesetak godina bili smo se dobro davranisali. Jesu bili porezi, jest bilo i drugog koječega, ali ako je njihov mladić služio godinu vojske, nisu moga silili da služi tri, a nisu mogli ni na moj dunum zemlje udariti višu izradu nego što je Jovo ja Risto plaćao. A Bog je dao, pa smo se namnožili, da nas je opet bila petkom i na Bajram puna džamija. Kad nasta ovaj rat, uđe nekakav domuzluk u njih, pa nemaju živa mira, ako ne vrijeđaju i ne izazivaju. Ne može im čovjek ništa, kad ih je onoliko. Pa s brojem bi nekako čovjek i izašao nakraj, ali šta ćeš, brate, čije carstvo onoga serbestvo. Kad je car njihove vjere, odmah je i njihovo gospodstvo u carevini.

Tako to potraja, dok i našu mlađariju ne digoše u vojsku. Što god se naše mladeži moglo puškom zametnuti, digoše u rat, a njihovih pola osta kod kuće. Za čudo to meni! Kako će to biti, da njihov vladar više vjeruje našoj mladeži, da će ga bolje čuvati, nego njihovoj. Srećom sve bi ukratko, i od naših se samo jedno

momče ne vrati kući. To mi bijaše najmlađi bratić! Ali, ko će ko Bog, kasnije saznadoh da je zarobljen u Albaniji i sprva kraja jeseni dođe iz ropstva, ali ne kući na očevinu, nego u kuruntinu, kao i ja, ko muhadžir.

Prošastog ljeta, kako vam počeh pričati, na dan dva ispred Vidova-dne, dođe mi sin Vejsil iz Stoca. Izdaleka ga poznah, i nije da ide, nego kao da je ko poda nj krila podmetnuo. Jedva čekam da saznam, šta je to bilo, pa tako leti. Dođe kući, a sav cvate od nekakve dragosti.

- Šta je, sine, hajrola! - velim mu ja.

- Dobro, babo, ako Bog da - veli mi on. - Još malo, pa će nestati i sjemena od vlaha.

- Šuti, ne govori, jadniče! - kažem ja. - Vidiš, šta ih je ovdje oko nas.

- Nisu oni oko nas, nego među nama, babo.

- Ama, pusti ti tu pamet! Njih je taman četiri puta više, pa, ne daj Bože, da im zlo na um pane. Nego kazuj, šta ima u Stocu.

- Dobro, babo! Šta je sinoć omrklo vlašskog uha u Stocu, nije ga ni pola osvanulo, a i danas ih love, pa s njima nekud, kako vele, na prisilni rad.

- Ajak, nije mi to nikako drago.

- A što? Ti ih nisi nikad mogao ni očima zgledati!

- Ne mogu ni sad. I kad bi se kojim čudom mogli oni smanjiti koliko zrnje od prosa, nasuo bi pune đepove, pa s njima zajedno s ćuprije u Bregavu, da nikad više ne izađemo. Ali ovako...

- A šta ovako? - kaže mi Vejsil.

- Množina je njih, a nas šaka. Ne daj Bože, da im na um pane, da se na nama svete! Nego, de ti meni reci ko to njih kupi.

- Ne znam, koji su. Neki Stočani kažu, da su od Bekija i Imotskog.

- A, aah! - Odhuknuh ja. - Djeco, spremajte se, da idemo odmah u Stolac.

Sve se uskomeša. Sve se čudi i u čudu pita: „Šta je? Zašto baš u Stolac?” Jedna nevjesta veli: „Nisam krave pomuzla.” Druga nevjesta zaplaka: „Nije mi se dijete iz drva vratilo”. A Vejsil okrenu poput mene: „Ama šta ti je babo, dragoga ti Boga? Šta uzalud uzbuni svu kuću? Sjedite, djeco, gdje i sjedite, i neka svak radi svoj posao”. Moja sijeda dodade: „Ko bi mogao tako brzo sakupiti sve blago i sve namiriti pa potjerati, a zar opet ostaviti dušmanima da popljačkaju, pa da se mi pod starost kućimo. Ne ostavim, vala, kućnjega praga, pa makar me na njemu sasjekli na komade.”

Nemadoh ni ja kud, nego popustih kućnoj čeljadi i ostadoh. Do pred mrak prodoh selom i pozvah naše na razgovor, a gdje god kojeg njihova sretnem, prvi mi se javlja i nekako ponizno pozdravlja. Nikako mi nije drago. Odmah vidim, da spremaju neku prevaru.

Pred večer se okupili svi odrasli naši i Vejsil im kaza, što je čuo i vidio u Stocu. Mladeži ko mladeži drago tuđe zlo, a stariji šute i misle. Svi oni jednako misle ko i ja: čim se sutra razdani, potovariti na konje sve pokretno, potjerati stoku, pa u Stolac. Ništa se nije sa životom iznijelo. Mlađi ne daju ni progovoriti. Oni bi htjeli, čim mrak na zemlju, da zađu od kuće do kuće i pakupe sve njihovo muškinje pa s njim na prisilni rad, i pri tom namiguju jedan na drugoga.

Uzalud im mi stariji govorimo: „Okanite se tog posla. Ne možete vi goloruki s njima na kraj izaći. U njih ima oružja i više nego im treba, a u nas u cijelom selu ni jedne puške, ama ni lovačke.“ „Daj ti ludu dogovori! Ne slušaju.“ Tek u neka doba puče puška uvrh sela. Svi se oni zgledaše. Eh, djeco, jesam li vam govorio! Ima u njih oružja, a šta ćemo mi? Ali, ne prepadaajte se! Svak svojoj kući, ama kradom, da se ne vidi, da smo se sastajali, pa s mrakom pod krov, a stoku i sitnu i krupnu u tor. Kad nemamo pušaka, a mi unesimo kolja i sjekire u kuću, pa da niko nije iz kuće, dok sunce ne obasja. A sutra, drugi dan druga pamet, pa ćemo vidjeti šta nam je raditi.

Razidoše se oni iz moje kuće, a ja još jednom zađoh po selu. Ne da mi mira ona puška. Ne kazujem vam, ja sam od svega vatrenog oružja imao jednu bombu. Čudna je stvar, kako sam došao do nje, ali ću vam uzgred i to spomenuti. Idem ja jednom iz Stoca, put Dabra, a jednako čujem nekakav prasak i jeku u kršu. Što dalje od Stoca, oni pucnjevi sve jači i jasniji. Kad na jednom mjestu vidim oficira i desetak vojnika za nekakvim suhozidom, pa bacaju nešto crno kolik šaka preko zida i brže-bolje se prilegute, dok ono među kamenjem, da sve okolo leti. Nešto im onaj oficir tumači, pa uzme ono i zafrljaci, a domalo pucanj ko nebesko vrijeme. Ja se još više približim, a jedan vojnik uzeo ono u ruku, pa dršće kao jasikin list. Svi mu se drugi vojnici smiju, a onaj im starješina zovnu mene: „Hoder čiča“. Dođem ja, a on mi kaže, da je ono bomba, i pokaza mi, kako se odvrne, kako se njome kucne i broji do nekoliko, a onda baci. Pita me, bili je ja smio baciti. „Bih“, velim mu ja, „samo da vidim kako ti to radiš“. Uze on jednu iz sanduka, pa mi sve lijepo pokaza i baci je. Malo postaja, pa puče ko i sami grom. Uzeh ja onda drugu, pa isto ko i on. Puče, ne treba ti pričati, a kamenje se kida i drobi, kao da je šećer. „E jesi li vidio džukelo jedna“, viče on onom vojniku „kako ovaj stari smije, a ti ne smiješ!“ Posjedim ja tu s njima neko vrijeme, bacim još nekoliko bombe, jer su ih morali sve potrošiti, kako mi reče onaj oficir, i kad su oni pošli put Stoca, i ja se spremim da ću kući. Opazim, da su zaboravili jednu bombu, pa kad oni odoše, ja je uzeh i odnesoh kući. Eto, sad je ta bomba bila jedino vatreno oružje među nama.

U selu susretnem Jovu Galanosa. Pozdravimo se, a on otpoče razgovor. Čuo je, veli, što se sa njihovima u Stocu dogodilo, ali da on zna, da u tom nedjelu nije niko naš bio. To, veli on, neko hoće da pomuti između njih i nas dobre komšijske odnose, što smo na izborima bili zajedno, ali, varaju se. Mi ćemo uvijek u slozi živjeti, a zaboravili smo već, što su nam se stari zbog neznanja klali i gložili. Na moju dušu, ljudi, učini mi se, da govori istinu, a kad još reče, ako hoćemo, da nam on pošalje svoje dijete u bešici da nam u kući noći, kao jamstvo da nam se od njih neće ništa desiti, ja mu sasvim povjerovah i zahvalih mu, pa nekako olakšan dođoh kući.

Večerali smo, šta je Bog dao a maja priredila, pa po jaciji pođosmo na počinak. Tišina je bila i vrućina, ali ja sam rekao, da se ne otvaraju prozori. Bili smo u prvom snu, kad svukud u selu zaprašti puška, kao da baciš so na vatru. Nasta pometnja, piska djece, plač starica, goveda počеше rikati, kad ih dušmani počеше driješiti iz torova, konji ržu, ovce bleje. Samo se nigdje paščad ne čuju. Sigurno

su ih, mislim ja u sebi, potrovali odmah sprva večeri, da ne odaju njihov hod.

Ja sam uzeo bombu pa se sav tresem, ali, kunem vam se Bogom velikim, nije to bio strah, nego žalost što nisu svi na okupu, pa da ih što više njome pomlavim. Jedan prasak u prozor i staklo se zdrobi u hiljadu komada. Nevjeste drže djecu u naramcima, a druga im se prihvatila za dimije. Vejsil uzeo sjekiru, a Mehmed kolac, dok mi kći Ajka, djevojka od osamnaest godina, prihvatila za saksiju, pa u nju natrpala luga s ognjišta.

Ni za kog se nisam bojao koliko za nju. Umrijeti je ništa, samo, Bože, s dinom i s imanom, kad nam vakti-sahat dođe. Ali za Ajku sam se bojao, ne daj Bože, da joj vlasi na obraz ne udare. Jer, braćo moja, nije što je moje dijete, nego što je to Bog dao, bila je zdrava i strojna, a u licu ko upis. Šta dušman zna, što je obraz, što ponos, pa će najradije udariti na obraz djevojci ili nevjesti. Sve sam iskao od Boga, ako nam se ne smiluje da se mognemo spasiti, da mi žensku čeljad uzme Sebi, da ne dadne vlasima, da se na njima svete.

Prsnuše vrata od kuće, a upade s puškom Risto Sikimić. Dočeka Mehmed da će ga kocem po glavi, ali ludo momče zamahnulo jako, a nisko šiše, pa kolac zape, a Risto iz puške pa ga sastavi sa zemljom. Vejsil odmah kleknu na koljeno, pa zamahnu sjekiricom, udari Ristu po prsima, a on se složi padnuvši po pušci. Začas nahrupiše druga dvojica s puškama, a Ajka ih sasu lugom i poteže jednom pušku iz ruku. Ali dušmanin se jak desio, pa je ne pušća, nego dohvati i nju za ruke, pa poteže, da je iz kuće izvuče.

Za čitavo ovo vrijeme djeca vrište, a vlasi jednako ulijeću u kuću, neko s puškom, neko s nožem, i kako koji ulijeće, onako mlatara i plača biva sve manje, a mrtvački hropot napunja kuću. Da se nije Vejsil otimao da ispod mrtva Riste izvuče pušku, nego da se branio samo sjekiricom, mi bismo ih nadbili, pa bismo poslije s njih mrtvih skidali puške i fišeke, ali suđeno zar tako. Na svoje oči vidjeh, kako ga Jovo Galanos ubi iz puške. Baš onaj isti Galanos, što meni pred akšam reče, da se ne trebamo bojati, da smo komšije, da nam je zajedničko i dobro i zlo. Oprostio bih mu i krv Vejsilovu, ali on se obazrije pa dohvati Ajku za ruku, a onaj drugi, ni sad ne znam ko je, vukao ju je za drugu ruku iz kuće.

Sijedoj su mi glavu raskolili upravo na kućnom pragu, taman onako, kako je pred veče rekla, a nevjeste su ubijene ležale pritisnuvši poda se sitnu djecu, iz kojih je još hropot dopirao.

I nije, braćo moja, vjerujte mi na riječ, nije to u mene bio strah, da sam se ja bojao izaći iz kuta u kući, pa golim šakama prihvatiti kojeg od mladića i pristima mu grkljan izvaditi. Jok! Nisam bio ni smeten. Sve sam ja ovo svojim očima gledao i znao, da je ovo ovakvo Božija odredba, a neko je nju zaradio, nego je mene u svemu priječilo nešto, da ludo ne istrčim, ako ikako mognem, a bio sam zadovoljan, kad sam vidio, da mi nevjeste izdahnuše, a da se vlasi na njima ne izdovoljiše.

I sad kad vidjeh, da Ajku povedoše iz kuće, osjetih da je došao moj čas. U kući više nije bio niko živ, kako mi se činilo, osim ja. Ajka je na dvorištu vriskala, da se je selom prolamalo, a tužni babo joj je bio u mislima.

Izvukoh se iz svog zaklona i povirih na dvorište. Stog sijena je gorio kao baklja. Ajku su teglili za ruke Galanos i još neki dušmanin.

- Babo moj, jadna sam ti i kukavna - derala se Ajka, da mi se srce paralo. - Zar mi baš ne možeš pomoći?

Vidio sam, da je ne mogu oteti. Da je i jedan bio, teško bi išlo, jer je bio mlad, a u mene snaga na izmaku, a dvojica i to kakvih drzmana.

- Evo me dijete moje - viknem ja i odvrnem onaj zaklopac na bombi.

- Halali babi svome!

Okrenuše se dušmani, a Galanos ispusti Ajkinu ruku, pa prihvati pušku. Kunuh ja bombom o kamen, pridržah je čas-dva u ruci i bacih među njih. Kud će sreća, pa sve troje raznese.

Sva kafana se pretvorila u uho i slušala kazivanje Bećira Dilimana, a kad je zastao, svi su s mukom odahnuli.

- Zašto, po Bogu brate, ubi svoje dijete? - pita ga kafanski susjed.

- Za obraz!

Kafanski ljudi, koje često život sili da i više puta na dan puste da im neko prljavom nogom stane na obraz, teško shvataju starog Bećira, koji s ponosom priča o smrti svog djeteta, koje je ubio svojom rukom, da se dušmani ne naslađuju ponizujući ga.

- Jah, braćo moja, sve za obraz, a obraz ni za što na svijetu.

- Pa, osta li ti iko živ?

- Mislio sam najprije da je sve izginulo. Unišao sam u kuću, da se obučem, jer sam bio u gaćama i u košulji, pa kako sam se oblačio, čujem, nešto cvili. Približim se mrtvacima, a kuća je bila puna moje mrtve djece i dušmana, kad ono najmanje Vejsilovo dijete plače, jedno, pritisla ga mrtva mati, pa sve potamnilo. Izvučem ga, a na njemu rana, ali srećom nije golema. Spremim i sebe i, kako sam umio, dijete, pa s Božijim imenom preko kućnog praga, ispod krova, koji sam čitav jedan vijek utvrđivao, a sad je eto jedna grobnica.

- Jah, za čitavu porodicu - uzdahnu Hadži Mehmed efendija.

- Aa. Nije za čitavu porodicu, ne daj Bože. A zar sam ja mrtav, ili sam živ? A šta je s onim mojim unučetom?

- Pa, zar ti misliš ikada kući?

- Ako Bog da, prvom zgodom. Čim se ovo malo smiri, a zemlja se očisti od dušmana, treba opet zapregnuti rukave, pa zemlju raditi, a kuću kućiti. Još ja nisam svoje svršio. Treba ono unučeta na noge podići, a ja se još ne odričem nade, da ću imati od srca poroda.

- Pa, čovječe, sedamdeset ti je godina.

- Jedna manje, ali to ništa ne smeta. Nije meni do mladenačke obijesti, nego do krova, jer pod onim krovom se na hiljade hiljada spomenuo Allah, pa zar da sad vlah ondje uz ono ognjište sramoti moje stare, koji su ga sve do mene znali čuvati. A džamija u selu! Bog zna, šta su pogani od nje uradili, ali ćemo je mi opet očistiti i u njoj se kupiti, da Mu šapćemo svoje molbe, da mu iskažemo svoja nadanja, da na nas obrati Svoj pogled, da opet dođemo u stanje da je napunimo od mihraba do vrata, da napunimo hajat i dvorište, pa i čitavo selo, sve, sve.

Ferhan Kočan je rođen u Godočelju, Petnjica, Crna Gora. Završio osnovnu školu u Petnjici, srednju u Prizrenu i Filozofski fakultet u Skoplju. Poznat i priznat kao prosvjetni i naučni radnik. Autor je romana *Budimo ljudi* i drugih književnih djela. Veliki je doprinos imao na uzdizanju kulturne baštine Bošnjaka u Sjevernoj Makedoniji. Umro 2015 g. u Skoplju.

MLADOŽENJA ZA KOMORU

I u mjestu u kojem nema ljudi, nastoj biti čovjek

Jesen samo što je počela, sa njom i vrijeme svadbi i spajanja mladih u nezaborav ljubavi. U Bihoru je to vrijeme zrenja šljiva, te prepune bašte odaju modrinu plavetila mora. Mlade djevojke svakog jutra sa sepetom u rukama još po rosi idu pokupiti opale šljive. Njih su najčešće stavljali u velike kace da se ukisele te od takve džibre se pekla najbolja šljivova rakija.

Bila je subota, u Beranama je tog dana pijačni dan, od pamti vijeka i svi sa prostora od Pešteri do Bloče se sjate u grad. Neko nešto da trguje, neko da prodaje, a poneko i samo da cifri i kibicuje momka ili djevojku.

Mlada i prelijepa Zejnepa je kao i svakog jutra požurila da pokupi opale šljive još po rosi, da bi posle mogla da se spremi za grad.

Adil, kršni momak sa planine je rano poranio da stigne na vrijeme u Berane ne bi li prodao malo sira i kupio osnovne životne namirnice. Dok je prolazio uskim seoskim putem bihorskog sela, njegov je pogled odjednom postao ukočen i stao je u mjestu kao da je vidio vilu il' huriju iz dženet. Zejnepa je kupila šljive i žureći da što prije završi nije ni primjetila momka koji je stajao tik iznad nje. A ona samo u jutarnjoj šorti i fistanu, titraju joj njedra kao brezovo lišće na blagom povjetarcu, snaga joj izvajna od najboljeg umjetnika, rasplesla kose sve do krsta, a preko njih padaju joj pramenovi do zemlje, Adil, jedinac majke, kršan momak, radio malo po Njemačkoj, tek toliko da zaradi para za svadbu, upoznao nešto od evropskih manira pa želeći da ih nametne nekada djeluje i malograđanski za staru sredinu. Nije izdržao, a i dobar je to adet da se pozdravi sa djevojkom iako je ne poznaje.

- Jesi li se umorila djevojko?

Zejnepa za trenutak zabezeknuta jer ga nije do tada ni vidjela, a ni od ranije poznavala ipak ogovori:

- Nijesam vala, a jesi li se ti umorio?

- Boga mi ima svega, jer sam poranio da bi stigo na vrijeme do Berana, a kako se zoveš, ako nije tajna?

- Vala nije tajna, imena se za to daju da ih drugi čuju i upoznaju, zovem se Zejnema, ali šta bi tebe interesovalo moje ime - dobaci i produži da kupi šljive.

- De, de, mnogo žuriš, da ti nije ugovoreno, nemaš vremena ni da se pitaš sa namjericima koji ti prolaze pored kuće.

- Nije mi ugovoreno ali ja se spremam da idem za Berane pa žurim da kupim šljive, a i šta bi ja imala razgovarati toliko sa nepoznatim?

Kad Adil ču da će i ona za Berane kao da mu bi lakše, jer će je tamo sigurno sresti i na miru bliže upoznati, iako ga njen izgled od prvog momenta prosto opčinio.

- Dobro da te ne zadržavam, Allahimanet pa ćemo se vidjeti u čaršiji, reče to i povuče konja za povodnik i uputi se niz put.

- Allahimanet odgovori Zejnepa, i tek sada, dok je on prolazio pored nje, bolje ga pogleda zagolicana njegovim riječima da će se sresti u čaršiji.

Tako uspostavljen prvi kontakt bio je dovoljan da jedno drugog potraže u Beranama i produže započeti razgovor. Nije im trebalo dugo da se ubjeđuju i posle upoznavanja ko su čiji su, ona mu odgovori.

- Ti znaš naše adete, ja bez babove volje ne bih ništa uradila, a ti si vidio gdje mi je kuća, pa bujrum isprati prosce i ako me babo dadne bude munasip, ja ću bit tvoja.

Tako je i bilo, Adil je ubrzo pratio prosce i sve se završilo upravo onako kako su se i dogovorili. Ubrzo je i svadba dogovorena.

Jednog lijepog jesenjeg dana sa planine se sjatila sila od svatova, njig na broj preko pedesetak sa pjesmom i horatom su se približavali Bihoru gdje je isto tako velika grupa sretioća željno očekivala svatove da ih prijateljski i kako dolikuje dočekaju. Kako su svatovi pristizali tako se formirao i špalir od sretioća koji su im nazvali dobrodošlicu i svakog od njih upućivali na mjesto gdje trebalo da sednu. Prostor je to bio ispred kuće pod orahom koji je svojom debelom hladovinom štitio svatove od vrućine i svi su jedva čekali da zauzmu mjesto ispod oraha i da se ohlade hladnim šerbetom koji su služile prelijepe djevojke uz pratnju mladih momaka koji su im pomagali pri sakupljanju čaša i fildžana. Svatovi su se redom rukovali sa sretiocima od svatskog starešine, bajraktara, djeverova i redom ostalih sve do kraja kada se iznenada pojavio mladoženja kao svat. Bilo je to ne malo iznenađenje kada su sretiocci prepoznali zeta jer to kod njih nije bio običaj da zet dođe u svatove. Počele su najrazličitije dosjetke i šale na njegov račun ali se sve na tome tada završilo, osim što su pojedinci u sebe pomislili da ga treba ustimati da zapamti kada je došao u svatove za svoju djevojku. Kada su se svatovi odmorili i popili šerbet i kahvu domaćini su im ponudili rakiju i ubrzo je pred svakim bila čašica, a ti je stiglo i bogato meze nekoliko pečenih jagnjadi i počelo je nazdravljanje za srećno prijateljstvo i uspešan brak mladencima. Pošto je zet pri kraju bio najviše izložen brigom domaćih momaka koji su služili i kako bi koji prošao tako bi zavikao: - Hajde zete živeli, on izgubljen, a i očigledno nedovoljno vičan alkoholu nikoga ranije nije odbijao već bi svakog da udovolji i sa svakim da popije. Vrijeme je prolazilo veselje postajalo sve žešće no i dejstvo alkohola sve jače počeli su i ruke ukrstati i piti u kap, kako je to zetu sve bilo novina on je izgleda mislio da se sve to tako i mora te nikoga nije odbijao dok alkohol nije učinio svoje.

Kako se atmosfera više usijavala postajalo je sve jasnije da svatove uveliko zahvata alkohol i da sve teže se kontrolišu mnogi od njih su počeli zaboravljati za što su došli. Vidjevši šta će biti domaćin kuće požele da to zaustavi i što prije isprati svatove, zato od svatskog starešine potraži da isprati devjerove da završe prstenovanje mlade i da svatovi polako mogu polaziti. Dok su devjerovi obavljali svoj zadatak i pažnja svih bila je prema njima usmerena zet koji je već bio totalno pijan teturajući se ustade sa stola i uputi se u baštu gdje se nalazio nužnik, te mu niko ne obrati posebnu pažnju, ali on stiže samo do prve šljive baš one pod

koju je prvi put zagledao Zejnepu i kada ga je opčinila svojim izgledom. Tu pade i ko zaklan zaspao.

Svatovi se posle izlaska djeverova počeli ustajati i oprašati se od domaćina i polako sokakom se vraćati nazad. Slika je sada bila sasvim drugačija od one kada su se stizali jer nije bilo reda, išlo se po grupama, prvi su bili oni koji su bili trijezni i koji uopšte nisu konzumirali alkohol, zatim oni koji su to radili u manjoj mjeri, i na kraju najpijaniji. Svako je pjevao svoju pjesmu i pričao svoju priču. Svi su otišli i niko nije ni primjetio da mladoženje nema sve dok se ne sjeti neko od domaćina. Šta bi sa zetom ja ga i ne vidjeh da se pozdravim sa njim. Pa bogomi ni ja odgovori drugi sve dok se svi ne saglasiše da ga niko nije vidio i da on ustvari nije ni otišao.

Dadoše se u potragu, sve dok ga jedan od njih ne pronađe ispod šljive, te zavika, ljudi, evo ga on spava. Kako posljednji svatovi tek što bijahu zamakli sokakom jedan od njih mlađih potrča za njima te vrati dvojicu od njih da preuzmu zeta. Adil se teško budio i kako nije bio sposoban da se sam drži na konju nekoliko momaka ga popenju na konja i uvežu ga konopcem preko sedla, kao vreću i tako ga predaju svatovima kao komoru, te je ostala priča, ispratila zeta na komori.

Šefkija Borančić je rođen 1946. g. u Sipanju, Bijelo Polje (Akovo) u Sandžaku. Na putu mnogih bošnjačkih porodica muhadžera, i njegova porodica je ostala da živi u Sjevernoj Makedoniji. Završio je u Skoplju studije biologije. Piše poeziju i prozu. Objavio je: *Sandžački lavirnt*, roman *Eminin san*, *Muhadžir*, *Ahmed*, *Tvrđi od kamena* i dr.

MUHADŽERI (odlomak)

Jutro kao kristal čisto polahko otkriva bisere mora. S gustim mrakom odoše oblaci. Poslije prohladne kiše čist zrak, lahak, a ni propuh nije dosadan. Čak i sunce se pojavi iznad pučine mora. Čini se svakog trenutka zaronit će u dubine modre boje nepregledne vode. Zraci kao jagnjad u proljeću na Pešteri igraju lijepu igru s talasima mora. Tanka sjenka razigranih jata galebova prekriva horizontu kojem svakakav pogled izgubi na mjeri.

Hasan i Hana na kući preklanjaše sabah namaz. Jedno uz drugo sjedoše na sećiji. Čekaju hadžiju da se vrati iz džamije pa da ispiju sabahli kahvu. Već je stigao, stao pored njih i malo ukorio:

- Vi ne dođoste u džamiju.
- Okasnili smo.
- Imaše.
- Turska je ovo.
- Hano jeste.
- Velika zemlja.

Hasan samo što podiže fildžan sa tablje ču zvonce. Pogleda u ženu. Promijeni se kao da se nešto značajno uvuklo u zvuk. Nekakav unutrašnji može podnijeti naboje ga priprema za najveći gubitak što ga čovjek može podnijeti. Drhtavim glasom reče Hani:

- Neko stoji pred vratima. Vidi ko je.
- Lutvija je u prizemlju.
- Hano nije. Otišao je sa snahom u čaršiju.
- A Erdan!?
- I on je sa njima.
- Dobro, odoh da vidim ko je to.
- Idi Hano. Ja i Mehmed nemamo kad.
- Nemate! Hadžija kazuje ti slušaš, poslije ćeš ti kazivati, a on će slušati..
- Idi da ne čeka pred vratima namjernik.

Ustade sa sećije. Brzinom nazu nanule. Pohita hodnikom prema stepenicama. Čim otvori spoljna vrata ugleda poštara. Zbuni se znatiželjna da sazna šta nosi u velikoj torbi. Njegovi drugi crni brkovi, krupne crne oči i izuzetno snažno široko čelo nisu odavali šta se dešava u duši.

I on gleda u Hanu. Tišina sve više uvećava slutnju, strah od slijedećeg trenutka, jer se ne zna šta će obznaniti. Vrpoji se. Gleda čas u zemlju, čas u Hanu. Na kraju progovori:

- Selam alejkum!
- Alejkum selam! Hoşgeldum! Šta ima?
- Nano vojna depeša.
- Depeša!?
- Sin vam je na Kipru preselio na ahiret.
- Šta kažete!?
- Svi smo mi Allahovi. Allahu se vraćamo.
- Bože! Ostadoh bez sina.
- Nano istina je neumoljiva.
- Surova. Oh jadna ja!
- Halali. Moram i druge obavjestiti. Rat je krvav.
- Krvav i..

To izgovori sa pola duše. Sniza se s nogu. U prsima nesta zraka. Glava klonu na šari ćilima. Iz ruku ispade derpeša. Prepuče joj srce. Mejitsko čehre zamijeni rumenilo na obrazima. Ispružena, sa suzom na obrazu preseli na ahiret. Ubi je prevelika tuga.

Duša napušta novi vilajet. Osta blagi izraz šehidskog lica i nur što najavljuje razlaz sa ovim svijetom. Majka se pridruži sinovima. Hasan čeka. Ne može da se smiri na jedno mjesto. Na kraju izgubi strpljenje. Okrenu se prema hadžiji, uzdahnu. Uzbuden šapnu mu:

- Hana očami.
- Ima nešto. Dugo se zadržala.
- Odoh da provjerim.
- Vрати se brzo. Na um mi dođe lijepa priča.

- Ne brini.

Otvori vrata sobe s ledom na srcu. Korača polahko s stepenice na stepenicu. Noge ga bole. Kad siđe u prizemlje ugleda ispruženu Hanu. Zbog straha za nju zaboravi ostale probleme. Utrča u hamam. Natoči ibrik vode. Zalijeva je i umiva. Mjeri joj puls. Sve se u njoj umirilo, čak i boja lica je drugačija. Žutilo ispunilo pore na jagodicama. Onako zbunjen, prestrašen, nagnut nad njenim tijelom vi-knu ni sam ne zna zbog čega. Valjda da s riječima priguši bol:

- Hano! Šta ti bi? Ne odlazi. Pričekaj sina da vidiš. Samo što nije stigao. Možda je pred vratima? Čeka da mu otvoriš. Uzalud se trudi da je dozove. Uvjeri se da je mrtva. Slomljen tugom na šarenom ćilimu ugleda vojnu depešu. Sjeti se priča o najgorjelim pismima.

Ovori kofertu. Pročita onih nekoliko teških nezaboravnih rečenica: „Kape-tan Hivzo Đulić je preselio na ahiret na Beš Parmak planini.“

Zaplakala cijelim tijelom. U zjenicama se ugnijezdi mrak, a u mraku svijetlo nalik Hivzovom osmijehu. Taj lijepi bijesak progovori:

- Babo moj. Nisam te obrukao. Poginuo sam s imenom i prezimenom koje si mi izabrao prema Božjem određenju, a bihorski imam Ezanom obznanio. Ustani, okuraži sebe jer si potreban porodici. Još tvoje vrijeme na zemlji nije isteklo. Osvjesti se. Plaćući gleda kako nur uvire dok se u zjenicama vraća dnevna vidje-lina. Suze se slijevaju niz obraze, teku kao rijeka. Hadžija ga drži za ruku, uči dove, a on odsutno kazuje: - Hano moja, evo one tvoje: „Vodi djecu sa Sandžaka. Spasi ih od prisile i zla“.

Insan daleko od korijena i kamena nije insan. Bože! Danas izgubih sve. Uza-lud mi ostavi srce i dušu, prazne stunbure u kojima nema radosti ni nade. Vрати me bar u domovinu. Ne priznajem muhadžirluk kao određenje.

Elhamdulillah!

• • • • •

Lav Nikolajevič Tolstoj (1828-1910.), ruski književnik i mislilac te jedan od naj-većih svjetskih novelist. Poznat po slavnim romanima *Ana Karenjina*, *Rat i mir*, *Hadži Murat* i dr.

HADŽI MURAT (odlomak)

Vraćao sam se kući preko njiva. Bilo je to usred leta. Livade su bile poko-šene, a žetva raži tek što nije počela.

Divan je izbor cveća u ovo doba godine: crvena, bela, ružičasta, mirišlja-va, maljava detelina; drske ivančice, bele kao mleko, s jasnožutim prašnicima; titrice sa svojim prijatno oštrim mirisom; žuta repica sa svojim medenim miri-som; visoki ljubičasti i beli zvončići nalik na lale; puzave graorice; žute, crvene,

ružičaste, ljubičaste, uredne skabioze; bokvica, s jedva приметnim ružičastim maljama i slabim prijatnim mirisom; razlićak, jasnoplav na suncu i u mladosti, a plavićastocrvenkast uveće i pod starost, i nežni poponac bademova mirisa, sa cvećićima koji tako brzo venu.

Nabrao sam veliku kitu raznog cveća i pošao kući, kada sam u jarku primećio divnu, crvenu, potpuno rascvetanu bôcu one vrste koju nazivaju „tatarinom“ i koju kosači obazrivo obilaze, a kada je nehotice pokose, izbacuju je iz sena da ne bi o nju boli ruke. Pade mi na um da otkinem tu bocu i da je metnem u sredinu kite. Sišao sam u jarak i počeo kidati cveć, oteravši maljavog bumbara koji se upio u sredinu cveća i tu slatko i leno zaspao. Ali je to išlo teško: ne samo da je stabljika bóla sa svih strana, čak i kroz maramicu kojom sam obavio ruku, nego je bila tako neobićno jaka da sam se oko nje mućio ćitavih pet minuta, kidajući vlakno po vlakno. Kada sam najzad otkinuo cveć, stabljika je već sva bila iskidana, pa i cveć nije više bio tako svež i lep. Osim toga, svojom grubošću i neprikladnošću nije pristajao uz nežne cvećove u kiti. Bilo mi je žao što sam uzalud unišćio cveć, koji je bio lep na svome mestu, i bacio sam ga. „Ali kolika je tu energija i životna snaga - pomislio sam sećajući se napora s kojim sam uzabrao cveć. - Kako se junaćki branio i kako je skupo prodao svoj život!“ Put ka kući vodio je preko tek uzoranih njiva crnice. Išao sam kosom po prašljivom putu zemlje crnice. Poorane njive bile su spahijske, vrlo velike, tako da se sa obeju strana i napred uz brdo nije videlo ništa osim crne, ravno izbrazdane, još nepovlaćene sveže oranice. Oranica je bila lepa, i nigde se na njivi nije videla nijedna biljka, nijedna travka, sve je bilo crno. „Kako je ćovek razorno i okrutno biće, koliko je raznovrsnih ćivih stvorenja, biljaka, unišćio da bi održao svoj život“, mislio sam ja, nehotice traćeći nešto ćivo na toj mrtvoj crnoj njivi. Preda mnom, desno od puta, nazirao se nekakav žbun. Kad sam se približio, prepoznao sam žbun onakvog istog „tatarina“ ćiji sam cveć uzalud otkinuo i bacio.

Žbun „tatarina“ imao je tri izdanka. Jedan je bio otkinut, a ostatak granćice šćrćao je kao odsećena ruka. Druga dva izdanka imala su po jedan cveć. Ovi su cvećovi bili nekada crveni, a sad su bili crni. Jedna stabljika bila je slomljena i svojom polovinom sa prljavim cvećtom pri kraju visila naniže; druga polovina, iako umrljana crnim blatom, još je šćrćala uvis. Videlo se da je preko celog žbuna prešao toćak, ali se žbun posle podigao i zato je bio iskrivljen, no ipak je stajao. Kao da su mu istrgnuli jedan deo tela, izbacili drob, otkinuli ruku, isterali oko, ali on i dalje stoji i ne predaje se ćoveku koji je unišćio svu njegovu braću unaokolo. „Kakva energija, pomislio sam, sve je pobedio ćovek, milion trava unišćio, a ovaj se još ne predaje“.

I setio sam se jednog davnašnjeg kavkaskog događaja, ćiji sam jedan deo video, drugi ćuo od oćevidaca, treći zamislio. Evo tog događaja onako kako se on formirao u mom sećanju i mašti.

Bilo je to krajem 1851. godine.

Jednog hladnog novembarskog večera ujahao je Hadži Murat u nemirno ćećensko selo Mahket, udaljeno dvadeset vrsta od ruskih oblasti, nad kojim se vio mirišćlavi dim osušenog stoćnog đubreta.

Tek se utišalo napregnuto pevanje mujezina i u čistom brdskom vazduhu, ispunjenom mirisom sagorelog stočnog đubreta, čuli su se razgovetno, - kroz mukanje krava i blejanje ovaca koje se razlegalo iz teskobnih kućica prilepljenih kao saće jedna uz drugu - zvuci prepirke grlatih muških glasova, ženski i dečji glasovi niže česme.

Ovaj Hadži Murat, čuveni po svojim podvizima Šamilov naib, nikad nije putovao drukčije nego sa svojom zastavicom i u pratnji desetak murida, koji su oko njega poigrali na konjima. Sada je, umotan u kapuljaču i kabanicu ispod koje je štrčala puška, jahao s jednim muridom, starajući se da ga što manje primete, zagledajući svojim brzim crnim očima u lica prolaznika.

Kad je ujahao u sredinu sela, Hadži Murat nije pošao ulicom koja vodi prema trgu, već je skrenuo ulevo, u tesno sokače. Došavši do druge kućice u sokačiću, prislonjene uz breg, on je zastao obazirući se. Pod strehom, ispred kuće, nije bilo nikoga, a na krovu, iza skoro premazanog dimnjaka od gline, ležao je čovek pokriven kožuhom. Hadži Murat je dodirnuo držaljem korbača čoveka koji je ležao na krovu i cmoknuo jezikom. Ispod kožuha diže se starac u noćnoj kapi i umašćenoj staroj dolami. Starčeve oči bez trepavica bile su crvene i vlažne i, da bi ih odlepio, on je treptao. Hadži Murat izgovori uobičajeno: „Selam alejkum“, i otkri lice.

- Alejkum selam - reče starac osmehujući se bezubim ustima kad poznađe Hadži Murata, i, ustavši na mršave noge, počeo njima tražiti nanule, koje su stajale pored dimnjaka. Kad se obuo, navukao je bez žurbe naborani kožuh i spustio se natraške niz lestvice prislonjene uz krov. I dok se oblačio i kad je silazio, starac je klimao glavom na tankom, izboranom i opaljenom vratu, i neprestano šuškao bezubim ustima. Kad je sišao na zemlju, on je gostoljubivo prihvatio uzde Hadži Muratova konja i desnu uzengiju. Ali okretni i snažni Hadži Muratov murid skočio je brzo sa svoga konja, sklonio starca u stranu i zamenio ga.

Hadži Murat je sišao s konja i ušao pod strehu, lako hramljući. Kroz vrata mu je brzo izišao u susret dečak od petnaestak godina i, začuđen, počeo je svojim sjajnim očima, crnim kao zrele kupine, gledati u putnike.

- Trči u džamiju, zovi oca - naredio mu je starac i, pošavši pred Hadži Muratom, otvorio mu je laka vrata koja su škripnula. U trenutku kad je Hadži Murat ulazio, izide pred unutrašnja vrata sredovečna, tanka, mršava žena u crvenom kaputu preko žute košulje i u plavim šaljvarama, noseći jastuke.

- Neka tvoj dolazak donese sreću - reče ona i, sagnuvši se do zemlje, počela je razmeštati jastuke duž prednjeg zida da gost sedne.

- Nek ti sinovi budu živi i zdravi - odgovorio je Hadži Murat skidajući sa sebe dolamu, pušku i sablju i predajući ih starcu.

Starac je pažljivo okačio pušku i sablju o klin, uz domaćinovo oružje, između dve velike tepsije, koje su se sijale na glatko olepljenom i čisto okrečenom zidu.

Namestivši pištolj na leđima, Hadži Murat je prišao razmeštenim jastucima i, prebacivši skute, seo. Starac je seo preko puta njega na svoje gole pete, sklopio oči i digao ruke sa dlanovima okrenutim uvis. Hadži Murat je učinio isto tako. Zatim su se obojica, očitavši molitvu, pogladili po licu i sklopili ih na kraju brade.

- Ne habar? (Šta ima novo?) - upitao je Hadži Murat starca.

- Habar jok (nema ništa) - odgovorio je stari, gledajući svojim crvenim, beživotnim očima Hadži Murata, ne u lice nego u grudi. - Ja živim na pčelinjaku, došao sam sada samo da obidem sina. On zna.

Hadži Murat je razumeo da starac neće da govori ono što zna i što je Hadži Muratu bilo potrebno da sazna, pa je lako klimnuo glavom ne raspitujući se više.

- Nema nikakvih dobrih novosti - počeo je starac. - Ima samo ta novost da se zečevi neprestano dogovaraju kako bi oterali orlove. A orlovi ih neprestano rastržu, čas jednog, čas drugog. Prošle nedelje su ruski psi zapalili seno kod Mičickih, prokleti bili - zašišao je starac zlobno. Ušao je Hadži Muratov murid i, stupajući nečujno krupnim koracima svojih jakih nogu po zemljanom podu, skinuo je, kao i Hadži Murat, dolamu, pušku i sablju i okačio ih sam o one iste klinove o kojima je visilo Hadži Muratovo oružje.

- Ko je ovaj? - upita starac Hadži Murata pokazujući na pridošlicu.

- Moj murid. Ime mu je Eldar - reče Hadži Murat.

- Dobro - reče starac i pokaza Eldaru mesto na čojanoj prostirci, uz Hadži Murata.

Eldar je seo, prekrstio noge i, čuteći, upro svoje lepe ovnovske oči u lice starca koji se raspričao. Starac je pripovedao kako su njihovi junaci prošle nedelje uhvatili dva vojnika, jednog ubili, a drugog poslali Šamilu u Veden. Hadži Murat je rasejano slušao pogledajući na vrata i osluškujući spoljašnje zvuke. Ispod strehe, pred kućicom, začuli su se koraci, vrata su škripnula i ušao je domaćin.

Domaćin kućice, Sado, bio je čovek četrdesetih godina, male bradice, duga nosa i onako isto crnih, mada ne tako sjajnih očiju kao u petnaestogodišnjeg dečaka, njegovog sina, koji je išao po njega i zajedno s ocem ušao u kuću i seo kraj vrata. Pošto je kod vrata skinuo nanule, domaćin je zabacio staru izlisanu šubaru na potiljak davno neobrijane glave, obrasle u crnu kosu, i odmah čučnuo prema Hadži Muratu.

Isto tako kao i starac, on je zatvorio oči, podigao ruke sa dlanovima uvis, očitao molitvu, otro lice rukama i tek tada počeo govoriti. Ispričao je kako je Šamil naredio da se Hadži Murat uhvati živ ili mrtav, da su tek juče otišli Šamilovi izaslanici i da se narod boji da ne posluša Šamila, te valja biti na oprezu.

- U mojoj kući - reče Sado - mome kunaku, dok je mene živog, neće niko ništa učiniti. Ali kako ćemo napolju? Treba razmisliti.

Hadži Murat je slušao pažljivo i odobravao klimanjem glave. Kada je Sado završio, on reče:

- Dobro. Sada treba poslati Rusima glasnika s pismom. Ići će moj murid, ali mu treba vodič. - Poslaću brata Batu - reče Sado. - Zovi Batu - okrenuo se prema sinu.

Dečak kao da je na federima, skočio je na lagane noge i brzo, razmahujući rukama, izišao iz kuće. Posle desetak minuta vratio se sa pocrnelim od sunca, žilavim Čečencem kratkih nogu, u žutom, rasparanom čerkeskom kaputu, sa po-

deranim, dronjavim rukavima i sa smaknutim crnim tozlucima. Hadži Murat se pozdravio s njim i rekao odmah, ne trošeći reči uzalud:

- Možeš li moga murida dovesti u vezu s Rusima?

- Mogu - odgovorio je Bata veselo. - Ja sve mogu. Nijedan Čečenac ne bi umeo bolje od mene. Neki bi i pošao i sve obećao, ali ne bi ništa učinio. A ja mogu.

- Dobro - reče Hadži Murat. - Za svoj trud dobićeš tri - reče on dižući uvis tri prsta.

Bata je klimnuo glavom u znak da je razumeo, ali je dodao da mu nije stalo do novca, nego mu čini čast da Hadži Muratu učini uslugu. Svi gorštaci znaju Hadži Murata, znaju kako je on pobeđivao ruske svinje...

- Dobro - reče Hadži Murat. - Konopac je dobar kad je dug, a govor kad je kratak.

- Čutaću - reče Bata.

- Tamo gde Argun skreće, prema strmeni, na poljanici u šumi, stoje dva plasta. Znaš?

- Znam.

- Tamo me čekaju moja tri konjanika - reče Hadži Murat.

A ja - reče Bata, klimnuvši glavom.

- Potražićeš Han-Mahomu. Han-Mahoma zna šta treba raditi i šta govoriti. Njega treba odvesti ruskom komandantu, Voroncovu, knezu. Možeš li?

- Odvešću ga.

- Odvesti i natrag dovesti. Možeš li?

- Mogu.

- Kad ga odvedeš, vratićeš se u šumu. I ja ću biti tamo.

- Učiniću sve - reče Bata, ustade i, primevši ruke grudima, iziđe napolje.

- Treba poslati čoveka i u Gehe - reče Hadži Murat domaćinu kad Bata iziđe.

- U Gesima treba... - počeo je on uhvativši se za redenik čerkeske dolame, ali je odmah spustio ruku i učutao opazivši dve žene koje su ulazile u kuću.

Jedna je bila Sadova žena, ona ista sredovečna, mršava žena koja je razmestila jastuke. Druga je bila sasvim mlada devojkica, u crvenim šalvarama i zelenom kaputu, sa čitavom zavesom od srebrnog novca, koja joj je pokrivala cele grudi. Na kraju njenog kratkog, ali debelog, oštrog crnog kurjuka, koji joj je padao između ramena niz mršava leđa, bila je obešena srebrna rublja; iste onakve oči crne kao kupina, kao i u oca i brata, sijale su veselo na mladom licu koje se trudilo da izgleda strogo. Ona nije gledala u goste, ali se videlo da oseća njihovo prisustvo.

Sadova žena je unela nizak, okrugao stočić, na kome je bilo čaja, tatlija, mekika na maslu, sira, simita i meda. Devojkica je nosila legen, ibrik i ubrus. I Sado i Hadži Murat čitali su sve vreme dok su žene, krećući se tiho u crvenim, mekanim jemenima, stavljale pred goste ono što su donele. Uperivši svoje ovnovske oči u prekrštene noge, Eldar je bio nepomičan kao statua za sve vreme dok su žene bile u kući. Tek kad su one izišle i kad su se iza vrata potpuno izgubili njihovi

nečujni koraci, Eldar je odahnuo, a Hadži Murat je izvukao iz redenika jedan na-
boj, izvadio kuršum, a ispod njega ceduljicu, savijenu u trubicu.

- Predaćeš sinu - reče on pokazujući ceduljicu.

- A odgovor? - upita Sado.

- Tebi, a ti ćeš ga dostaviti meni.

- Učiniću tako - reče Sado i premesti ceduljicu u redenik svoje čerkeske
dolame. Posle toga je uzeo ibrik i primakao legen Hadži Muratu. Hadži Murat
je zasukao rukave svog kaputa na mišićavim, više članaka belim rukama, i pod-
metnuo ih pod mlaz hladne, bistre vode, koju je Sado izlivao iz ibrika. Pošto je
ubrisao ruke čistim, grubim ubrusom, Hadži Murat se primakao jelu. To je učinio
i Eldar. Dok su gosti jeli, Sado je sedeo prema njima i nekoliko puta zahvaljivao
na poseti. Dečak, koji je sedeo kod vrata, nije skidao s Hadži Murata svoje sjajne
crne oči i osmehivao se kao da bi svojim osmehom hteo da potvrdi očeve reči.

Iako nije ništa jeo skoro dva dana, Hadži Murat je uzeo samo malo hleba,
sira i, izvadivši nožić ispod jatagana, zahvatio njime meda i namazao ga na hleb.

- Med nam je dobar. Ove godine je med bolji nego ikad dosad; i mnogo ga
ima i dobar je - reče starac, očito zadovoljan što Hadži Murat jede njegov med.

- Hvala - reče Hadži Murat i odmače se od jela. Eldar je hteo još da jede,
ali se i on, kao i njegov starešina, odmače od stola i pruži Hadži Muratu legen i
ibrik.

Sado je znao da primajući Hadži Murata stavlja svoj život na kocku, jer je
posle Šamilove zavade sa Hadži Muratom objavljeno svima stanovnicima Čečne,
pod pretnjom smrtne kazne, da ne primaju Hadži Murata. On je znao da stanov-
nici njegovog sela svakog časa mogu doznati da je Hadži Murat u njegovom domu
i mogu zatražiti da im ga izda. Ali Sado to ne samo da nije zbunjivalo već ga je i
radovalo. Sado je smatrao za dužnost da brani gosta, ma i po cenu svog života,
bio je radostan i ponositi što postupa onako kako mu dužnost nalaže.

- Dok si u mojoj kući, i dok mi je glava na ramenima, niko ti ništa neće
učiniti - ponovio je on Hadži Muratu.

Hadži Murat je pogledao u njegove sjajne oči i, razumevši da je govorio
istinu, rekao je nekako svečano:

- Živ i radostan bio.

Sado je ćutke pritisnuo ruke na grudi, u znak zahvalnosti za lepu reč.

(prijevod je na srpskom jeziku)

Edgar Alan Po (1809-1849.), američki književnik, pjesnik, urednik literarnih magazina i jedan od najznačajnijih predstavnika američkog romantizma. Edgar Alan Po, za života gotovo nepoznat, postao je jedan od najuticajnijih američkih pjesnika kada su vrijednost njegovog djela otkrili francuski pjesnici Bodler, Mallarmé i Valéry. Njegove kratke pripovijetke smatraju se pretečom detektivskog romana.

PRIPOVETKE (odlomak)

Čudnim sticajem okolnosti, mladi baron je još za vreme bolesti svog oca nasledio ogromne posede. Malo je bilo mađarskih plemića kojima je bila podarena takva raskoš. Njegovi zamkovi behu bezbrojni - a po sjaju, lepoti i veličini isticao se „zamak Mecengerštajn“. Granična linija njegovih poseda nikad nije bila jasno određena - ali je njegov glavni park zahvatao krug od pedeset milja.

Pošto je vlasnik tako mlad - sa tako dobro poznatom naravi, sa tako jedinstvenim bogatstvom - nasledio imanje, počela su da kruže grozničava nagađanja u vezi s njegovim ponašanjem. I, zaista, u roku od tri dana, ponašanje naslednika, koje je bilo gore i od Herodovog, poprilično je nadmašilo očekivanja i njegovih najoduševljenijih poštovalaca. Sramne razvratnosti - skandalozna verolomstva - nečuvena zločinstva - ubrzo su, od tada pa nadalje, stavila do znanja njegovim preplašenim vazalima da više nikakva ropska pokornost sa njihove strane - i nikakva trunčica savesti s njegove, nisu obezbeđivale zaštitu od nemilosrdnih i krvavih kandži bednog Kaligule. U toku četvrte noći otkriveno je da su štale zamka Bertifiding u plamenu: susedi su jednodušno dodali ovu paljevinu već gnusnom spisku baronovih zločina i prekršaja.

No za vreme pometnje izazvane ovim događajem, mladi plemić je sam sedeo u ogromnoj i pustoj gornjoj odaji porodične palate Mecengerštajn, na izgled utonuo u misli. Bogate, mada izbledele tapiserije, koje su se sumorno njihale na zidovima, predstavljahu senovite i dostojanstvene figure hiljade slavnih predaka. Ovde su papski velikodostojnici i sveštenici u bogatim hermelinskim krznima domaćinski sedeli sa autokratom i suverenom, stavljajući veto na želje kralja, - ili naredbom papske vrhovne vlasti obuzdavali buntovni skiptar zakletih neprijatelja. Tamo, mračne, visoke statue Mecengerštajnovih prinčeva - njihove mišićave figure, kako neustrašivo nadiru preko leša palog neprijatelja - koje su svojim energičnim izrazom uznemiravale i najsmirenije nerve; i ovde su opet, kao labudovi, likovi pohotljivih dama iz prošlih dana lebdeli, uz zvuke neke zamišljene melodije, po vijugama neke nestvarne igre.

Ali dok je baron slušao, ili se pretvarao da sluša, postepeni porast galame u Bertifidingovim štalama - ili, dok je, možda, razmišljao o nekom novijem - nekom odlučnijem činu drskosti - oči su mu se nesvesno prikovale za figuru ogromnog i neprirodno obojenog konja, koji na tapiseriji beše predstavljen kao da pripada saracenskom pretku suparničke porodice. Sam konj je stajao, kao statua, u

prednjem planu slike, nepokretan - dok je u pozadini, njegov pobeđeni jahač umirao od Mecengerštajnovog bodeža. Na Fridrihovoj usni se pojavi vraški izraz kad postade svestan pravca u kojem mu se pogled, nehotice, zadržao. A ipak ga nije skrenuo. Daleko od toga - nikako nije mogao savladati jedinstvenu, snažnu i uništavajuću strepnju koja se, padajući kao mrtvački pokrov, pojavila u njegovim čulima. Jedva je svoje zbrkane i sanjalačke osećaje pomirio sa sigurnošću da je budan. Što je duže gledao, postajao je sve opijeniji mađijom - i izgledalo je sve manje moguće da će ikad moći skrenuti pogled sa ove opčinjujuće tapiserije. Sa vrstom prinudnog i očajnog napora skrenuo je pažnju, ali ne zbog toga što je graja postala jača, prema blesku rumene svetlosti, koja je sa plamtećih štala padala na prozore odaje.

Ali to beše samo tren - pogled mu se mehanički vratio zidu. Na njegov krajnji užas i zaprepašćenje, glava ogromnog ratnog konja je, u međuvremenu, promenila položaj. Vrat životinje, pre nadvijen, u tuzi, nad mrtvim telom gospodara, bio je sada punom dužinom okrenut prema baronu. Oči, maločas nevidljive, sada su dobile, dok su sjale vatrenim i neobičnim crvenilom, odlučan i ljudski izraz: raširene usne, očigledno razdraženog konja, otkrивale su pogledu njegove mrtvačke i odvratne zube.

Obuzet užasom, mladi plemić se doteturao do vrata. Kako ih je naglo otvorio, tako je blesak crvene svetlosti potekao u sobu, bacivši njegovu jasno ocrtanu senku prema treptavoj tapiseriji; i naježi se primetivši da senka - dok je posrtao na pragu - zauzima potpuno tačan položaj i precizno ispunjava konturu nemilosrdnog i pobedonosnog ubice Saracena Berlifidinga.

Ne bi li olakšao duhovnu utučenost, baron je požurio na čist vazduh. Na glavnoj kapiji zamka susreo je trojicu konjušara. Uz mnogo muka i izlažući svoje živote opasnosti, obuzdavali su neprirodno i grčevito ritanje ogromnog i vatreno obojenog konja.

- Čiji je to konj? Gde ste ga pokupili? - zapitao je mladić, ispitivačkim i hrpavim glasom, istovremeno postavši svestan da je tajanstveni ratni konj u odaji sa tapiserijama bio prava kopija besne životinje ispred njegovih očiju.

- On je vaše vlasništvo, sire - odgovorio je jedan od konjušara - jer nijedan drugi vlasnik ne polaže pravo na njega. Uхватili smo ga, svez u dimu i zapenušenog od besa, kako beži iz zapaljenih štala zamka Berlifiding. Smatrajući da pripada ergeli stranih konja staroga grofa, povelili smo ga natrag kao begunca. Ali tamo su konjušari poricali bilo kakvo vlasništvo nad ovim stvorom - što je čudno, s obzirom na to da nosi očigledne ožiljke koje je zadobio pobegavši za dlaku iz plamena.

- Slova V.F.B., utisnuta žigom, takođe su vrlo jasna na njegovom čelu - upao je drugi konjušar. - Naravno, pretpostavio sam da su to inicijali Vilhelma fon Berlifidinga - ali su u zamku svi odlučno poricali da bilo šta znaju o konju.

- Sasvim jedinstveno! - rekao je mladi baron zamišljeno, očigledno nesvestan značenja svojih reči. - To je, kao što kažete, izuzetan konj - čudesan konj! Mada, dobro ste zaključili, sumnjičave i nepredvidljive naravi. Neka bude moj, - dodao je, posle pauze - možda jahač, kao što je Fridrih od Mecengerštajna, može da ukroti čak i đavola iz Berlifidingovih konjušnica.

- Grešite, moj gospodaru - konj, kao što smo to spomenuli, nije iz grofovih štala. Da je to bio slučaj, ne bi nam ni palo na pamet da ga dovodimo dok su prisutni plemići iz vaše porodice.

- Tačno! - zaključio je suvo baron. U tom trenutku je navrat-nanos dotrčao uzbuđeni paž iz njegove spavaće sobe. Prošaputao je u gospodarevo uvo priču o čudesnom i iznenadnom nestanku malog parčeta tapiserije iz oдаje koju je lično baron uredio: ulazeći istovremeno i u precizne pojedinosti i u okolnosti - a sve to, mada je saopšteno tihim glasom, nije izmaklo uzbuđenoj radoznalosti konjušara.

Mladi Fridrih je za vreme ovog saopštavanja izgledao potresen različitim emocijama. Ubrzo je, ipak, povratio pribranost, i dok je davao odsečne naredbe da se ta soba odmah zaključa i da mu se lično preda ključ, na njegovom licu se pojavio snažan, opak izraz.

- Jeste li čuli za nesrećnu smrt starog lovca Berlifidinga? - rekao je baronu jedan od njegovih podanika, dok se, posle neprijatnog doživljaja sa pažom, ogroman i tajanstveni ratni konj, koga je taj mladić prisvojio kao svoga, sa dvostrukim i natprirodnim besom, ritao i poskakivao duž dugačke avenije, što se pružala od štala do zamka Mecengerštajn.

- He! - rekao je baron, naglo se okrenuvši prema govorniku. - Mrtav! Kažeš?

- Zaista je to istina, moj gospodaru, i mislim da će plemenitosti vašeg imena to biti dobrodošlo obaveštenje.

Brz osmeh, čudnog i nejasnog značenja, preleteo je preko lepog lica slušaoca. - Kako je umro?

- Bedno je poginuo u plamenu dok je brzopleta pokušavao da spase deo svojih ljubimaca iz lovačke ergele!

- Stvarno! - izustio je baron, lagano i promišljeno, kao da je bio impresioniran značenjem neke uzbuđujuće ideje.

- Stvarno - ponovio je vazal.

- Nečuveno - uzvratilo je mladić hladno, i mirno se okrenuo prema zamku.

Od toga dana se ponašanje ruspunog, mladog barona Fridriha fon Mecengerštajna naglo promenilo. Zaista je razočarao sva očekivanja. I dok njegovo ponašanje uopšte nije bilo u saglasnosti sa stavovima majki koje htedoše da udaju svoje kćeri - dotle njegove navike i maniri, još manje nego ranije, nisu imali nikakvih sličnosti sa manirima susedne aristokratije. Iliko ga nije video van granica njegovog imanja, i u ovom širokom i društvenom svetu, beše potpuno bez druga - osim, možda, tog neprirodnog i žestokog riđana, koga je od tada neprestano jahao, i koji je imao nekakvo tajanstveno pravo da se naziva njegovim prijateljem. Međutim, ipak su, dugo, s vremena na vreme, dolazili mnogi pozivi jednog dela susedstva: - „Hoće li baron, svojim prisustvom, počastvovati naše festivale?“ - „Hoće li nam se baron pridružiti u lovu na veprove?“ - „Mecengerštajn ne lovi“. - „Mecengerštajn neće prisustvovati“ - bili su oholi i lakonski odgovori.

Gospodstveno plemstvo nije htelo da neprestano podnosi ove uvrede. Takvi pozivi postadoše manje srdačni - manje česti - i vremenom potpuno prestadoše. Čak se i čulo da je udovica nesrećnog grofa Berlifidinga izrazila nadu „da baron ne želi da bude kod kuće, kada bi mogao biti, jer prezire društvo sebi ravnih: i jaše

kad ne želi da jaše, jer više voli društvo konja“. Ovo je sigurno bio vrlo smešan izliv nasledne razdraženosti; i samo je dokazao kako naše izreke postaju besmislene kada želimo da budemo neobično energični.

Ali, i pored toga, milosrdni su, ipak, promenu u ponašanju mladog plemića pripisivali prirodnoj tuzi sina zbog prevremenog gubitka roditelja - zaboravljajući, međutim, njegovo užasno i bezobzirno ponašanje za vreme kratkog perioda neposredno posle tog gubitka. Bilo je, zaista, onih koji su predlagali i suviše oholu ideju samosvesti i dostojanstva. Drugi pak, među kojima se može pomenuti i porodični lekar, nisu sumnjali da je reč o morbidnoj melanholiji i naslednoj bolesti: dok su među mnoštvom bili aktuelni crni nagoveštaji još sumnjivije prirode.

Zaista, baronova perverzna privrženost svom kasno stečenom ubojnom atu - privrženost koja je, izgleda, sa svakim novim primerom okrutne i demonske sklonosti životinje sticala novu snagu - na kraju je, u očima svih razumnih ljudi, postala mrska i neprirodna strast. U blesku podneva - u mrtvom času noći - bolestan ili zdrav - po hladnoći ili po buri - na mesečini ili u senci - mladi Mecengerštajn je bio kao prikovan za sedlo tog džinovskog konja, čija je neukrotiva smelost tako dobro pristajala duhu njegovog vlasnika.

Štaviše, bilo je okolnosti koje su, povezane sa kasnijim događajima, dale maniji jahača i sposobnosti konja vanzemaljski i zloslutan karakter. Rastojanje koje je riđan prelazio u jednom skoku bilo je tačno izmereno i prevazilazilo je, sa zapanjujućom razlikom, najsmelija očekivanja najmaštovitijih. Osim toga, baron nije imao posebno ime za životinju, mada su se sve ostale u njegovoj ogromnoj ergeli razlikovale po karakterističnim imenima. Njegova je štala, takođe, bila postavljena na izvesnom rastojanju od ostalih, sa pogledom na konjušarske i ostale potrebne prostorije, tako da niko, osim lično vlasnika, nije smeo da se bavi oko njega, ili da čak uđe u ograđeni prostor oko štale. Takođe se primetilo da, mada su tri konjušara koja su uhvatila konja kad je pobegao iz požara u Berlifidingu uspela da zaustave njegov galop pomoću uzde od lanca i omče - ipak, nijedan od njih nije mogao sa sigurnošću tvrditi da je, za vreme te opasne borbe ili u bilo kom periodu posle toga, stvarno položio ruku na telo te životinje. Primeri posebne oštroumnosti u ponašanju nekog plemenitog i rasnog ata nisu bili dovoljni da izazovu neku naročitu pažnju - pogotovu ne među ljudima koji su mogli, svakodnevno zauzeti oko konja i lova, dobro poznavati pametne konje - ali su izvesne okolnosti uznemirile i najskeptičnije i najflegmatičnije među njima. Govorilo se da je bilo trenutaka kada je duboki i upečatljivi, strahoviti topot ove jedinstvene i tajanstvene životinje izazivao uzmicanje zapanjene gomile, koja je stajala u tihom užasu - da je bilo trenutaka kada bi se mladi Mecengerštajn sav skupio i prebledeo zbog brzog i ispitivačkog izraza njegovog ljutitog i skoro ljudskog oka. Nije se, međutim, među svom baronovom svitom našao niko ko bi sumnjao u toplinu te čudesne ljubavi, koja je kod mladog plemića postojala prema vatrenim osobinama svog konja - skoro niko, izuzev jednog beznačajnog i nakaznog malog paža, koji je bio unakažen u svakom pogledu, i čije je mišljenje bilo od najmanje moguće važnosti. On je - ako su mu misli uopšte vredne pominjanja - imao dovoljno drskosti da potvrdi da njegov gospodar nije nikad skočio u sedlo bez neobjašnjive i skoro neprimetne jeze - i da je nakon svakog povratka sa dugotrajnog

i uobičajenog jahanja izraz trijumfalne zlobe iskrivljivao svaki mišić na njegovom licu.

Jedne olujne noći, probudivši se iz teškog i gušećeg sna, Mecengerštajn je kao manijak sišao iz svoje sobe i, uzjahavši u velikoj žurbi, odgalopirao prema lavirintu šume. Događaj tako uobičajen da nije privukao ničiju pažnju - ali povratak je deo domaćinstva očekivao sa jakom uznemirenošću, pošto je nekoliko časova posle baronove odsutnosti počelo krckanje i ljuljanje u samim temeljima ogromnog i veličanstvenog utvrđenja zamka Mecengerštajn, koje je nastalo pod uticajem guste i pomodrele mase nesavladive vatre.

Kako su plamen ugledali tek kada je on već bio toliko napredovao da su svi naponi da se spase bilo koji deo zdanja očigledno bili uzaludni, zapanjeni susedi su besposleno, u tišini i apatičnom čuđenju, stajali okolo. Ali je uskoro pažnju gomile privukao nov i zastrašujući prizor, pokazujući da pogled na ljudsku agoniju izaziva u gomili mnogo veće uzbuđenje nego najstravičniji prizor nekog predmeta.

Ugledali su, duž duge avenije starih hrastova, koja je vodila od šume do glavnog ulaza zamka Mecengerštajn, ratnog konja koji je, noseći gologlavog jahača sa odelom u neredu, galopirao žestinom koja je prevazilazila samog demona oluje, i koja je u svakom zaprepašćenom posmatraču izazivala uzvik - "užas".

Konjanik, očigledno, nije gospodario ovim ludim trkom. Lice u agoniji i grčevita borba njegovog tela pružali su dokaz nadljudskog naprezanja: ali ni zvuk se nije čuo, osim usamljenog krika, koji je umakao sa njegovih rascepljenih usana, koje behu, zbog ogromnog straha, potpuno izgrizene. U jednom trenu, topot kopita je jasno i prodorno nadjačao urlanje plamena i vrištanje vetrova - u drugom se, preskačući u jednom skoku ulaznu kapiju i šanac, konj visoko uzvinuo uz stepenice palate i nestao sa svojim jahačem usred vihora rasplamtale vatre.

Bes oluje se smesta stišao i nastala je mrtva tišina. Beli plamen koji je još uvek, kao mrtvački pokrov, obavijao zgradu, gubeći se daleko u mirnoj atmosferi, dobio je sjaj neprirodne svetlosti; oblak dima se teško spuštao preko utvrđenja u obliku jasne i ogromne figure - konja.

(prijevod je na srpskom jeziku)

PRIMJERI ZA OBRADU NASTAVNIH JEDINICA

Zašto tone Venecija, Abdulah Sidran Lirska pjesma

Nastavna oblast: Književnost

Nastavna jedinica: *Zašto tone Venecija*, Abdulah Sidran

Struktura i tip sata: Usvajanje novih nastavnih sadržaja

Vaspitno-obrazovni ciljevi

Vaspitni: razvijanje osjećaja za ljepotu pisane riječi, ljepotu osobnog doživljaja pjesme, razvijanje interesa za različitost u doživljaju, izražavanje doživljaja ljubavi riječju, zvukom, razvijanje sposobnosti za prepoznavanje ljepote i vrijednosti u književnom djelu

Obrazovni: umjetnička lirska pjesma, motivi, osjećanje u pjesmi, lirske slike, stilske figure, upoznavanje sa elementima izražajnog čitanja pjesme, slobodni stih, uočavanje i imenovanje pojedinosti u pjesmi, uočavanje i doživljavanje ljepote pjesničkog jezika, bogatstvo izraza, poeta

Funkcionalni: razvijanje, izgrađivanje i formiranje perceptivnih, mentalnih i komunikativnih sposobnosti

Nastavne metode i postupci: tekst-metoda, metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda demonstriranja, heuristička metoda, ilustrativna metoda

Nastavni oblici: frontalni rad, individualni rad, individualizirani

Nastavna sredstva pomagala: udžbenik za 9., kreda, sveska, olovke

Ishodi učenja: Prepoznaje umjetničku lirsku pjesmu, prepoznaje obilježja rodoljubive/patriotske pjesme i misaone pjesme, prepoznaje motive u pjesmi, poetu, povezuje ritam i osjećanje, otkriva stilsko-izražajna sredstva u pjesmi

Tok izvođenja nastavnog sata

Motivacijski dio časa:

Venecija je jedan od najljepših i jednovremeno jedan od najugroženijih gradova na svijetu koji kao da izranja iz mora. Istražite šta Veneciju čini takvom. Koliko je stara, na koliko je ostrva izgrađena, šta je čini čarobnom...

Veneciju ugrožava nivo mora, tako da more, koje joj daruje ljepotu, postaje jednovremeno i njena najveća prijetnja. Istraži koliko svijet suosjeća s gradom i njegovim žiteljima nad kojima se nadvila prijetnja potonuća.

Otkrijmo značenje riječi!

sijaset – mnoštvo

staklo murano – staklo porijeklom iz ljevaonice stakla sa otoka Murano

bezdan – ponor bez dna, široko prostranstvo, beskrajnost, neizmjernost

Glavni dio sata:

Najava teksta: *Zašto tone Venecija*, Abdulah Sidran

Interpretativno čitanje teksta:

Emocionalno-intelektualna pauza:

Sačekati nekoliko trenutaka da učenici srede dojmove o tekstu.

Konkretizacija doživljaja:

- Lirski subjekt očituje svoju posebnu bliskost i suosjećanje s jednim prostorom, jednim narodom. O kojem se prostoru/narodu radi?

Interpretacija

Pjesma s početka gradi jednu sveobuhvatnu viziju svijeta u koju sabire vrijeme i prostor. Kolika je protežnost vremena, a kolika prostora u toj viziji? U što je zagledan lirski subjekt dok je gradi? Ko gospodari tim prostorom?

Oko lirskog subjekta se postepeno „spušta“ i izoštrava detalje te vizije. Prepoznaj taj hod u sljedećim stihovima:

*„... On stvorio je Svemir, u Svemiru sedam milijardi
svjetova, u svakom svijetu mnoštvo naroda, bezbroj
jezika, i po jednu, jednu – Veneciju.“*

Stihovi koji slijede očituju sve bogatstvo i darežljivost Univerzuma. Koji „darovi“ čine da ljudi „budu bogatiji i bolji?“

Ko su „zemaljski gospodari“? Kakvu su sudbinu odredili tom „malehnom narodu“?

Stihovi koji slijede pojačavaju uznemirenost lirskog subjekta i on postavlja sebi i/ili gospodaru/ima svjetova brojna pitanja. Prepoznaj stihove koji predočavaju tu uznemirenost. Šta se sve zatiče u toj slici sveopćeg potonuća svijeta? Koji su motivi u toj slici za tebe uznemirujući?

U pjesmi se i konačno u obliku pitanja sudbinski združuju dva prostora. Koji su to prostori? Čiju sudbinu određuje Gospodar svjetova, a čiju zemaljski gospodar? Prepoznaj to u sljedećim stihovima:

*„... Zašto ne treba
na svijetu da ima naroda bošnjačkog? Među bojama
– jedna boja manje? Među mirisima – jedan miris manje?
Zašto ne treba na svijetu da ima – ova Venecija?
Među čudima – jedno čudo manje?“*

Oholost čovjeka prema drugom čovjeku i prirodi uopće je vječna priča ljudske povijesti. Čovjek želi gospodariti svijetom. U čemu je oholost „volje zemaljskih gospodara?“

Kako na oholost zemaljskih gospodara reagira Gospodar svjetova? Izdvoji stihove koji to iskazuju:

*„Jedna se zvijezda, u dugome luku, ruši u bezdan
Svemira. Kao da pade – posred Kanala Grande.
Zemaljski svijet, među sedam milijardi vasijskih
svjetova, hoće da ostane siromašniji za cio jedan
narod. Takva je volja zemaljskih gospodara.
U Svemiru, tada, jedna zvijezda pada.“*

Završni stihovi u pjesmi iznova sagledavaju sudbinu ugroženog grada i ugroženog naroda i tragaju za odgovorom na pitanje sadržano u naslovu pjesme. Koje značenje poprimaju sljedeći stihovi:

*„U Svemiru, tada, jedna zvijezda pada. Zato tone
Venecija. Svemir bude siromašniji – za cio
jedan svijet. Takva je Gospodara svjetova.
Takva je volja Vladara Sudnjega Dana.“*

Zašto tone Venecija? Odgonetni i/ili se odluči za neki/e od ponuđenih značenja završnih stihova pjesme.

- Inspirativno ozračje ovoj pjesmi daje bosanskohercegovačka bliža ratna povijest.

Stvaralački rad

Rat kao tema je jedan od najvećih literarnih izazova općenito, pa se i mnoge Sidranove pjesme tematski usidruju u nedavno proživljenu bosanskohercegovačku ratnu stvarnost. Pročitajte njegove pjesme.

Novi književni pojmovi

- U modernoj poeziji, umjesto nizanja podudarnih redaka, stihova, pjesnici raščlanjuju pjesnički izraz na stihove različite dužine i bez šeme rimovanja, pa čak i bez same rime. Takva vrsta stiha zove se slobodni stih. Poeziji Abdulahe Sidrana doprinosi i slobodni stih koji mu pruža poetsku slobodu za iskazivanje misli i osjećanja.

PRIMJER OBRADJE NASTAVNE JEDINICE

Pisanje riječi s glasovima č, ć, dž, đ

Nastavna oblast: Jezik

Nastavna jedinica: *Pisanje riječi s glasovima č, ć, dž, đ*

Struktura i tip časa: usvajanje novih znanja

Odgojno-obrazovni ciljevi:

Vaspitni: njegovanje privrženosti vlastitom jeziku kao nasljeđu, njegovanje govorne kulture, razvijanje međusobnog uvažavanja i poštovanja različitosti u izražajnim sposobnostima, navikavanje na timski rad, razvijanje jezičke radoznalosti i istraživačkog duha, razvijanje sklonosti ka sadržajima koji poboljšavaju komunikacijske sposobnosti, motiviranje stvaralačkih potencijala, kreativnih sposobnosti i sklonosti, razvijanje takmičarskog duha, razvijanje ljubavi prema tradiciji BiH

Obrazovni: upoznavanje učenika sa vrijednostima jezičkog standarda, upoznavanje učenika sa jezičkim zakonitostima, utvrđivanje postojećih i sticanje novih znanja iz oblasti jezika, pravogovora i pravopisa: Pisanje riječi s glasovima č, ć, dž, đ

Funkcionalni: razvijanje sposobnosti za pravilan govor i pisanje, razvijanje smisla za konkretno precizno izražavanje, razvijanje, izgrađivanje i formiranje perceptivnih, mentalnih, manuelnih i komunikativnih sposobnosti, razvijanje vještine govora, slušanja, posmatranja, razvijanje i podsticanje kreativnosti i vještine učenika, sticanje samopouzdanja, upornosti i istrajnosti u radu, razvoj kritičkog mišljenja i logičkog razmišljanja, razvijanje osjećaja samopoštovanja, samosvijesti i osjećaja pripadnosti jezičkoj zajednici

Nastavne metode i postupci: tekst-metoda, metoda usmenog izlaganja i razgovora, metoda demonstriranja, heuristička metoda, poredbena metoda

Nastavni oblici: frontalni rad, individualni rad, individualizirani rad

Nastavna sredstva pomagala: udžbenik, kreda, sveska, olovke

Ishodi učenja: Zna ortoepijska i ortografska pravila o pisanju i izgovoru glasova č, ć i dž i đ, , primjenjuje stečena znanja u ortografiji i ortoepiji, uočava važnost pravopisne norme, služi se pravopisom, pravopisnim rječnikom bez teškoća

Motivacioni dio sata

U našem jeziku postoje četiri srodna suglasnika koji se ne izgovaraju svugdje jednako. To su dva para glasova: č - ć i dž - đ. Prvi je par bezvučni, a drugi zvučni. Ono po čemu se ovi glasovi razlikuju je njihov izgovor: č i dž se izgovaraju „tvrđe“, a ć i đ „mekše“. Međutim, nerijetko se ovi glasovi ne razlikuju u govoru i pisanju pa je pogrešan izgovor glasova rezultat i pogrešnog pisanja.

Glavni dio sata

- *Dunjaluče, golem ti si!*

Sarajevo, seir ti si!

Bašćaršijo, gani ti si!

Ćemalušo, duga ti si!

Latinluče, ravan ti si!

(sevdalinka *Dunjaluče, golem ti si!*)

Glasovi č i ć su dva različita glasa koja su suprotstavljena jedan drugome i sudjeluju u razlikovanju značenja riječi:

guščak (gusinja) - guščak (gustiš)

mlačenje (od mlačiti) - mlačenje (od mlatiti)

spavačica (žena koja spava) - spavačica (odjeća za spavanje)

posječen (od posjeći) - posječen (od posjetiti)

Pojava nerazlikovanja glasova č i ć je česta u bosanskim narodnim govorima. Pogledaj neke od riječi u kojima se javlja glas č:

bačva, jučer, grč, pčela, čast, čelo, čaša, početi, račun...

vozač, berač, otirač, pjevač;

udavača, savijača, cvjetača;

sjevernjača, kornjača,

kamenčić, oblačić, stančić;

junak - junače, nastavnik - nastavnice, vojnik - vojniče. mjesec - mjeseče, otac - oče...

stric - stričevi - stričeve - (hej) stričevi; zec - zečevi - zečeve - zečevi

jak - jači - najjači;

gorak - gorči - najgorči

Pogledaj neke od riječi u kojima se javlja glas ć.

ćelav, ćud, kći, moć, noć;

brat > braća, pamtiti > pamćenje,

smeđ > smečkast...

vrednoća, sljepoća;

komadić, dućančić;

sjedeći, lupkajući;

pisaći, šivaći;

ići, naći, reći, moći;

ljut - ljući - najljući

žut - žući - najžući

kruć - krući - najkrući

Pisanje riječi s glasovima dž i đ

I glasovi dž i đ su dva različita glasa koja su suprotstavljena jedan drugome i sudjeluju u razlikovanju značenja riječi: *džak - vreća; đak - učenik.*

Ovo su neke od riječi u kojima se javlja glas dž.

orijentalizmi: *amidža, džemper, pidžama, džep, hadžija, džaba, Džemal, Džena-na, maharadža, patlidžan*
anglizmi: *džokej, džip, džez, džungla;*
buregdžija, galamdžija, šaljivdžija, račundžija;
buregdžinica, sajdžinica;
amidžić, dajdžić;
naručiti > narudžba, jednačiti > jednadžba;

Ovo su neke od riječi u kojima se javlja glas đ.

đak, don, lađa, leđa, smeđa, anđeo, mađioničar, međa, oruđe, smuđ, đerđef, vjeđe

lud - luđi - najluđi

blijed - bljeđi - najbljeđi

tvrd - tvrđi - najtvrđi

glodati - glodem - glodući - glodi

rođenje, viđenje, navođenje

međa; građanin; događaj; grožđe;

osuđenik; medvjedi; mlađak

gađati, ograđivati..

Prepiši tekst u bilježnicu i umetni odgovarajuća slova (č, ć, dž, đ) u sljedećem tekstu:

Užasna srepnja prožimala ga čitava. Svaki bi (...)as tr( )karao u štalu i uvjera-vao se da li je zasun dobro preba( )en, da li Goluba u polutmini zveke( )e lan( )i( )em na koritu.

Danas nije, štoviše, razmišljao niti o tome kako ( )e se na ( )ur( )evo Goluba oteliti; nije razmišljao s radoš( )u kakovo ( )e ime nadjenuti tel( )i( )u - a te su mu misli ina( )e dane ispunjavale.(...)

( )itavo je popodne odlazio malo podalje na put i onda se žurno vra( )ao do kravice.

Predve( )e stavi uho na cestu, i zamre mu srce: cesta je tutnjila, i tutanj se naglo približavao kao prijetnja.

Ja( )ica otr( )i u štalu, dovu( )e unutra potporanj i ( )vrsto podupre vrata.

Pred ku( )om su stala kola.

Gore nad njim u sobi, grmio je pod od nogu.

Hej, Ja( )ica! - viknu ga starješina.

Ja( )ica ( )vrš( )e privine kravi( )inu glavu i uko( )i se.

- Ja( )ica, hej! - vikao je starješina oko ku( )e, a gospoda su nešto mrmrljala i smiju( )i se sjedala na krhke, iscrvoto( )ene predmete.

Ivan Goran Kovačić, Mrak na svijetlim stazama

Zaključak:

Sada znaš i ovo!

Glasovi č i ć su dva različita glasa koja su suprotstavljena jedan drugome i sudje-luju u razlikovanju značenja riječi.

Pojava nerazlikovanja glasova č i ć je česta u bosanskim narodnim govorima. I glasovi dž i đ su dva različita glasa koja su suprotstavljena jedan drugome i sudjeluju u razlikovanju značenja riječi.
Domaća zadaća

PRIMJER OBRADE NASTAVNE JEDINICE:

Istanbul: grad, sjećanja, Orhan Pamuk
Autobiografski roman

Nastavna oblast: Književnost

Nastavna jedinica: *Istanbul: grad, sjećanja* (Odlomak *Crno-bijelo*), Orhan Pamuk

Struktura i tip sata: Usvajanje novih nastavnih sadržaja

Vaspitno-obrazovni ciljevi

Vaspitni: razvijanje ljubavi prema književnosti, razvijanje osobnog doživljaja književnosti kao vrijednosti, razvijanje ljubavi prema pisanoj riječi, spontano doživljavanje pisane riječi, razvijanje ljubavi prema porodici i rodnom domu, domovini

Obrazovni: upoznavanje temeljnih značajki autobiografskog romana, ili autobiografija i autobiografski roman, osobnosti žanra autobiografskog romana, eksterijer kao oblik deskripcije, razvijanje vještine pravilnog razumijevanja poruke, sadržajna analiza, vremenska i prostorna lokalizacija teksta, imenovanje pojedinosti u deskripciji

Funkcionalni: razvijanje misaonih, perceptivnih, emotivnih i stvaralačkih funkcija, razvijanje sposobnosti uočavanja pravde, izgrađivanje i formiranje mentalnih i komunikativnih sposobnosti

Nastavne metode i postupci: tekst-metoda, ilustracija, metoda usmenog izlaganja i razgovora, heuristička metoda, metoda čitanja i pisanja

Nastavni oblici: frontalni, individualni, individualizirani, rad u grupama

Nastavna sredstva pomagala: udžbenik, kreda, sveska, olovke

Ishodi učenja: Prepoznaje autobiografski roman kao prozni oblik književnosti, prepoznaje temeljne karakteristike autobiografskog romana, otkriva stilsko-izražajna sredstva, prepoznaje pripovjedne, deskriptivne i monološke oblike u tekstu, fabulu povezuje s tematsko-idejnom osnovom teksta

Motivacijski dio sata:

Kojim bi bojama opisao/la svoj grad? Šta u tom opisu određuje njegovu boju (priroda, građevine, klimatski uvjeti, ljubav...)?

Pisac Orhan Pamuk ovako opisuje povezanost čovjeka i njegovog grada: „Naš grad je spokojno mjesto.“

Šta sve povezuje čovjeka s njegovim gradom? Šta tebi znači tvoj grad?

Glavni dio sata:

Najava teksta: *Istanbul*, Orhan Pamuk

Interpretativno čitanje teksta:

Emocionalno-intelektualna pauza:

Sačekati nekoliko trenutaka da učenici srede dojmove o tekstu.

Konkretizacija doživljaja:

Pisac osjeća prisnu vezanost za grad Istanbul, ali i za njegove ljude. Kakve „snove i maštanja“ dijeli s njima dok „noćna tama prekriva siromaštvo života?“

Interpretacija

Odlomak započinje pričom o Istanbulu Pamukova djetinjstva. Kao da iz „polutame sumorne kuće-muzeja“ u kojoj je pisac odrastao, želi podijeliti s nama sjetni „užitak gledanja“ „starih zgrada i srušenih drvenih konaka“. Kojim bojama pisac boji grad svoga djetinjstva? Šta je odredilo te boje?

I „biografija“ grada je data u crno-bijeloj boji. S jedne strane je u piščevu djetinjstvo urezana slika „siromaštva života, ulica i stvari“, a s druge sveprisutno pamćenje bogatstva slavne i blještave prošlosti grada, izgubljenog „starog i pradavnog bogatstva Istanbula“. Iz njihova preplitanja pisac izvodi neku vrstu kolektivne sjete i melanholije za izgubljenim „blještavim ozračjem“ koje je „davalo gradu snažnu, punu i raskošnu ljepotu“. Koja su zdanja svjedoci nekadašnjeg velelepnog sjaja Istanbula? Pronađi u tekstu njihov opis i odgonetni kakvo raspoloženje u piscu izaziva njihovo urušavanje.

Istanbul je sveprisutna tema u djelima Orhana Pamuka. Kako pisac ovoj temi pristupa u romanu Istanbul? Odaberi jedan od ponuđenih odgovora i obrazloži svoj izbor:

Pisac želi biti historičar grada i podastrijeti nam mnoštvo historijskih činjenica koje svjedoče o njegovoj burnoj i slavnoj prošlosti.

Pisac želi svjedočiti o živoj slici preplitanja života grada i čovjeka u njemu, i prepustiti se osobnim uspomjenama, utiscima i sponama s gradom svoga djetinjstva.

Za Pamuka „Istanbul čini Istanbulom“ (...) „predvečernji crno-bijeli ugođaj“ grada. Koji mu „strastveni putnici na Istok“ pomažu u traganju za ovim ugođajem? Pronađi mjesta u tekstu koja o tome govore.

U piščevu sjećanju „crno-bijelo tkivo grada“ snažno kontrastira onome što su „zabilježili zapadni putopisci pristigli u Istanbul sredinom 19. stoljeća“, a što „svjedoči da su ponajprije boje i blještavo ozračje bogatih konaka davali gradu snažnu, punu i raskošnu ljepotu.“ On ipak voli „tamu hladnih zimskih večeri, koja se, unatoč prigušenoj svjetlosti uličnih svjetiljki, kao poezija spušta na pusta prigradska naselja“. Tu emociju pisac motivira i jednim posebnim „osjećajem“. Potraži ovaj odlomak u tekstu i otkrij koji je to „osjećaj“. Koliko ti je prihvatljiv? Pokušaj ga objasniti.

Kreativni rad

Napiši pismeni sastav na temu: „Moj grad je moje mjesto spokoja“

Prepoznavaj opise eksterijera u odlomku i otkrij ulogu stilskih postupaka u slikanju Istanbula.

U kakvom odnosu stoje opisi grada i piščeva osjećanja prema rodnom gradu?

Novi književni pojmovi

Zaključak

Djelo u kojemu sam autor opisuje svoj život nazivamo autobiografijom.

Autobiografski roman obrađuje i kombinuje pojedinosti i doživljaje iz piščevog života služeći se pripovijedanjem u prvom licu. Pisac teži vjernom reproduciranju svojih iskustava i viđenja svijeta oko sebe.

Domaća zadaća

LITERATURA

1. Balić, Smail. (1994). Kultura Bošnjaka. 2. dopunjeno izd. Tuzla: PP»R&R.
2. Bulić, R. (2001). Bosanski jezik: jezičko pravopisni priručnik za učenike osnovnih i srednjih škola. Tuzla: Bosanska riječ.
3. Frndić, N. (1972). Narodni humor i mudrost muslimana: Iz narodnog blaga muslimana Bosne i Hercegovine. Zagreb: Stvarnost.
4. Jahić, Dž., Halilović, S. i Palić, Ismail. (2000). Gramatika bosanskoga jezika. Zenica: Dom štampe.
5. Halilović, S. (2005). Pravopis bosanskoga jezika. 3. izd. Tutin: Centar za bošnjačke studije.
6. Katal, H. (2005). Bošnjačka književnost: lektira za osnovnu školu: (I-IV razred). Novi Pazar: Centar za bošnjačke studije.
7. Vertašević, A. i Alić, V. (2012). PRIRUČNIK 9 (Metodički priručnik za nastavnike - uz Čitanku 9 i Radnu svesku 9). Zenica: Vrijeme. Tuzla: Num.
8. НАСРАДИН ОЏА / приредил Исмет Кочан. Скопје: Алманах, 2015.
9. Рамчиловиќ, Зеќир. (2009). Територијална разместеност на Бошњаците во Република Северна Македонија. Географски разгледи (43) 105-115. Скопје
10. Antologija savremene bošnjačke pripovjetke / priredio Mujo Skenderović. Skoplje: Kulturni centar Bošnjaka u Republici Sjeverna Makedonija, 2010.
11. Književni tekstovi različitih autora.
12. <http://www.lektirabih.com.ba/>

